

Uutta historiaa

**Annalismien ilmeneminen suomalaisessa historiakeskustelussa
vuosina 1970-2000**

Joensuun yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Historian laitos

Suomen historia

Pro gradu-tutkielma

Henna Marjaana Nykänen 145830

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	3
1.1. Suomalaisen historiankirjoituksen yleisiä linjoja 1800-luvulta 1970-luvulle	3
1.2. Tutkimustehtävä ja lähteet	10
2. ANNALISMI HISTORIALLISENA LIIKKEENÄ	14
2.1. Kohti uutta historiaa	14
2.2. <i>Annales</i>-aikakauslehden ja annalistisen liikkeen yleiset vaiheet	18
2.2.1. Annalistisen liikkeen ensimmäinen sukupolvi	20
2.2.2. Annalistisen liikkeen toinen sukupolvi	23
2.2.3. Annalistisen liikkeen kolmas sukupolvi	27
3. ANNALISMIN VARHAISET IDEAT JA KOKONAISKUVA	33
3.1. Suomalaiset ”esi-annalisteina”	33
3.2. Annalismen vuosikymmenet Suomessa	37
4. ANNALISMI SAAPUU SUOMEEN	40
4.1. Keskustelua historian ja yhteiskuntatieteiden suhteesta 1970-luvulla	40
4.2. Ensimmäiset annalistiset impulssit: struktuureja ja makrohistoriaa	43
5. ANNALISMI JA ”UUSI SUOMALAINEN HISTORIA”	47
5.1. Paradigman muutos ja tutkimusalojen erikoistuminen suomalaisessa historiantutkimuksessa 1980- ja 1990-luvuilla	47
5.2. Mentaliteetit huomion keskiössä	50
5.3. Naiset, lapset, perhe ja arki	57
5.4. Ympäristön historiaa	62
5.5. Fernand Braudel ja aika	68
6. <i>ANNALES ET FINLANDE</i> – SUMMA SUMMARUM	72
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	80

1. JOHDANTO

1.1. Suomalaisen historiankirjoituksen yleisiä linjoja 1800-luvulta 1970-luvulle

Historia alkoi tieteellistyä 1800-luvulla. Samalla Eurooppa eli voimakasta kansallisuusaatteen heräämisen ja romantiikan aikaa. Friedrich Hegel (1770-1831) korosti valtion olevan keskeinen tekijä historiassa. Vaikka Suomi oli tuolloin vielä Venäjän autonominen osa, Suomessakin alettiin hahmotella kansakunnallemme omaa historiaa. Helsingin yliopiston historian professori, kirjailija ja suomikuvan kenties merkittävin muotoilija Zachris Topelius (1818-1898) painotti Ruotsin vallan ajan merkitystä suomalaisten saattamisessa länsimaisen sivistyksen piiriin. Kirkon muurit, lakituvan pöytä ja koulun penkki olivat hänen mukaansa Ruotsin alaisuuden merkittävät perinnöt. Vuodesta 1809 alkanut Suomen autonomisuus antoi suomalaisille mahdollisuuden luoda omaa historiaa ja kansallista tietoisuutta. Topelius korosti kansan historiallista merkitystä tavalla, joka muokkasi maaperää otolliseksi fennomaanisten ajatusten kylvölle.¹

Zachris Topeliuksen jäljissä jatkoi Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston toinen, nuorempi historianprofessori, Georg Zacharias Forsman eli Yrjö Koskinen (1830-1903). Hän toimi fennomaanien poliittisena johtajana. Sekä Topelius että Koskinen ajattelivat, että ihmisellä oli paikkansa, kansalla tehtävänsä ja historialla ennalta määrätty tarkoituksensa. Koskinen oli Topeliusta jyrkempi vaatiessaan suomen kielelle ja suomalaiselle kulttuurille tunnustettua asemaa. 1800-luku olikin tyypillisesti historioitsijoiden ja historiankirjoituksen leirissä poliittisen taistelun aikaa. Koskisen mukaan muinaisuuden ja nykyisyyden todistuskappaleet paljastivat, että Suomen kansa halusi itselleen omaa erillistä historiaa. Historiantutkimuksen valtalinjaksi tuli tarkastella Suomen historiaa sen omasta näkökulmasta. Luonnollisesti kaikki eivät olleet samoilla linjoilla. Juopa suomen- ja ruotsinkielisten historioitsijoiden välillä syveni lähestyttäessä 1800-luvun loppua.²

Historiantutkimuksen edellytykset paranivat huomattavasti 1800-luvun jälkipuoliskolla. Suomen arkistolaitos laajeni, yliopistojärjestelmää uusittiin, tieteelliset seurat syntyivät ja julkaisumahdollisuudet paranivat. Samaan aikaan historian piirissä tapahtui erikoistumista,

¹ Ahtiainen-Tervonen 1996, 34; Suomen tieteen historia 2000, osa 2, 72; Tommila 1989, 66, 76.

² Ahtiainen-Tervonen 1996, 41-42; Sihvola, ”Historian kansallinen tehtävä ennen ja nyt”, HAik 2003/1, 2-3; Tommila 1989, 83-84, 94.

joka johti tieteellistymiseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Historiallisesta Osakunnasta erosi vuonna 1875 omaksi itsenäiseksi osakseen Suomen Historiallinen Seura. Seuran takana oli Yrjö Koskinen, joka tahtoi seuran heijastavan kansallista henkeä. Seura akatemisoitui vuosien mittaan ja tuli korkean tieteelliseksi. Vuonna 1890 perustettiin lisäksi Historiallinen Yhdistys, josta ruotsinkieliset erosivat 1900-luvun alussa omaksi yhdistyksekseen. Historiallisen Yhdistyksen aloite johti vuonna 1903 historian ammattijulkaisun, Historiallisen Aikakauskirjan perustamiseen. Ruotsinkieliset tutkijat saivat oman lehtensä vuonna 1916, kun *Historisk Tidskrift för Finland* alkoi ilmestyä. Aiempaa parempien työmenetelmien etsiminen ja uusien näkökulmien soveltaminen tutkimukseen kuuluu olennaisena osana kehittyvän tieteen dynamiikkaan. Koskislainen lähestymistapa historiaan alkoi 1800-luvun lopulla vaikuttaa vanhentuneelta. Kaitselmus tai Jumala historian viimekätisenä selittäjänä ei enää tyydyttänyt fennomaanien nuorempaa sukupolvea. Merkittäväksi haasteeksi nousi luonnontieteellisen tiedon karttumisen ja sen myötä leviävä rationaalinen ajattelutapa.³

Luonnontieteiden voittokulku oli tehnyt suuren vaikutuksen yleisen historian professoriksi Topeliuksen jälkeen vuonna 1880 nimitettyyn J.R. Danielson-Kalmariin (1853-1933), joka nousi Koskisen kuoltua vuonna 1903 fennomaanisen liikkeen johtoon. Danielson-Kalmarin mukaan edistyminen historiassa ja luonnossa olivat saman asian eri ilmenemismuotoja. Kehitysoipista tuli jumalallisen kaitselmuksen tieteellinen vastine. Evoluutio muodosti kulttuurisillan, joka yhdisti alkuihmisen nykyihmiseen. Tällä tavalla historia oli helppo nähdä yksiviivaisena edistymisenä. Kansallisvaltio nähtiin siihenastisen kehityksen korkeimpana luomuksena. Tämä päämäärä ei kuitenkaan ollut saavutettavissa ilman samankaltaista taistelua, jota käytiin luonnossa. Suomen kansan tuli siis koota voimavaransa ja irtautua Venäjän valtakunnan otteesta. Katkosten ja murrosten häivyttäminen ja kehitykseen liittyvän jatkuvuuden korostaminen oli tyypillistä fennomaaniselle historiankirjoitukselle, kuten myös monien muiden suuntausten ja tutkimustraditioiden edustajille.⁴

Luonnontieteiden voittokulun ja industrialismin etenemisen myötä yhteiskunnallista kehitystä ja historiallisia tapahtumia alettiin 1900-luvun alussa tarkastella empiirisestä näkökulmasta. Etsittiin syuseurauksia, selitettiin asioita aineellisten yhteyksien pohjalta ja suunnattiin katse ainutkertaisuudesta tyypillisyyksiin. Monissa Euroopan maissa historioitsijat keskustelivat siitä, mille historiankirjoituksen osa-alueelle tulisi antaa keskeinen sija historiallisten

³ Ahtiainen-Tervonen 1996, 48; Suomen tieteen historia 2000, osa 2, 76; Tommila 1989, 95, 100-101.

⁴ Ahtiainen-Tervonen 1996, 48-50; Louekari 2002, 1819.

tapahtumien selittäjänä. Tulisiko etusija antaa poliittiselle historialle, talous- ja sosiaalihistorialle vai kulttuurihistorialle? Saksassa nämä pohdinnat johtivat suoranaiseen oppikiistaan. Kiistan päähahmona oli Leipzigin yliopiston historian professori Karl Lamprecht (1856-1915), joka kritisoi väkevin sanoin individualistista suuntausta, Leopold von Ranken historismia, sen metodeja ja tutkimuspainotuksia. Lamprechtille talous-, sosiaali- ja kulttuurihistoria olivat keskeisiä yksityiskohtiin kiinnittyneen poliittisen historian sijaan. Saksassa käyty Lamprecht-keskustelu välittyi nopeasti myös Suomeen ja edellytykset uusien käsitysten omaksumiselle olivat suotuisat.⁵

Kuten Saksassa, myös Suomessa uuden kokonaisvaltaisen tutkimusotteen tienraivaajana toimi historiallinen taloustiede. Lamprechtlaisuuden opinkappaleet, kuten joukkoilmiöiden korostus, talous-, sosiaali- ja kulttuurihistorian ensisijaisuus sekä käsitys tutkimusmenetelmien oppiainerajat rikkovasta yleispätevyydestä, rantautuivat Suomeen. Erikoista Suomessa oli kuitenkin se, että nuorten saksankävijämaistereiden ja Lamprechtin kiitollisten kuulijoiden, kuten Gunnar Suolahden (1876-1933), U.L. Lehtosen (1870-1927), Ernst Nevanlinnan (1873-1932) ja Väinö Voionmaan (1869-1947) tukijoukkoina olivat vanhoillisina pidetyt fennomaaniprofessorit E.G. Palmén (1849-1919) ja J.R. Danielson-Kalmari. Edellisistä nuorista miehistä tuli kaikista sittemmin professoreita ja Suolahdesta Historiallisen Aikauskirjan päätoimittaja. Kärjistäen voisi sanoa, että siinä missä ruotsinkieliset tutkijat olivat kiinnostuneita ranskalaisesta ja eurooppalaisesta historiankirjoituksesta, siinä suomenkieliset historioitsijat hakivat uusia metodisia valmiuksia myös historian ulkopuolelta. Danielson-Kalmari oli kiinnostunut kansantaloustieteestä, Suolahti ranskalaisesta valistusfilosofiasta ja sosiologiasta Auguste Comtesta Emile Durkheimiin ja Voionmaa antropologiasta. Suomalaisessa historiankirjoituksessa oli siis 1900-luvun alussa vahva kulttuuri-, talous- ja sosiaalihistoriallinen juonne.⁶

Ruotsinkieliselle tutkimustraditiolle oli ominaista tarkan, suorastaan perfektionistisen lähdetekniikan ja tutkimuksen samaistaminen. Tätä pidettiin historian kirjoittamisen itsestään selvänä lähtökohtana, eikä metodikeskustelua pidetty niin tarpeellisena. Jo alan kotimaisten ammattilehtien Historiallisen Aikauskirjan ja Historisk Tidskriftin sisältöjä vertailtaessa saattoi havaita ruotsinkielisen tutkimusperinteen vastahakoisuus periaattikysymysten

⁵ Ahtiainen-Tervonen 1996, 51-52; Heikkinen 1996, 34-35; Suomen tieteen historia 2000, osa 2, 75.

⁶ Ahtiainen 1991, 28-29; Ahtiainen-Tervonen 1990, 16-17, 19; Ahtiainen-Tervonen 1996, 53, 56; Heikkinen 1996, 35-38; Suomen tieteen historia 2000, osa 2, 77-81; Tommila 1989, 136-137, 148-149.

pohdintaan. Fennomaanista tutkimusta opponoiden ruotsinkielinen historiankirjoitus alleviivasi yksilöiden vaikutusmahdollisuuksia historiassa ja vapaan valinnan merkitystä historian kulussa. Kollektiivisia tekijöitä, kuten joukkoja tai kansaa, ei koettu ruotsinkielisellä taholla niin tärkeiksi historiassa kuin suomenkielisten keskuudessa. Ruotsinkieliset harrastivat yleisesti yksilökeskeistä poliittista tai kulttuurista eliittihistoriaa, sillä näillä alueilla he löysivät oman kulttuuri-identiteettinsä.⁷

Suomenkielisten historioitsijoiden keskuudessa luottamus historian lainmukaiseen perusjuonteeseen ja Suomen kansan yhtenäisyyteen koki ankaran kolauksen vuoden 1918 tapahtumien myötä. Oli luovuttava ajatuksesta, jonka mukaan yhteiskunta olisi kaikkien yhteinen äiti sulkien syliinsä niin rikkaat kuin köyhätkin. Punakapina romahdutti tämän yhtenäisyyden utopialle perustetun pilvilinnan. Samalla romahtivat myös fennomaanien historiankäsityksen tukipilarit. Moraalisten ja kansallisten arvojen sijasta ihmisten identiteetit näyttivät kiinnittyneen heidän sosiaalisiin ryhmiinsä sekä yhteiskunnalliseen asemaansa. Jo konfliktin kestäessä ja välittömästi sen jälkeen alettiin järjestelmällisesti luoda idealisoitua valkoista vapaussotatulkintaa.⁸

Myrskyn merkit olivat olleet näkyvissä jo aikaisemmin. Vuosisadan taitteen yhteiskunnallinen muutosprosessi sosiaalisine ongelmineen ja nousevine työväenliikkeineen oli alkanut murtaa kuvaa esivallalle lojaalista, poliittisten ja sosiaalisten reformien sekä sivistyksen avulla taltutettavasta kansasta. Kaiken kaikkiaan topeliaanissävyyisen kuvan rinnalle alkoi nousta näkymä riitaisasta ja uppiniskaisesta kansasta, joka ei ollutkaan yksi ja jakamaton, mystisen kansanhengen läpitunkema kokonaisuus. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen kehityslakien ”poistumisen” jättämä tyhjiö täytettiin historiankirjoituksessa toisenlaisilla selityksiperusteilla. Menneisyys ja nykyisyys alkoivat näyttäytyä valintojen ja ratkaisujen historiana, vastakkaisiin suuntiin vetävien, keskenään kamppailevien tahtojen välisen taistelun historiana, jonka lopputulos ei ollutkaan valmiiksi ohjelmoitu. Joka tapauksessa fennomaaninen, kansalliseen yhtenäisyyteen uskonut historiankirjoitus oli muuttumassa suomalaiskansalliseksi historiankirjoitukseksi.⁹

⁷ Ahtiainen-Tervonen 1990, 22-23, 25-26; Ahtiainen-Tervonen 1996, 59; Engman 1990, 41-42, 58.

⁸ Ahtiainen-Tervonen 1996, 62-63.

⁹ Ahtiainen-Tervonen 1996, 64, 66.

Suomalaisen historiankirjoituksen maineikkaampiin edustajiin lukeutuva Pentti Renvall (1907-1974) tarjoi teorian yksittäisten johtajayksilöiden merkittävydestä maamme kehityksessä. Kansalle, hallitulle, jäi Renvallin mallissa statistin osa: edustihan se psyykeltään vanhaa, paikoillaan polkevaa ajattelua edistyksellisen ajattelun sijaan. Renvallilainen valioyksilö-ajattelu tyydytti kansallisen historiankirjoituksen tarpeita vain osittain. Kansakunnan katsottiin kyllä tarvitsevan tiennäyttäjiä, mutta jos kehityksen katsottiin kulkevan vain suurmiesten varassa, sattumanvaraisuus sai liian suuren sijan maan historiassa. Jos merkkihenkilöihin ei voitu tukeutua historian kantavina voimina, niin mistä sitten oli löydettävissä Suomen historian pohjavire? Talonpoikaisuudesta, vastasi moni historioitsija. Vapaussodassa kuntoisuutensa osoittanut talonpoikaisto olikin helppo nostaa ”tavallisen” kansan valiojoukoksi. Punakapinallisten taas ei koettu ansaitsevan kunnan kansalaisen arvonimeä ja itsenäisyyden alkuvuosikymmenien historiankirjoitusta dominoi valkoinen Suomi. Talonpoikaisen historiantulkinnan puolestapuhujina toimivat erityisesti Arvi Korhonen (1890-1967) ja Eino Jutikkala (s.1907). Suomen historian taustana siinsivät järvenselänneet, sauna, vihta, koivu ja tähti. Keskiössä oli maaseutu elinkeinoineen. Näkymä alkoi murentua vasta 1960-luvulla yhteiskunnallisen murroksen myötä.¹⁰

Itsenäistyneessä Suomessa kansallista historiakuva ei enää haluttu pohjata autonomian ajan rauhanomaista edistystä painottavalle mallille. Nyt korostettiin, kuinka suomalaiset saattoivat katsoa historiallisia vaiheitaan toisiinsa loogisesti liittyvien kuvien sarjana, joka huipentui täydellisen suvereniteetin saavuttamiseen ja vapaussotaan. Valtiosta tuli näin historiantutkimusta konstituiva lähtökohta ja esimerkiksi Renvall korvasi termin kansallinen valtiollisella. Historiallinen lähteistö, historioitsijan työn raakamateriaali, katsottiin syntyneeksi valtion tarpeista. Ajatuksen omaksuminen vaikutti siihen, että historioitsijoiden kiinnostus naapuritieteisiin alkoi vaimeta ja että historiantutkimuksen kaikkien osa-alueiden katsottiin yhä selkeämmin palvelevan valtiollista historiaa. Kansalaissodan jälkeen sotahistoria eli kukoistuskauttaan. Arvi Korhonen kunnostautui sotien välisellä ajalla, valtion merkitystä korostavien linjaviittojen vetäjänä samoin kuin Einar W. Juva.¹¹

Sodan uhkan lisääntyessä vuonna 1939 Suomessakin alettiin valmistella propagandaa ja sensuuria. Talvisodassa kärsityn tappion jälkeen ihmisten mielissä väikkyivät romanttinen karelianismi ja Suur-Suomi. Suomesta haluttiin ”Pohjolan johtava suurvalta”, joka olisi

¹⁰ Ahtiainen-Tervonen 1996, 67-73; Tommila 1989, 178.

¹¹ Ahtiainen-Tervonen 1996, 76-77, 81; Tommila 1989, 182-183.

onnellinen, vahva ja turvallinen ja Venäjältä riippumaton. Ongelmana oli, kuinka perustella nämä toiveet? Tähän ongelmaan niveltä monien suomalaisten historioitsijoiden kriisiaikana.¹²

Toisen maailmansodan lopputulos asetti suomalaiskansallisen historiankirjoituksen vaikean paikan eteen. Suomen tappio sodassa merkitsi myös historian yhteiskunnallisen aseman tappiota. Etsittäessä syyllisiä sotaan joutui myös historiantutkimus välillisesti syytettyjen penkille, sillä se oli ollut osa sitä kansallista ajattelumaailmaa, jonka katsottiin kärjistäneen suhteita itänaapuriin. Ongelmana oli se, että historiantutkimuksen etsiessä uutta väyläänsä luotseina olivat pääasiassa samat tiedemiehet, jotka olivat tarmolla juurruttaneet suomalaiskansallista historiallista ajattelua kansalaisten mieliin. Uudet tulkinnat otettiin nopeasti käyttöön, mutta taustalla kuului vanha peruskatsomus. Vaikka sodan jälkeiseen aikaan siirryttäessä historioitsijoiden töihin alkoi ilmaantua uusia painotuksia, niin peruslähtökohdiltaan ne edustivat jatkuvuutta, suomalaisen historiankirjoituksen pitkää linjaa, joka oli tavalla tai toisella kietoutunut idänkysymystä ympäröivään ongelmapyyhteen.¹³

Suomen historiallisten kohtaloiden kiinnittyminen itäiseen naapuriin leimasi välillisesti miltei koko historiantutkimuksemme kenttää sodanjälkeisenä aikana. Kansallisen itsetutkiskelun tarve alkoivat siirtää tutkimuksen painopistettä yhä enemmän lähempää menneisyyttä ja poliittista historiaa kohti, erityisesti 1960-luvulta alkaen. Suomen autonomisen aseman perusteet, itsenäisyyden ajan alun oikeistoliikkeet ja heimoate sekä talvi- ja jatkosotaan johtanut kehitys tulivat suosituiksi aiheiksi poliittisessa historiassa. Suomalaiskansallinen henki sai kuitenkin väistyä sodan jälkeisessä poliittisessä arassa tilanteessa. Tästä syystä jää suomen- ja ruotsinkielisten historioitsijoiden välillä alkoi sulaa. Kun ruotsinkieliset historioitsijat olivat jo 1800-luvun lopulla pitäneet lähteiden palvontaa vastamyökkynä politiikan ja tieteen yhteennivomiselle, nyt myös suomenkieliset pyrkivät asiakirjamassoilla antamaan kuoliniskun tulkinnalliselle, ulkopoliittisesti arveluttavaksi käyneelle suomalaiskansalliselle historiankirjoitukselle.¹⁴

Renvallin kirjoittama *Historiantutkimuksen työmenetelmät* ilmestyi sodan jälkeen kuin tilauksesta vuonna 1947. Hävityn sodan historiatieteelle aiheuttama trauma ja uusi poliittinen

¹² Ahtiainen-Tervonen 1996, 84-86; Suomen tieteen historia 2000, osa 2, 93.

¹³ Ahtiainen-Tervonen 1990, 26-27; Ahtiainen-Tervonen 1996, 120-121; Tommila 1989, 201.

¹⁴ Ahtiainen-Tervonen 1996, 123-124, 126.

tilanne toimi teoksen metodisten ohjeiden näkymättömänä vaikuttimena, vaikka tekijä koetti ohjelmallisesti vapauttaa historian ulkoisista sidoksista. ”Oikea”, Renvallin viitoittama neutraaliuteen ja kiihkottomuuteen pyrkivä metodi toi tiedon, joka suojasi historioitsijaa tieteen ulkopuolisen maailman hyökkäyksiltä ja takasi akateemisen rauhan. Renvall oli mieltynyt Lamprechtin, mutta lähdekriittiset vaatimukset olivat tiukkoja. Hän painotti, että ihmisestä ja hänen toiminnastaan oli rakennettava kokonaiskuva, rakennekokonaisuus. Mikäli mahdollista, tuli pyrkiä määrittämään tietyn ajan ihmisen psyykinen rakenne. Samalla tavoin tuli tutkia menneisyyden ilmiöitä ja sitä, kuinka niiden osat kytkeytyivät rakenneyhtäläisyyksien kautta toisiinsa. Spekulaatiiviselle tai eläytyvälle tutkijanotteelle ei silti jäänyt sijaa. Tämä lähteisiin ja niiden oikeanlaiseen käyttöön porautunut teos kului nousevan historioitsijapolven käytössä ja Renvallin oppeja myös toteutettiin käytännön tutkimustyössä. Renvall toimi tieteellis-objektiivisen historiankirjoituksen airuena.¹⁵

Yhteiskuntatieteiden nousu ja kehittyminen haastoivat historiatieteen määrittelemään itsensä 1960-luvulle tultaessa. Etenkin historian suhde sosiologiaan herätti kiivasta keskustelua. Renvallin uudistettu metodiopas *Nykyajan historiantutkimus* ilmestyi vuonna 1965. Samaan aikaan ilmestyi Pohjoismaissa myös muita metodioppaita. Aika oli kypsä laajalle periaatteiden debatille. Renvallin metodiopas voidaan käsittää vastaukseksi suosiotaan kasvattaneen, systematisointiin ja mallintamiseen pyrkivän sosiologian haasteeseen. *Historiantutkimus* teki kirjassa tiliä mahdollisuudestaan kuvata omilla menetelmillään menneisyyttä ja yhteiskuntaa eksaktisti, tieteellisesti ja objektiivisesti – sanalla sanoen paremmin, kuin kilpailevat yhteiskuntatieteet. Yhteiskuntatieteiden kentässä nimittäin katsottiin historiantutkimuksen vieraantuneen oman ajan ongelmista. Renvall puolestaan koki yhteiskuntatieteiden olevan oman aikansa vankeja ja tavoittavan vain värittyneitä tulkintoja nykyisyyden tilasta. Objektiivinen historiantutkimus kykeni Renvallin mukaan luomaan kestävämmän ja totuudenmukaisemman kuvan maailmasta kuin yhteiskuntatieteet.¹⁶

Uudet kysymykset, kiinnostuksen kohteet ja menetelmät, kuten tilastotieteelliset menetelmät, nivoutuivat lopulta melko kivuttomasti vanhaan lähdekorosteiseen traditioon. Tärkein muutos

¹⁵ Ahtiainen-Tervonen 1990, 26-28; Ahtiainen-Tervonen 1996, 126-127; Suomen tieteen historia 2000, osa 2, 93-94; Tommila 1989, 203, 234-235.

¹⁶ Ahtiainen-Tervonen 1996, 126-128; Suomen tieteen historia 2000, osa 2, 133-135; Tommila 1989, 211-212.

oli kuitenkin se, että renvällilainen objektiivisuusihanne ja käsitys tutkijan mahdollisuudesta asettua tutkimuskohteensa yläpuolelle tajuttiin mahdottomaksi.¹⁷

Kansainvälistyminen eteni sodan jälkeen nopein askelin koko maailmassa. Välimatkat lyhenivät sekä fyysisen että tietoliikenteen nopeutuessa. Monet tutkijat alkoivat kokea kansalliset ympyrät tunkkaisiksi. Kansainvälisten suhteiden lisääntyminen alkoi näkyä kansainvälisten kongressien ja seminaarien osanoton vilkastumisena. Pohjoismaisen yhteistyön kukoistuskautena voidaan pitää 1960- ja 1970-lukuja, mutta 1970-luku oli myös suomalais-neuvostoliittolaisten tutkijoiden tapaamisten korkeasuhdanteen aikaa. Kansainvälistymisen myötä Suomenkin historian tutkimuksen kenttään oli mahdollista tihkua lisääntyneessä määrin uusia vaikutteita ja virikkeitä.¹⁸

1.2. Tutkimustehtävä ja lähteet

Tämän pro gradu -tutkielman tutkimusteema on historiografinen eli se liittyy historiankirjoituksen historiaan. Kaikkien tieteiden olisi hyvä aika ajoin tarkastella omaa tilaansa hieman etäämmältä ja pohtia, kuinka nykytilanteeseen on tultu. Uudet ilmiöt ovat usein reaktio menneisyyden tapahtumiin ja menneisyyden selvittäminen on avain nykyhetken ymmärtämiseen.

Vaikka historian tutkijat ovat erityisasemassa aikaan liittyvien muutosten tarkastelijoina, oman historiatieteen historian tutkiminen on ollut maassamme valitettavan vähäistä. Poikkeuksina ovat tämän tutkielman johdannon pohjana olleet Päiviö Tommilan laaja *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia* (1989) sekä Pekka Ahtiainen ja kumppaneiden toimittama *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta* (1990). Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervosen *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen* (1996) edustaa puolestaan uudempaa historiografiaa. Suomalaisen historian tutkimuksen yleisiä linjoja tarkasteltaessa apuna on ollut myös Historiallisen Aikakauskirjan teemanumero *Historiantutkimuksen tila ja tulevaisuus* (2003/1). Yhtenä syynä tämän kaltaisen tutkimuksen puuttumiseen saattaa olla sen työläys. Historianfilosofisten

¹⁷ Ahtiainen-Tervonen 1996, 136.

¹⁸ Suomen tieteen historia 2000, osa 2, 107-108; Tommila 1989, 203-206.

kehitysten selvittäminen on kuitenkin aivan välttämätöntä oman tieteenalan ymmärtämiseksi ja pro gradu -tutkielmani koettaa omalta pieneltä osaltaan olla paikkaamassa suomalaisen historiografisen tutkimuksen aukkoja.

Tehtävänäni on selvittää yhden kuuluisan ulkomaisen historiankirjoituksen koulukunnan ilmenemistä ja näkyvyyttä oman maamme historianfilosofisessa keskustelussa. Kysyn, kuinka ranskalaisen annalistisen historiankirjoituksen koulukunnan edustajat ja heidän ajatuksensa ovat ilmenneet suomalaisen historiankirjoituksen kentässä. Milloin annalistisen koulukunnan korostukset alkoivat näkyä oman maamme historianfilosofisessa keskustelussa? Kuinka runsasta annalistien saama huomio on ollut? Ketkä koulukunnan edustajista ovat saaneet erityistä huomiota Suomessa? Millaisia teemoja on nostettu esiin ja miksi?

Tämän tutkielman puitteissa on tietenkin mahdotonta perehtyä koko suomalaiseen historiankirjoitukseen ja jäljittää merkkejä annalistisesta vaikutuksesta. Sen sijaan rajaan tarkastelun kahteen Suomen johtavaan historiatieteen aikakausjulkaisuun. Suomenkielistä keskustelua selvitetään *Historiallisesta Aikakauskirjasta* ja suomenruotsalaista *Historisk Tidskrift för Finland*:sta. Kumpikin lehdistä on perustettu 1900-luvun alussa ja rajallisesta levikistään huolimatta lehdet ilmentävät mitä parhaimmin historiatieteen suunnanmuutoksia; käyväthän julkaisuissa keskustelua historian alan johtavat tutkijat. Ensimmäiset viitteet annalisteista ilmenivät julkaisuissa 1970-luvulla, joten annalistisia vaikutuksia on etsitty kummastakin aikakauskirjasta aikavälillä 1970-2000. Luettavaksi on kertynyt siis yhteensä 30 suomenkielistä ja 30 ruotsinkielistä historiallisten aikakauskirjojen vuosikertaa. Laajempaa tutkimusta aiheesta ei ole tietävästi tehty, joten on mahdotonta tukeutua aikaisempiin tutkimuksiin.

Historiallinen aikakauskirja ilmestyi tarkasteltavana ajanjaksona neljä kertaa vuodessa. Useimmat numerot alkoivat pääkirjoituksella, jossa päätoimittaja kommentoi aikakauskirjan artikkelien aiheita tai ajankohtaista keskustelua historian tutkimuksen kentässä. Pääkirjoituksen jälkeen oli historiallisia teemoja käsittelevien artikkelien vuoro. Aikakauskirjassa oli myös osio ajankohtaisille tutkimuskysymyksille sekä oma arvostelupalstansa Suomessa ilmestyneille historiallisille tutkimuksille ja teoksille. Lisäksi kommentoitiin Suomessa ja ulkomailla pidettyjä tieteellisiä konferensseja ja niiden antia, mikäli konferensseihin oli osallistuttu. Luonnollisesti aikakauskirjassa oli tilaa keskustelulle ja väittelyille. Aikakauskirja oli suunnattu niin historian ammattilaisille, kuten tutkijoille ja

opettajille kuin historiasta kiinnostuneille ylipäänsä. Lehti pyrki kuitenkin pitämään yllä julkaisemissaan kirjoituksissa tieteellistä tasoa enemmän kuin popularismia.¹⁹

Historisk Tidskrift för Finland ilmestyi suomenkielisen sisarlehtensä tavoin neljästi vuodessa. Vaikka Historiallinen Aikakauskirja oli sivumääräisesti laajempi ja suomenkielisenä tavoitti todennäköisesti suuremman joukon historiasta kiinnostuneita kuin ruotsinkielinen vastineensa, myös *Historisk Tidskrift för Finland* on olennainen osa suomalaista historiakeskustelua. Ennen kaikkea lehti pyrki julkaisemaan artikkeleita ja muita tutkimuksia, jotka oli kirjoitettu Suomessa ruotsiksi tai käännetty suomen kielestä ruotsinkielisiksi. Historiallisen kirjallisuuden esittelyssä keskityttiin suomalaiseen, pohjoismaiseen ja itäeurooppalaiseen tuotantoon. Pääasiallisena tavoitteena oli suomalaisen historiankirjoituksen kentän seuraaminen. Lehden osiot olivat hyvin samantapaiset kuin *Historiallisessa Aikakauskirjassa*: Redaktionella meddelanden (toimituksen tiedonannot), Uppsatser (kirjoitelmat, artikkelit), Diskussion (keskustelu), Översikter och granskningar (yleiskatsaukset ja arvostelut), Underrättelser (tiedotukset) sekä Från fältet (kentältä).²⁰

Etsiessäni Suomen historian alan ammattijulkaisuista viitteitä annalismista, pyrin huomioimaan ensisijaisesti ne artikkelit, joissa annalisteista käytiin suoraa keskustelua, mutta myös ne kirjoitukset, joissa oli käytetty lähteenä annalistien teoksia tai esiteltiin annalistisia ajatuksia oman artikkelin teemojen perusteluina. Viitteet voivat löytyä mistä tahansa aikakausjulkaisujen osiosta. Esimerkiksi jonkun annalistisen koulukunnan edustajan teoksen noteeraamista kirja-arvosteluissa voi pitää merkkinä koulukunnan huomioimisesta. Vaikka tarkastelu rajoittuikin kahteen suomalaiseen historian alan ammattijulkaisuun, puhun tutkielmassa yleisemmällä tasolla suomalaisesta historiantutkimuksesta ja keskustelusta historiantutkimuksen kentässä.

Tutkimustehtävän toteuttamiseksi oli välttämätöntä perehtyä ensin siihen, keitä luetaan kuuluviksi annalisteihin ja mitkä ovat ne koulukunnan erityiset korostukset, joiden ilmenemistä voidaan tarkastella oman maamme historiankirjoituksessa. Tutkielman rakenteesta mainittakoon, että johdannon jälkeen seuraa taustaluku, jossa selvitetään tarkemmin annalistisen koulukunnan edustajia, vaiheita ja yleisiä piirteitä. Vaikka koulukunta on ajan myötä edustanut ja propagoanut monenlaisia ajatuksia ja tarjonnut virikkeitä moneen

¹⁹ Toimitus, HAik 1970/1, 1; Leino-Kaukiainen, ”Historiallinen Aikakauskirja 100 vuotta”, HAik 2003/1, 93.

²⁰ Redaktion, HTF 1970/1, 1-2.

suuntaan, pyrkimyksenä on hahmottaa koulukunnan keskeiset korostukset, joiden pohjalta on mahdollista selkeästi arvioida suomalaista historianfilosofista keskustelua. Tässä tehtävässä erityisenä apuna oli Stuart Clarkin erinomainen neliosainen annalisteja koskeva artikkelikokoelma, *The Annales School. Critical Assessments*. (1999). Kokoelmassa on sekä annalistien itsensä kirjoittamia artikkeleita että muiden kirjoittajien arvioita annalisteista ja heidän aatteistaan. Saavuttamastaan suosiosta huolimatta annalistit eivät luonnollisesti välttyneet myöskään kritiikiltä. Pyrin aluksi luomaan annalistisesta liikkeestä mahdollisimman monipuolisen kuvan. Artikkelit olivat pääasiassa englanniksi, mutta myös ranskaksi ja saksaksi. Saksankielentaitoni puutteellisuuden vuoksi olen perehtynyt lähinnä englanninkielisiin kirjoituksiin.

Suurena apuna annalismia tarkasteltaessa oli myös Peter Burken tiivis perusteos *The French Historical Revolution. The Annales School 1929-89*. (1990). Annalistien itsensä kirjoittamiin teoksiin ja julkaisuihin kykenin tämän pro gradu-tutkielman puitteissa tutustumaan vain hyvin pieneltä osin aikaekonomisista syistä. Olisi ollut opinnäytetyön laajuuteen nähden kohtuuton työ tutustua koko annalistien laajaan tuotantoon. Luotin tältä osin muiden arvioihin ja tiivistyksiin koulukunnasta. Vain ani harva koulukunnan edustajien teoksista on suomennettu, mikä myös osaltaan kuvastaa Ranskan ja Suomen välillä olevaa paksua kielimuuria ja vaikutusten liikkumisen hitautta. Yhtenä ilahduttavana poikkeuksena on hiljattain suomeksi ilmestynyt Marc Blochin *Historian puolustus* (2003). Tosin alkuperäinen teos *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien* ilmestyi ranskaksi jo vuonna 1949.

Annalisteista kertovan taustaluvun jälkeen seuraa varsinainen analyysi annalististen vaikutteiden säteilystä suomalaisen historiallisissa aikakauslehdissä käytyyn keskusteluun. Tarkoituksena on nostaa esiin annalististen vaikutteiden esiintymistiheys vuosina 1970-2000 ja kartoittaa ne teemat, joihin Suomessa on erityisesti kiinnitetty huomiota ja joita on haluttu korostaa. On mielenkiintoista selvittää, millaista keskustelua annalistien nostamat teemat ovat saaneet aikaan tarkasteltuina vuosikymmeninä. Lopuksi pyrin tiivistämään keskeiset löydökset.

2. ANNALISMI HISTORIALLISENA LIIKKEENÄ

2.1. Kohti uutta historiaa

Lucien Febvren ja Marc Blochin vuonna 1929 perustamaa talous- ja sosiaalhistoriallista aikakauskirjaa pidetään yleisesti uudenlaisen ranskalaisen uuden historian, ”*la nouvelle histoire*”:n inkarnaationa ja sen perustajia uuden historian pioneereina. *Annales d’histoire, économique et sociale* -aikakauskirjan toimittajat, lyhyemmin annalistit, pyrkivät mullistamaan historiankirjoitusta, mutta olisi virheellistä väittää, että he olisivat olleet yksin pyynnöissään. Ranskan naapurimaiden kehityskulut ovat luonnollisesti heijastuneet ranskalaiseen historiankirjoituksen kenttään. Annalistit ovat itsekin tunnustaneet intellektuaalisen velkansa monille edeltäjilleen ja aikalaisilleen.²¹

Yleistäen voi todeta, että Ranskan historiankirjoituksen oli viime vuosisadan alussa melko jähmettyneessä tilassa, mutta ilmassa oli myös muutosvalmiutta. 1900-luvun alun menetelmät heijastelivat 1800-luvun lopun empiirisyyden ihannetta. Huomion kohteena oli rationaalinen, suvereeni, poliittinen mies. Historiaa kirjoitettiin pääasiassa ruhtinaskuntien, kansallisvaltioiden kirkkokuntien sisäisistä ja ulkoisista suhteista. Ranskalainen virallinen historiankirjoitus oli poliittisten aiheiden dominoimaa tapahtumahistoriaa.²²

Ensimmäinen kritiikin aalto valtiollis-poliittista historiaa kohtaan nousi Euroopassa jo paljon ennen annalisteja, valistuksen aikana. 1700-luvulla monet skotlantilaiset, italialaiset, saksalaiset, mutta myös ranskalaiset oppineet alkoivat kiinnittää huomiota laajempaan yhteisöjen ja yhteiskunnan historiaan. Kiinnostuksen kohteiksi tulivat valtiollis-poliittisen historian lisäksi laki ja kauppa, moraalit ja tavat. Esimerkkinä elin- ja käytöstapojen historiasta mainittakoon Voltairen *Essai sur les mœurs et l’esprit des nations*. Myös kuvataiteen, kirjallisuuden ja musiikin historiaa tutkittiin. Ilmassa oli uudenlaisen historian tuntua.²³

Valistuksen ajan kehitys joutui marginalisoiduksi saksalaisen historioitsijan Leopold von Ranken (1795-1886) myötä, vaikka von Ranken oma kiinnostus ei rajoittunutkaan ainoastaan poliittiseen historiaan. Hän kirjoitti muun muassa reformaatiosta ja katolisesta

²¹ Burke 1990, 1, 21; Gurevich 1983, The Annales School/Volume II, 197.

²² Burke 1990, 7, 21; Clark 1999, The Annales School/ Volume I, X; Nevakivi 1983, 177-178.

²³ Burke 1990, 6-7; Clark, The Annales School/Volume I, 238.

vastauskonpuhdistuksesta eikä vierastanut tutkimusteemoina yhteiskuntaa, taidetta, kirjallisuutta tai tiedettä. Monessa suhteessa Ranken seuraajat olivat häntä itseään kapeakatseisempia. Kuitenkin von Ranken paradigma aliarvioi valistuksen aikana viriteltyä uutta historiaa. Leopold von Ranken metodiset ohjeet tekivät historian tutkimisesta ja kirjoittamisesta profession, mutta samalla tiukat objektiivisuutta ja lähdemateriaalin käyttöä koskevat ohjeet saivat aikaan sen, että ei-poliittinen historia suljettiin akateemisen maailman ulkopuolelle. 1800-luvun lopussa perustettiin monta Ranken oppien nimiin vannovaa historian ammattilehteä, kuten saksalainen *Historische Zeitschrift* (1856), englantilainen *English Historical Review* (1886) ja ranskalainen *Revue Historique* (1876).²⁴

Ranskassa Sorbonnen yliopiston historioitsijat Charles Seignobos (1854-1942) ja Charles-Victor Langlois (1863-1929) julkaisivat saksalaisen Leopold von Ranken metodista ajattelua mukailevan oppaan *Introduction aux études historiques* (1897). Tästä Langlois-Seignobosin metodista tuli yleisesti hyväksytty Ranskan historioitsijoiden piirissä ja myöhemmin annalistien kärkevän kritiikin kohde. Langlois-Seignobosin metodisten ohjeiden mukaan tuli ensinnäkin noudattaa kronologista järjestystä, sillä se oli heidän mukaansa luonnollisin ja loogisin. Kronologiasta poikkeaminen saattoi johtaa kirjallisten tyylikeinojen käyttöön, mikä oli vaarallista. Tyylin tuli olla niukkaa eikä retoriikkaan saanut sortua. Pahinta olivat metaforat ja minä-sanana käyttö. Toiseksi tosiasioiden selittäminen oli faktojen liittämistä toisiin, niitä edeltäneisiin faktoihin. Kolmanneksi tutkimuksen tuli olla objektiivista eikä historian tutkija saanut ilmaista omia mielipiteitään. Kehnoin oli se tutkija, joka veti tutkimuksestaan joitain johtopäätöksiä.²⁵

Kaikki eivät olleet yhtä ihastuneita tiukasti Langloisin ja Seignobosin arkistomateriaaliin perustuvaan ja valtiollis-poliittisissa teemoissa pysyttelevään, luettelomaiseen ja kronologiseen historiankirjoitukseen. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kritiikki tämänkaltaista historiaa kohtaan oli jo melko terävää ja valtiollis-poliittisen historiankirjoituksen dominanssi haastettiin usein niin Ranskassa kuin muuallakin Euroopassa.²⁶

²⁴ Burke 1990, 7.

²⁵ Peltonen 2003, ”Marc Bloch, tyypillinen poikkeus” teoksessa *Historian puolustus*, 14.

²⁶ Nevakivi 1983, 178.

Taloushistorioitsijat olivat kenties parhaiten organisoitunut valtiollis-poliittisesta historiankirjoituksen valtavirrasta erottautunut joukko 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Saksalaista Gustav Schmolleria (1838-1917) voidaan pitää uuden taloushistoriallisen koulukunnan johtajana. Schmoller perusti maineikkaan sosiaali- ja taloushistoriallisen yhdistyksen ja aikakauskirjan *Vierteljahrsschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte* (1893), joka toimi yhtenä Annales-aikakauskirjan esikuvista. Ranskassa Henri Hauser, Henri Sée ja Paul Matoux kirjoittivat taloushistoriaa jo 1800-luvun puolella.²⁷

Karl Marxia (1818-1883) ei sovi unohtaa vaihtoehtoisen, materialistisen historian paradigman esittäjänä. Marxin mukaan historia kehittyi sosiaalisten ja ekonomisten rakenteiden jännityksen tuloksena kapitalismin kautta sosialismiin. Myös Ranskassa marxilainen paradigma sai suosiota ja vaikutti muun muassa suuren vallankumouksen uudelleentulkintaan. Jean Jaurèsin teos *Histoire socialiste de la révolution française* (1901-1904) lähestyi vallankumousta rakenteellisten tekijöiden kautta, ei perinteisen tapahtumahistoriallisesti. Georges Lefebvre kehitti Jaurèsin muotoilemaa taloudellissosiaalista tarkasteluperspektiiviä, mutta nojautui vielä tätä voimakkaammin Marxin luokkataisteluteoriaan.²⁸

Saksassa Karl Lamprecht (1856-1915) oli yksi niistä harvoista saksalaisista historioitsijoista, jotka kävivät koko voimallaan vastustamaan dominoivaa valtiollis-poliittista historiankirjoitusta. Kulttuuri- ja taloushistoria edustivat Lamprechtille todellista historiaa, kansakunnan ja ihmisen historiaa toisin kuin yksittäisten suurten miesten historia. Lamprechtin ajatukset saivat Saksassa aikaan pitkään kestäneen kulttuuritaistelun vuosina 1895-1905.²⁹

Annalistit ovat tunnustaneet velkansa edellisille saksalaisille uudenlaisen historian pioneereille, mutta he ovat ihailleet myös muutamia ranskalaisia edeltäjiään ja aikalaisiaan. Kuuluisa ranskalainen historioitsija Jules Michelet oli erityisesti nuoren Lucien Febvren suuri suosikki. Michelet tahtoi kirjoittaa historiaa ”alhaalta”; työssä raataneiden, kärsineiden ja unohdettujen historiaa yläluokan historian sijaan. Antiikin tutkija Fustel de Coulanges asetti osaltaan esimerkin annalisteille keskittyessään tutkimuksissaan politiikan sijasta uskontoon, perheeseen ja moraaliin. Henri Pirenne edustama historiankirjoitus puolestaan oli uudelleen

²⁷ Burke 1990, 8; Nevakivi 1983, 178, 180.

²⁸ Burke 1990, 8; Nevakivi 1983, 178, 180.

²⁹ Burke 1990, 9.

orientoitunutta siten, että se otti huomioon myös taloudelliset ja sosiaaliset tekijät. Francois Simiand taas hyökkäsi ”historioitsijoiden heimon kolmen idolin” kimppuun. Hänen mukaansa Ranskan 1800- ja 1900-luvun vaihteen akateemiset historioitsijat olivat jumiutuneet palvomaan ensinnäkin poliittista tapahtumahistoriaa, toiseksi suurten miesten historiaa ja kolmanneksi kronologiaa temaattisen käsittelyn sijaan. Kuten myöhemmin huomaamme, kaikkien kolmen idolin vastustus tuli tärkeäksi annalisteille.³⁰

Seuraavat aikakauslehdet ja niiden perustajat ovat olleet erityisen tärkeitä esikuvia Blochille ja Febvrelle heidän taistelussaan uudenlaisen historian puolesta. Maantieteilijä Vidal de la Blachen *Annales de Géographie* (1891-), sosiologi Emile Durkheimin *L'Année Sociologique* (1896-) ja Henri Berrin historialliseen synteesiin pyrkinyt *Revue de Synthèse Historique* (1900-) olivat uuden perspektiivin merkkipaaluja. He esittivät esi-paradigman annalistiselle historiantulkinnalle. Febvre ja Bloch olivat kosketuksissa kolmikkoon ensin näiden oppilaina ja lopulta kollegoina.³¹

Yleisesti ottaen Ranskassa oli 1900-luvun alussa kaksi historiankirjoituksen koulukuntaa. Ensimmäinen koulukunta painotti kertovaa poliittista historiaa ja kronikoita keskittyen tutkimaan johtavia eliittejä ja poliittisia kiistoja. Toinen koulukunta oli analyyttisempi, filosofien ja valistuneiden uudistajien perillinen keskittyen kuvailemaan sosiaalisia tapoja ja käyttäytymistä. Kertovan poliittisen historian hegemoniaa voidaan selittää monella tapaa. Ranskassa, kuten miltei koko Euroopassa, historiasta tuli kansallistunteen ilmaisija. Historian keinoin pyrittiin etsimään kansakuntien yhteistä menneisyyttä kansallisvaltion legitimoimiseksi. Toinen syy kertovan poliittisen historian historialle on epistemologinen. Historiatieteessä etsittiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteen ankaraa metodologiaa kokemusperäisten tieteiden mallin mukaan. Tällöin empiiriseksi ja vakavasti otettavasti historian tietolähteeksi määriteltiin arkistojen tallentamat kirjoitetut lähteet, jotka käsittelivät lähinnä julkista. Poliittinen tapahtuma oli se perushiukkanen, jota historioitsijan tuli tutkia.³²

Nuoret sosiaalitieteet, kuten sosiologia ja antropologia haastoivat historian määrittämään identiteettinsä uudelleen. Samoin kuin impressionistit kehottivat taiteilijoita jättämään työhuoneensa ja maalaamaan luontoa elävänä, samalla tavoin *Annalesin* perustajat kutsuivat

³⁰ Burke 1990, 8; Nevakivi 1983, 177, 179.

³¹ Bintliff 1991, *The Annales School*/Volume II, 133; Baker 1984, *The Annales School*/Volume II, 98.

³² Burguière 1978, *The Annales School*/Volume II, 38-39.

historioitsijoita jättämään ministeriöt ja parlamentin kammiot, jotta he voisivat tutkia sosiaalisia ja taloudellisia rakenteita löytäen elämän itsensä. Febvre ja Bloch olivat osa 1900-luvun alun positivismiin vastaista historiaa Ranskassa. He vastustivat positivistista historiaa, jonka mukaan historiallisen todellisuuden ”kovat faktat” löytyisivät ainoastaan arkistodokumenteista; että faktat selittäisivät itse itsensä ilman, että niille esitettäisiin kysymyksiä; että tulkitsevia teorioita ei tarvittaisi ja että historioitsijan pääasiallinen tehtävä olisi lähinnä keräillä ja todentaa dokumentit oikeiksi, jotta historia voitaisiin Ranken ihanteiden mukaan kirjoittaa ”kuten se todella oli”, *wie es eigentlich gewesen*. *Annales d'histoire, économique et sociale* – aikakauslehden perustaminen on nähtävä erityisenä tapahtumana, joka oli looginen seuraus intellektuaalisesta revisionismista.³³

2.2. *Annales*-aikakauslehden ja annalistisen liikkeen yleiset vaiheet

Vuonna 1929 perustetun *Annales d'histoire, économique et sociale*-aikakausjulkaisun ympärille syntynyttä, näihin päiviin jatkunutta liikehdintää voidaan pitää valtiollis-poliittiseen historiankirjoitukseen kohdistuneen kritiikin tiivistymänä. Kuten seuraavasta asetelmasta käy ilmi, annalistinen koulukunta voidaan hahmottaa kolmena sukupolvena, joilla kullakin on omat keskeiset hahmonsä, tyypilliset korostuksensa ja propagoitavat paradigmansa. Korostukset ovat saattaneet olla jopa toisilleen vastakkaisia ja silti annalisteista puhutaan yhtenä ryhmänä. *Annales*-aikakauskirja on sitonut ja sitoo yhteen hyvin monenlaisia vaikutteita. Annalistien suurimmaksi yhteiseksi tekijäksi voisikin määritellä halun luoda uutta historiantutkimuksen alueella.³⁴

³³ Burguière 1978, *The Annales School*/Volume II, 39; Baker 1984, *The Annales School*/Volume I, 98-99.

³⁴ Burke 1990, 1-2.

Asetelma 1. Annalistisen koulukunnan sukupolvet, edustajat ja tyypilliset korostukset³⁵

Sukupolvi ja julkaisufoorumi	Aikakausi	Tärkeimmät edustajat	Korostukset Paradigmat	Asema
Annalistisen koulukunnan ensimmäinen sukupolvi <i>Annales d'histoire, économique et sociale</i> 1929	”Sissisota” vanhaa historiaa vastaan ja uuden puolesta vuodet 1929-1940	– Bloch – Febvre	– historian, taloustieteen, sosiologian ja maantieteen yhdistäminen – kokonaisvaltainen historiakuva – kollektiivinen mentaliteetti	– suosiota ja kuulumuutta
Annalistisen koulukunnan toinen sukupolvi <i>Annales: Économies, Sociétés, Civilisations</i> 1946	Vakiintumisen ja institutionalisoinnin aika Vuodet 1945-1968	– Braudel – Ariès – Mandrou	– taloushistoria, kvantitatiivinen tutkimus ja historian materiaalinen perusta – <i>histoire totale</i> , kokonaisvaltainen historia – Braudellin uusi käsitys historiallisesta ajasta jako tapahtumahistoriaan, konjektuureihin ja struktuureihin – mentaliteetit marginaalissa	– aseman vakiintuminen Ranskassa – kansainvälistä huomiota
Annalistisen koulukunnan kolmas sukupolvi <i>Annales: Histoire, Sciences Sociales</i> 1994	Fragmentoitumisen aika vuodet 1968-	– Le Roy Ladurie – Le Goff – Duby – Furet – Ferro – Delumeau – P. & H. Chaunu – Labrousse – Vilar – Agulhon – Vovelle – Lapisch	– mentaliteettien, antropologian ja kulttuurihistorian uusi tuleminen – kerronnallinen, narratiivinen historia kvantitatiivisen sijaan – yritys uudistaa poliittista tapahtumahistoriaa – psykohistoriaa	– selkeän johtohahmon puute ja tutkimusteemojen sirpaloituminen – uuden historian etsimisen jatkuminen

³⁵ Aymard 1972, The Annales School/Volume I, 4; Burke 1990, 1-3, 65-66; Clark 1999, The Annales School/Volume II, IX-XV.

2.2.1. Annalistisen liikkeen ensimmäinen sukupolvi

Strasbourgissa vaikuttanut Lucien Febvre (1878-1956) oli suunnitellut jo ennen ensimmäistä maailmansotaa perustavansa taloushistorialle omistetun julkaisun, mutta projekti kohtasi vaikeuksia ja jäi kesken. Strasbourgin kollegan Marc Blochin (1886-1944) avustuksella aikaansaadun aikakausjulkaisun ensimmäinen numero ilmestyi viimein 15.1.1929. Julkaisu oli väylä uudelle, tieteiden rajat ylittävälle historialliselle lähestymistavalle. Lehden perustajat eivät halunneet eri historian lajien ja eri aikakausien asiantuntijoiden työskentelevän vain ”omissa, muurein ympäröidyissä puutarhoissaan”, vaan tahtoivat poistaa näitä erottavat aidat. Näin historiasta ja ihmisestä saattoi muodostua todellinen, kokonainen kuva.³⁶

Kapinallisen kaksikon perustaman aikakauslehden ensimmäisessä numerossa korostui taloushistoriallinen ote, mutta pian mukaan tuli myös sosiaalishistoriallisia artikkeleita. Febvre ja Bloch asettuivat päätoimittajien rooliin, mutta alkuperäiseen toimitusryhmään kuuluivat myös maantieteilijä Albert Damangeon, sosiologi Maurice Halbwachs, taloustieteilijä Charles Rist ja politologi André Siegfried. Kokoonpano heijasteli pyrkimystä tieteiden rajat ylittävään, kokonaisvaltaiseen historiankirjoitukseen.³⁷

Seuraavat viisitoista vuotta kypsyttivät tätä varhaista intuitiota. Bloch ja Febvre etsivät liittolaisia historiatieteen ulkopuolelta ja erityisesti kaksi tieteen lajia vaikutti annalisteihin. Toinen niistä oli Vidal de la Blachen edustama ihmismaantiede, jolle Febvre oli velkaa maalta tuoksuvan historiankirjoituksensa. Toinen keskeinen vaikuttaja oli Durkheimin sosiologia, jolle etenkin Bloch oli avoin. Annalisteja tuki myös Henri Berr, ”tieteenalojen specialisaation suuri vastustaja”. Febvre kirjoitti hänen *Revue de Synthèse Historique* – aikakausjulkaisuunsa muutamia artikkeleita. Uusi historia poimi mallinsa ja esimerkinsä oman alueensa ulkopuolelta. Erityisesti Lucien Febvre oli intohimoinen uusien yhteyksien ja tieteiden välisen vaihdon puolestapuhuja.³⁸

³⁶ Burke 1973, *The Annales School*/Volume IV, 5; Burke 1990, 1, 16, 21-22; *Annales d'histoire, économique et sociale*-aikakauslehden ensimmäisen numeron esipuhe teoksessa *The Annales School*/Volume II, 534-535; Gurevich 1983, *The Annales School*/Volume II, 198.

³⁷ Burke 1990, 1, 21-22.

³⁸ Aymard 1972, *The Annales School*/Volume I, 5-7.

Loppumaton uteliaisuus ei kuitenkaan kattanut kaikkea. Vaikka Febvre luki innokkaasti Karl Marxin teoksia, hän asettui vastustamaan tämän determinististä historiantulkintaa. Febvre ei voinut myöskään hyväksyä materiaa historiallisen kehityksen perustaksi, vaan uskoi ihmisen hengen historiaa muokkaavaan voimaan. Myös Bloch torjui Marxin, sillä historioitsijan tehtävä oli hänen mukaansa ymmärtää, ei tuomita. Historiatieteen tarvetta hypoteeseille ja malleille kumpikaan ei kuitenkaan kieltänyt. Syvemmällä tasolla *Annales* on ollut vapaa historiallisesta dialektiikasta. Julkaisun ensimmäisten päätoimittajien mukaan inhimillisen elämän monimutkaisen todellisuuden saattoi selittää vain monien tekijöiden kautta. Mikään tekijä ei saanut olla toista tekijää ylempänä, mutta toisaalta yhden tekijän poisjättäminen oli virhe. Historian kerrokset muodostivat heille yhtenäisen kokonaisuuden, mutta eivät hierarkiaa.³⁹

Alusta alkaenkaan julkaisussa ei ollut kronologisia eikä maantieteellisiä rajoja ja varsinkin taloushistoriassa käsiteltiin menneen lisäksi myös nykytapahtumia. Erillisiin tapahtumiin keskittyvä kronologisesti järjestetty historia oli Blochin ja Febvren mukaan toivottoman pinnallista. Nämä julkaisun perustajat peräänkuuluttivat uutta, tutkivaa historiaa, joka vaatisi paljon enemmän kuin vanha historia. Heidän uusi lehtensä oli manifesti von Ranken ideoita samoin kuin yksityiskohtien kulttia vastaan. Tämä uusi historia olisi ongelmakeskeistä eikä harhailevaa. Lähteinä ei käytettäisi ainoastaan arkistoja vaan myös ei-kirjallisia lähteitä. Tämä lisäsi tietenkin historioitsijan taitovaatimuksia, mutta samalla päästiin käsiksi Ranskan historiaan ”ennen kirjoitusta”. Tämä on ehdottomasti yksi annalistien ansioista. Historiankin oli aika uudistua muiden tieteiden kehittyessä.⁴⁰

Blochin ja Febvren identiteettejä ei tule sekoittaa, vaikka heidän uransa ja ajatuksensa olivatkin monilta osin samansuuntaiset. Kuten edellä on jo todettu, Marc Bloch sai enemmän vaikutteita sosiologiasta ja Febvre puolestaan maantieteestä. Febvren innostus maantiedettä kohtaan ilmeni muun muassa hänen väitöskirjastaan *Philippe II et la Franche-Comté* (1911) sekä teoksesta *La terre et l'évolution humaine: introduction géographique à l'histoire* (1922).⁴¹

³⁹ Aymard 1972, *The Annales School*/Volume I, 7-8.

⁴⁰ Aymard 1972, *The Annales School*/Volume I, 10-13; Clark, *The Annales School*/Volume I, 240.

⁴¹ Aymard 1972, *The Annales School*/Volume I, 10; Burke 1973, *The Annales School*/Volume IV, 4-6; Burke 1990, 13-14.

Myöhemmällä urallaan Febvreä alkoi kuitenkin kiinnostaa maantieteen lisäksi kollektiivinen psykologia ja etenkin keskiajan ja varhaisen uuden ajan mentaliteetit. Febvreä voidaankin pitää yhtenä mentaliteettien historian uranuurtajista. Kuvailemalla mentaalisia muotoja saattoi hahmottaa kullekin aikakaudelle ja kulttuurille tyypillisen mielenlaadun. Mentaaliset muodot kävivät ilmi esteettisistä hahmoista, kielellisistä koodeista sekä uskonnollisista rituaaleista ja tavoista. Febvren teos *Le problème de l'incroyance au 16e siècle* (1942) oli klassinen mentaliteettien tutkimuksen saralla. Teoksessa Febvre todisteli, että Rabelaisin oli mahdotonta olla ateisti keskiajan mentaalisessa struktuurissa, joka oli uskonnollisuuden läpituokema. Febvre oli kiinnostunut myös keskiajan uskonnollisuudesta ja erityisesti reformaatiosta. Tästä oli osoituksena Martti Lutherin elämää ja oivalluksia käsittelevä *Un destin – Martin Luther* (1928). Kiinnostus ihmistä ja inhimillistä kohtaan sai Febvren innostumaan muun muassa tunteista. Hän peräänkuulutti rakkauden, kuoleman, säälin, ilon ja julmuuden historiaa ja kummasteli sitä, ettei kukaan ollut keskittynyt näihin teemoihin. Nämä painotuserot tulivat esiin myös toista maailmansotaa edeltäneessä *Annalesissa*.⁴²

Marc Blochin teoksista kannattaa mainita ainakin *Les rois thaumaturges* (1924), jota voidaan pitää yhtenä Ranskan 1900-luvun historiankirjoituksen merkkiteoksista. Teoksessaan Bloch ei tarkastellut ainoastaan keskiaikaista kuninkuutta poliittisesta, vaan myös myyttisestä näkökulmasta. Kuninkaalla uskottiin nimittäin olevan voima parantaa kosketuksellaan erästä ihotautia ja vaikka parantuneita ei ollut, myytti pysyi yllä. Tutkimus koski siis uskonnollista psykologiaa, ihmeiden historiaa ja mentaliteetteja. Tutkimus *La société féodale* (1939-1940) oli Blochin tunnetuin ja kunnianhimoisin teos. Se pureutui feodalismien ajan kulttuuriin, aikakaudelle tyypillisiin ajattelun ja tuntemisen malleihin. Blochin mukaan esimerkiksi keskiaikainen käsitys ajasta poikkesi suuresti omastamme. Annalistien parissa ainoa artikkelia pidempi historiallista metodia koskeva kirja oli Blochin keskeneräiseksi jäänyt *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien* (1949). Syynä metodisten manifestien vähäisyydelle annalistien parissa lienee halu pysytellä avoimena niin menetelmien kuin aiheidenkin suhteen.⁴³

⁴² Aymard 1972, *The Annales School*/Volume I, 10; Burke 1973, *The Annales School*/Volume IV, 4-6; Burke 1990, 13-14, 20; Hutton 1981, *The Annales School*/Volume II, 382, 386; Mansfield 1960-1961, *The Annales School*/Volume IV, 38-39; Throop 1961, *The Annales School*/Volume IV, 14-17.

⁴³ Burke 1990, 17-19, 24-25; Hutton 1981, *The Annales School*/Volume II, 385; Lyon 1980, *The Annales School*/Volume IV, 170-174.

Toinen maailmansota vaikeutti lehden toimitusta. Saksan miehittettyä Ranskan Marc Bloch joutui antisemitistisen vainon kohteeksi ja joutui luopumaan virastaan. Febvre julkaisi sodan aikana lehteä ensin vuosina 1939-1940 nimellä *Années d'histoire sociale* ja myöhemminä sotavuosina 1942-1945 otsikolla *Mélanges d'histoire sociale*. Marc Bloch kirjoitti lehteen salanimellä Fougères. Aikakauslehden nimien muutokset eivät johtuneet uusista toimitusperiaatteista vaan käytännön pakosta. Marc Bloch menehtyi lopulta traagisesti joutuessaan natsien teloittamaksi vuoden 1944 kesäkuussa. Lucien Febvre menetti rakastetun kollegansa.⁴⁴

Marc Blochin kuolema ei lopettanut aikakauslehden julkaisua eikä taistelua uudenlaisen historian puolesta. Toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1946 lehti nimettiin uudelleen ja tällä kertaa otsikon muutos heijasteli myös uutta historiallista painotusta. Oli aika nousta tuhkasta ja uudistua. *Annales: Économies, Sociétés, Civilisations* keskittyi nyt ennen kaikkea taloushistoriaan, mutta myös sivilisaation käsitteestä tuli tärkeä. Annales-ryhmä oli aloittanut pienenä ja vallankumouksellisena, mutta toisen maailmansodan jälkeen koitti vakiintumisen ja vahvistumisen aika. *Annales* sai nyt sisaruksen, kun Febvre astui vuonna 1868 perustetun ranskalaisen tutkimusinstituution, *École Pratique des Hautes Etudes*in kuudennen osaston johtoon. Febvre asetti ystävänsä ja opetuslapsensa osaston avainpaikoille. Kuudennesta osastosta tuli tieteiden rajat ylittävän tutkimuksen keskus ja tärkeä annalistisen paradigman vahvistaja. Historioitsijat, taloustieteilijät, sosiologit, kansatieteilijät ja matemaatikot saattoivat yhdistää voimansa laaja-alaisen historiakuvan muodostamiseksi. Kuudennesta osastosta on tullut vuosikymmenien mittaan Ranskan historiantutkimuksen keskus. Osastolla on omat kuuluisat julkaisusarjansa.⁴⁵

2.2.2. Annalistisen liikkeen toinen sukupolvi

Lucien Febvren kuoleman jälkeen julkaisun päätoimittajaksi nousi vuonna 1956 Febvren lempioppilas Fernand Braudel (1902-1985). Hän edusti lähes yksin annalistisen historiallisen liikkeen toista sukupolvea. Febvren kuoltua Braudel oli paitsi johtava ranskalainen

⁴⁴ Aymard 1972, *The Annales School*/Volume I, 3; Davies 1967, *The Annales School*/Volume IV, 93.

⁴⁵ Aymard 1972, *The Annales School*/Volume I,13-14; Burke 1990, 31; Burke 1973, *The Annales School*/Volume IV, 9. Kuudennen osaston julkaisusarjoja ovat muun muassa "Ports. Routes. Trafics.", "Monnaies. Prix. Conjonctures.", "Démographie et Sociétés" sekä "Affaires et Gens d'Affaires".

historioitsija myös kaikkein vaikutusvaltaisim. Braudel oli ”imperiuminsa” rautainen hallitsija, jolla on ollut valtaisa vaikutus useisiin häntä seuranneisiin historioitsijoiden sukupolviin. Braudellin aikana *Annales*-aikakauskirjan ympärille syntynyt kapinallinen liike saavutti hegemonian Ranskan historiankirjoituksessa ja Braudellin aikaa onkin kuvattu institutionaalistumisen ajaksi. Annalistinen historiankirjoitus alkoi levitä Ranskan rajojen ulkopuolelle 1960- ja 1970-luvuilla.⁴⁶

Braudellin maine perustuu paitsi hänen ansioilleen aikakausjulkaisun toimittajana ja kuudennen osaston johtajana, etenkin hänen väitökseensä *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II* (1949). Välimerta Filip II:n kaudella käsittelevää massiivista teosta on pidetty uuden historian manifestina ja annalistisen paradigman vahvistajana. Teos on saanut osakseen huikeaa suosiota ja kuuluisuutta, mutta myös kritiikkiä. Braudellin väitös jakautui kolmeen osioon, joista kukin tarjosi erilaisen lähestymistavan Välimeren 1500-luvun historiaan. Ensisijalla oli ”miltei ajaton” historia, joka muodostui ihmisen ja ympäristön suhteesta. Tämä historia muuttui ja muotoutui hyvin hitaasti. Toisessa osiossa käsiteltiin vähitellen muuttuvia taloudellisen, sosiaalisen ja poliittisen rakenteen muutoksia. Viimeiseksi käsiteltiin nopeasti muuttuvaa tapahtumahistoriaa. Braudellin uudenlainen tapa käsittää historiallista aikaa ja tilaa on ollut suuri innoituksen lähde monille historioitsijoille ja etenkin hänen aikakäsitystään voidaan pitää erityisenä innovaationa.⁴⁷

Braudellille historia oli ainoa tiede, joka liittyi keston. Myös sosiologit puhuivat ajasta, mutta olivat Braudellin mielestä keskittyneet liian suppeisiin ajanjaksoihin ja siksi tavoittivat vain lyhytaikaisia huomioita ihmisestä. Mennyttä saattoi arvioida Braudellin mukaan kolmen erimittaisen aika-aallon suhteena.⁴⁸

(1) Ensimmäinen aaltojen joukko muodostui lyhyistä aalloista, jotka olivat nopeatempoisia ja kestoltaan lyhyitä (*courte durée*). Ne muodostuivat päivittäisestä elämästämme ja hetken tietoisuudestamme. Tämänkaltainen aika liittyi tapahtumahistoriaan (*histoire événementielle*). Tapahtumat olivat Braudellille kuin räjähdyskappaleita, jotka täyttivät ihmisten tietoisuuden, mutta

⁴⁶ Burke 1990, 43-44.

⁴⁷ Bintliff 1991, *The Annales School*/Volume II, 133; Burke 1990, 33; Hunt 1986 *The Annales School*/Volume I, 25-26.

⁴⁸ Hexter 1972, *The Annales School*/Volume III, 49-51. Bintliff 1991, *The Annales School*/Volume II, 135; Braudel 1969, ”La Méditerranée et le Monde Méditerranéen a l'époque de Philippe II – Extrait de la préface” teoksessa *Écrits sur l'histoire*; Clark, *The Annales School*/Volume I, 242; Hexter 1972, *The Annales School*/Volume III, 50-51, 72.

kestivät vain hetken. Perinteiset historioitsijat hautasivat itsensä Braudellin mukaan tämänkaltaiseen historiaan.⁴⁹

(2) Taloushistorioitsijat uivat keskipitkillä aalloilla (*moyenne durée*). Hintakäyrät, demografiset muutokset, palkkamutokset – konjunktuurit – jotka seurasivat kymmenen, viidenkymmenen tai jopa satojen vuosien syklejä, voitiin käsittää taloudellisina tai sosiaalisina ilmiöinä. Vaikka tällaisia aaltoja oli olemassa, ihmiset olivat vain harvoin niistä tietoisia. Konjunktuurien eli keskipitkien rytmien historia kiehtoi Braudellia, mutta johti myös yhä suurempien aaltojen etsintään.⁵⁰

(3) Konjunktuurien alapuolella kulki vielä suurien pitkäkestoisten aaltojen, struktuurien historia (*longue durée- histoire structurale*). Sosiologit käsittivät struktuurit todellisuuden ja sosiaalisen massan suhteina, Braudel taas pitkäkestoisen todellisuuden muutoksena. Nämä muutokset olivat hänen mukaansa lähinnä maantieteellisiä ja geologisia. Pitkä kesto oli Braudellille ehdottomasti tärkein historiallisen muutoksen muoto. Välimeri-teos edusti myös pyrkimystä totaaliseen, kaikki kestot ja tapahtumisen tasot huomioivaan historiankirjoitukseen (*histoire totale*).⁵¹

Braudellin merkittävä teos oli välitön sensaatio Ranskan historiankirjoittajien keskuudessa. Teoksen maine on kiirinyt myös rajojen yli tehden tunnetuksi paitsi Braudellia myös annalistista liikettä ylipäänsä. Vaikka monet väitöksen teemat ja ideat ovat epäilemättä hyvin alkuperäisiä, taustalta löytyy myös *Annales*-aikakauskirjan traditio.⁵²

Aktiivisten uravuosiensa aikana 1949-1972 Braudel valmisteli toista kunnianhimoista tutkimustaan. Vain hieman *La Méditerranée*-teoksen julkaisemisen jälkeen Lucien Febvre kutsui Braudellin yhteistyöhön suureen projektiin. Ideana oli, että nämä kaksi miestä

⁴⁹ Hexter 1972, *The Annales School/Volume III*, 49-51. Bintliff 1991, *The Annales School/Volume II*, 135; Braudel 1969, “*La Méditerranée et le Monde Méditerranéen a l’époque de Philippe II – Extrait de la préface*” teoksessa *Écrits sur l’histoire*; Clark, *The Annales School/Volume I*, 242; Hexter 1972, *The Annales School/Volume III*, 50-51, 72.

⁵⁰ Hexter 1972, *The Annales School/Volume III*, 49-51. Bintliff 1991, *The Annales School/Volume II*, 135; Braudel 1969, “*La Méditerranée et le Monde Méditerranéen a l’époque de Philippe II – Extrait de la préface*” teoksessa *Écrits sur l’histoire*; Clark, *The Annales School/Volume I*, 242; Hexter 1972, *The Annales School/Volume III*, 50-51, 72.

⁵¹ Hexter 1972, *The Annales School/Volume III*, 49-51. Bintliff 1991, *The Annales School/Volume II*, 135; Braudel 1969, “*La Méditerranée et le Monde Méditerranéen a l’époque de Philippe II – Extrait de la préface*” teoksessa *Écrits sur l’histoire*; Clark, *The Annales School/Volume I*, 242; Hexter 1972, *The Annales School/Volume III*, 50-51, 72.

⁵² Burke 1990, 37-38; Kinser 1981, *The Annales School/Volume III*, 130-134.

kirjoittaisivat kaksiosaisen teoksen Euroopan historiasta 1400-luvulta aina 1800-luvulle. Febvre ottaisi osuudekseen ”ajattelun ja uskomukset” ja Braudel materiaalisesta elämän historian. Febvren kuoleman vuoksi ensimmäinen osa ei koskaan valmistunut. Braudel sen sijaan tuotti oman osionsa vuosien 1967 ja 1979 välillä kolmena volyyminä. Teoksen nimeksi tuli *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle*.⁵³ Teoksessaan Braudel kuvasi taloushistoriaa kolmikerroksisena talona. Talous voitiin jakaa kolmeen tasoon: jokapäiväiseen arkielämään, markkinoihin ja kauppaan sekä kapitalismiin.⁵⁴ Ensimmäisessä osiossa oli kaksi peruskäsitettä: ”jokapäiväinen elämä” ja ”materiaalinen sivilisaatio”. Braudellin työ on tärkeä, sillä hän teki synteetin ”pienen”, anekdoottiselta vaikuttavan arkipäivän historian ja ”suuren”, kokonaisvaltaisen talous- ja sosiaalishistorian välillä.⁵⁵

Braudellin antina annalistiselle paradigmatte on pidetty juuri pitkän keston ilmiöiden löytämistä ja ”geo-historiallista strukturalismia”. Hän yhdisti ilmaston, biologian ja demografian pitkän keston taloudellisiin trendeihin. Kvantitatiivinen demografinen ja taloushistoriallinen tutkimus oli tyypillistä juuri Braudellin aikana. Kolmiosainen aikajaottelu ja historialliset determinaatit olivat laajasti hyväksytyjä Ranskan historioitsijoiden kesken. Ironista kyllä, tämä annalistinen paradigma alkoi hajautua juuri voittonsa hetkellä, 1960-luvun lopulla. Braudellin jäätyä eläkkeelle Collège de Francesta, kuudennesta osastosta ja aikakausjulkaisun johdosta annalistinen liike alkoi pirstaloitua. Syitä pirstoutumiselle ei tulisi kuitenkaan etsiä Braudellin lähdöstä, vaan paradigmatte itsestään. Paradigma saikin osakseen yhä kasvavaa kritiikkiä, jopa annalistisen liikkeen itsensä sisällä.⁵⁶

Myös Braudellin aikana kiinnitettiin huomiota mentaliteettien historiaan, joskin marginaalisesti. Philippe Ariès (1914-1982) tarkasteli lapsuutta ja perhe-elämää miltei sensaatiomaisessa teoksessaan *L'enfance et la vie familiale sous l'ancien régime* (1960). Ariès vastusti kvantitatiivista lähestymistapaa ja oli kiinnostunut luonnon ja kulttuurin suhteesta. Hän oli erityisen kiinnostunut siitä, kuinka kulttuurissa on käsitelty ja kategorisoitu luonnolliset ilmiöt, kuten lapsuus ja kuolema. Arièsin mukaan lapsuutta ei ollut olemassa keskiajalla siinä mielessä kuinka me sen nykyisin ymmärrämme. Lapsia pidettiin

⁵³ Burke 1990, 44-45.

⁵⁴ Burke 1990, 45-46; Makkai 1983, *The Annales School*/Volume III, 207.

⁵⁵ Burke 1981, *The Annales School*/Volume III, 195; Burke 1990, 46-47.

⁵⁶ Baker 1984 *The Annales School*/Volume II, 101; Burke 1990, *The Annales School*/Volume I, 268.; Hunt 1986, *The Annales School*/Volume I, 27-28; Harsgor 1978, *The Annales School*/Volume I, 259.

miniatyyriaikuisina. Ranskassa lapsuus ”keksittiin” 1600-luvun tienoilla. Hänen kiistämätön saavutuksensa on ollut tuoda lapsuus historiankirjoituksen kartalle.⁵⁷

2.2.3. Annalistisen liikkeen kolmas sukupolvi

Suuri muutos tapahtui vuonna 1969, mitä ilmeisimmin vuoden 1968 kriisin seurauksena, kun Braudel päätti tuoda aikakauskirjan toimitukseen nuoret historioitsijat Jacques Le Goffin (s.1924), Emmanuel Le Roy Ladurien (s.1929) ja Marc Ferron (s.1924) uudistamaan *Annalesin*. Braudel ei enää hallinnut aikakauskirjaa yksin.⁵⁸

Annalistit loivat nahkansa uudelleen. Uutta ohjelmaa ei muotoiltu, mutta uusien näkökulmien tarve tunnustettiin. Kiinnostus historiallisen kehityksen taloudellisiin perustuksiin ei hävinnyt, mutta painopiste siirtyi kohti uusia ongelmia ja humanistisempaa lähestymistapaa. Painopisteen muutosta on kutsuttu yleisesti antropologiseksi käänneeksi. Erityisinä uusina teemoina alkoivat erottua ei-eurooppalaisten kulttuurien klassiset antropologiset tutkimukset, jokapäiväisen elämän tutkimus ja erityisesti ruokailutapojen, biologisen ja sosiaalisen käyttäytymisen tutkimus. Mistä tämä antropologinen innostus sitten juonsi juurensa? Syitä voi hakea antropologeista itsestään ja heidän paradigmansa laajenemisesta. Toisaalta annalistihistorioitsijat olivat huomanneet, että katsomalla lähteitään ”antropologin silmin” he voivat tavoittaa tapahtumien ulkopinnan takana olevia sanattomia merkityksiä. Tutkimuksen kohteena olivat erityisesti feodalian ajan käsitykset avioliitosta, perheestä, seksuaalisuudesta, taikuudesta ja pakanuudesta sekä rituaalien ja myyttien merkitys tuon ajan laajoille kansan kerroksille.⁵⁹

Jotkut annalistisen liikkeen jäsenistä kehittivät Lucien Febvren mentaalihistoriallisia ajatuksia eteenpäin ja laajensivat historiankirjoituksen rajoja, kuten Febvre toivoi. He tutkivat esimerkiksi lapsuutta, unia, tunteita, jopa hajuja. Toiset kääntyivät annalistisen liikkeen pioneerien ohjelmasta poliittiseen historiaan. Jotkut jatkoivat Braudellin suosiman kvantitatiivisen historian tiellä, toiset palasivat kerronnallisuuteen eli narratiivisuuteen.

⁵⁷ Burke 1990, 67.

⁵⁸ Burke 1990, 43.

⁵⁹ Aymard 1972, *The Annales School*/Volume I, 19; Burguière 1978, *The Annales School*/Volume II, 35-37; Gurevich 1983, *The Annales School*/Volume II, 202-203.

Kolmas sukupolvi onnistui kvantifioimaan mentaliteettien muutosta. Tämä oli yksi sen keskeisistä innovaatioista. Annalistisen liikkeen kolmannen sukupolven edustajat eivät siis enää suosineet vain tietäntyyppistä historiankirjoitusta, vaan hajautuivat kukin omille poluilleen. Samalla annalistien ryhmä kuitenkin menetti osan aikaisemmasta erityisyydestään. Selkeästi rajautuneesta koulukunnasta oli yhä vaikeampi puhua.⁶⁰

Emmanuel Le Roy Laduriea pidettiin yleisesti Fernand Braudellin loistavimpana oppilaana.⁶¹ Yksi hänen kuuluisimmista teoksista oli *Les Paysans de Languedoc* (1966). Teos rakentui samankaltaisesti kuin Braudellin *La Méditerranée*. Hän ei tahtonut keskittyä pelkästään materiaaliseen todellisuuteen, vaan myös mentaliteetteihin. Mentaliteeteista tuli keskeisiä historiallisessa struktuurianalyysissä. Annalistisessa mielessä poikkeuksellista tässä paikallishistoriassa oli se, että se sisälsi myös tapahtumahistoriallista kerrontaa, mitä varsinkin Febvre oli vastustanut.⁶²

Emmanuel Le Roy Ladurie liikkui antropologiseen suuntaan kuuluisimmassa tutkimuksessaan *Montaillou, Village Occitan de 1294 à 1324* (1975). Yksi syy teoksen saamaan suosioon ja huikeisiin myyntilukuihin saattoi olla teoksen sensaatiomaisuus. Tarina oli paljastus Montaillou nimisen kylän moraalista. Tarina, joka kirjoittajan mukaan kertoi ”pienien ihmisten tapahtumista” oli kiinnostava sekä primitiivisyytensä että modernisuutensa vuoksi. Maakunnan kylästä ja ennen kaikkea sen mentaliteetista kirjoittaminen tarjosi haasteita.⁶³ Le Roy Ladurie tarkasteli näiden merkillisten kyläläisten asenteita lapsuutta, seksuaalisuutta, kuolemaa, luontoa ja Jumalaa kohtaan.⁶⁴

Kaksi taitavinta mentaliteettihistorioitsijaa 1960-luvun alussa olivat keskiaikaan erikoistuneet Jacques Le Goff ja Georges Duby (1919-1996). Artikkeleissaan he pohtivat muun muassa keskiaikaisia käsityksiä ajasta. Vaikka Jacques Le Goff on saanut aikaan vaikuttavan määrän julkaisuja, hänen kuuluisin mentaliteettihistoriallinen teoksensa syntyi kuitenkin vasta 1980-luvulla, otsikolla *La naissance du purgatoire* (1981). Teos käsitteli erilaisia käsityksiä kuolemanjälkeisestä elämästä historian saatossa, erityisesti ideaa kiirastulesta.⁶⁵

⁶⁰ Burke 1990, 65.

⁶¹ Burke 1990, 61.

⁶² Burke 1990, 61, 70-71, 90; Glidden 1981, *The Annales School*/Volume IV, 282-283.

⁶³ Glidden 1981, *The Annales School*/Volume IV, 284.

⁶⁴ Burke 1990, 81-82; Glidden 1981, *The Annales School*/Volume IV, 284-285.

⁶⁵ Burke 1990, 71-72.

Mikrohistorian myötä elämäkerrat ovat saaneet uudestaan suosiota annalistisessa liikkeessä ja sen ulkopuolella. Paluu elämäkertoihin ei ole kuitenkaan yksinkertaista paluuta menneisiin historiankirjoituksen muotoihin eli yksilökeskeiseen valtiollis-poliittiseen kerrontaan. On ymmärretty, että historiallinen biografia voi olla keino myös kokonaisen ryhmän mentaliteetin ymmärtämiseen. Kiinnostus elämäkertoihin liittyy myös kasvaneeseen kiinnostukseen historiallista kerrontaa kohtaan. Historia tuntuu heräävän henkiin ennemmin yksittäisten ihmisten elämäntarinoiden ja kohtaloiden, kuin tilastollisen tarkastelun ja käyrien kautta. Kerronnan uudelleen herääminen on vastareaktio taloudellis-deterministiselle historian selitysmallille, joka on ollut tyypillinen niin annalisteille kuin vaikkapa marxilaisille historioitsijoille.⁶⁶

Monet annalisteista ovat viettäneet aikaa erityisesti Yhdysvalloissa ja pyrkineet tekemään synteetin annalistisen tradition ja Amerikan intellektuaalisten trendien, kuten psykohistorian, uuden taloushistorian, populaarikulttuurin tutkimuksen ja symbolisen antropologian välillä. *Annales*-aikakauskirjan ympärille syntynyt liike pyrkii yhä innovatiivisuuteen ja uusiin lähestymistapoihin. Kolmannen sukupolven sosio-kulttuuriselle historialle on ollut tilausta. Historiankirjoituksen keskus ei kuitenkaan ole enää Pariisi, kuten ehkä 1930-1960-luvuilla, vaan innovaatioiden keskuksia on eri puolilla maailmaa. Varsinkin mikrohistoria ja naishistoria ovat saaneet kasvavaa suosiota.⁶⁷

Annalisteja on moitittu poliittisen tapahtumahistorian hyljeksinnästä ja käänös kohti tämänkaltaista historiaa on ollut yksi tärkeimmistä viimeaikaisista trendeistä Annales-liikkeen sisällä. Käänös on ollut osittain seurausta marxilaisen paradigman vahvistumisesta ranskalaisessa historiatieteessä. Marxilainen paradigma on tarjonnut selkeän teorian varsinkin poliittisen historian tutkimukselle. Annalistien kolmas sukupolvi on yrittänyt vastata haasteeseen, vaikka tämä onkin merkinnyt kääntymistä pois ensimmäisen ja toisen sukupolven leimallisesta vihamielisyydestä juuri poliittista historiaa kohtaan. Jacques Le Goff julisti vuonna 1971, vuotta ennen kuin seurasi Braudelia kuudennen osaston johtoon, että poliittisen historian voisi uudistaa yhdistämällä sen sosiaalitieteisiin ja erityisesti antropologiaan. Uusi poliittinen historia ei olisi enää muista tieteistä eristynyttä eikä pohjaisi pelkästään tapahtumien luettelointiin. Myös poliittisessa historiassa voisi olla syvyyttä. 1980-luvulla politiikka ja nykyyhistoria ovatkin ilmaantuneet annalistien tutkimusteemoihin.

⁶⁶ Burke 1990, 89.

⁶⁷ Burke 1990, 66, 93; Burke 1990, The Annales School/Volume I, 269.

Viimeisin poliittisen historian orientaatio on johtanut huikeaan symbolien ja rituaalien uudelleen arvioimiseen. Uusi poliittinen historia keskittyy struktuurien sosiaaliseen analyysiin, semiologiaan ja vallan tutkimukseen.⁶⁸

Annalistien mukaan vanhanaikainen valtiollis-poliittinen historiankirjoitus syyllistyi tutkittavan aiheen kapeuteen, ilmaisun steriiliyteen, faktan ylivaltaan ja muista tieteistä eristäytymiseen. Annalistit kykenivät pitämään uudenlaisen historiankirjoituksen haastetta yllä 1930-luvulta saakka aina 1970-luvulle. Tuona aikana ja etenkin toisen maailmansodan jälkeen ryhmä dominoi Ranskan historiallista tutkimusta ja julkaisua. Ranskalainen *la nouvelle histoire* oli 1970- ja 1980-luvulle tultaessa ihailtu ja matkittu maailmanlaajuisesti akateemisissa piireissä. Uudenlaisen historiankirjoituksen leviämistä edesauttoi institutionalisoituminen tutkimuslaitos École des Hautes Étudesin kuudennen osaston puitteissa. Annalistien hallussa ollut tutkimuslaitoksen kuudes osasto ja myöhemmin Centre de Recherches Historiques olivat hyvin keskeisiä pyrittäessä talous- ja sosiaalhistorian synteisiin.⁶⁹

Annalistien hegemoniasta ranskalaisessa historiankirjoituksessa ei voitu enää puhua 1990-luvulle tultaessa, mutta ryhmä ei ollut suinkaan vielä luovuttanut, vaan tahtoi edelleen muovata käsityksiä historiasta niin Ranskassa kuin muuallakin maailmassa. Vuonna 1994 lehden nimi muuttui jälleen, kun julkaisun nimekkeeksi tuli *Annales: Histoire, Sciences sociales*. Tämänhetkiseen toimituskuntaan kuuluvat muun muassa André Burguière, Marc Ferro, Jacques Le Goff, Emmanuel Le Roy Ladurie, Jacques Revel ja Michaël Werner. Toimituksen mukaan tämän joka toinen kuukausi ilmestyvän Armand Colinin kustantaman julkaisun tavoitteena on edelleenkin edistää tieteiden välistä vuorovaikutusta. Aikakauskirja toimii Ecole des Hautes Études en Sciences Socialesin keskeisenä julkaisukanavana. Historian lisäksi nykyisin painottuvat sosiologia, taloustiede ja antropologia. Jotta nykyisyyttä voitaisiin ymmärtää paremmin, aikakauskirja keskittyy antiikin, keskiajan, uudenajan ja jopa nykyajan historiaan. Myös maantieteellinen tarkastelualue on laaja ulottuen Ranskasta ja Euroopasta lopulta koko maailmaan. Vaikka kansainvälisen historiankirjoituksen kentässä on

⁶⁸ Clark 1999, The Annales School/Volume I, XII; Clark 1999, The Annales School/Volume II, IX,XV; Le Goff 1971, The Annales School/Volume II, 165, 167, 171; Gurevich, The Annales School/Volume II, 207-208.

⁶⁹ Clark 1999, The Annales School/Volume I, XI-XII.

nykyisin Ranskan lisäksi monta keskusta, annalistit antavat edelleen panoksensa uudenlaisten historiallisten lähestymistapojen etsinnässä.⁷⁰

Annalisteja on usein kutsuttu yhdeksi 1900-luvun uudistavimmista voimista historiankirjoituksen kentässä. Muun muassa annalisteihin paljon perehtynyt ja heistä runsaasti kirjoittanut Peter Burke on luonnehtinut ryhmää yhdeksi innovatiivisimmista ja muistettavimmista ”uutta historiaa” kirjoittaneista ryhmistä. Annalistisen liikkeen historioitsijat ovat kamppailleet koko 1900-luvun muuttaakseen perin pohjin käsitystämme menneestä ja historiatieteestä yleensä. He ovat rikkoneet epäluulon ja jyrkkyyden poliittisen historian ulkopuolelle jätettyjä historian osa-alueita kohtaan ja osoittaneet, että syventääkseen ja rikastaakseen ymmärrystään historioitsijan tulee oppia sisartieteiltään. Liikkeen julkaisu on ehkä ainoa aikakauslehti, joka tunnetaan lyhennetyn otsikkonsa perusteella.⁷¹

Vaikka ulkopuoliset usein luokittavat aikakauskirjan ympärille syntyneen liikkeen yhdeksi koulukunnaksi, sisäpiiri, eli annalistit itse ovat korostaneet ryhmän yksilöiden painotuksien osittaista erilaisuutta. Francois Furet puhui vuonna 1983 ”akateemisesta kristallisaatiosta”, joka on enemmän kuin lehti, mutta vähemmän kuin doktriini. Tämä lausahdus tiivistä annalistiseen liikkeeseen kuuluvan idean avoimuudesta. Näin ollen on mielestäni perusteltua, että annalistisen liikkeen jäseniä ja heidän saavutuksiaan tarkastellaan myös yksilöiden eikä ainoastaan yhtenä homogeenisenä koulukuntana.⁷²

Jos annalistisen filosofian tai paradigman koettaisi tiivistää muutamaan keskeiseen termiin, tulisi mainita ainakin tieteiden välinen yhteistyö; pyrkimys laajaan, maantieteellisesti ja ajallisesti totaaliseen historiaan; pitkän keston muutosten painottaminen; konjunktuurit ja struktuurit; ongelmaorientoitunut tutkimus sekä ei-perinteisten historian alojen, kuten kulttuuri-, sosiaali-, talous-, ympäristö- ja mentaliteettien historian painottuminen. Ilman edellä mainittuja käsitteitä olisi mahdoton hahmottaa annalistista historiallista liikettä ja sen innovatiivisuutta. Monien arvioijien mukaan annalistinen liike edustaa 1900-luvun historiankirjoitusta dynaamisimmillaan.⁷³

⁷⁰ Clark 1999, *The Annales School*/Volume II, XV; *Annales Histoire, Sciences Sociales*-aikakauskirjan kotisivut http://www.editions-sedes.com/Annales_hss/Annales_hss.html luettu 18.8.2004.

⁷¹ Burke 1990, 1; Clark 1999, *The Annales School*/Volume I, XI; Clark, *The Annales School*/Volume I, 245; Aymard 1972, *The Annales School*/Volume I, 3; Clark 1999, *The Annales School*/Volume I, XI; Hunt 1986, *The Annales School*/Volume I, 24.

⁷² Aymard 1972, *The Annales School*/Volume I, 3; Clark 1999, *The Annales School*/Volume I, XII.

⁷³ Clark 1999, *The Annales School*/Volume I, XI.

Monet annalistien yksittäisistä teoksista ovat nousseet historiankirjoituksen klassikoiksi ja heidän ajattelunsa on saanut aikaan valtavan laajentumisen ja moninaisuuden, joka ilmenee nykyisessä historiatieteessä. Annalistien suurimpana saavutuksena voidaan pitää historian uudelleenahmottamista ja laajentamista uusille odottamattomille alueille, jotka perinteiset historiantutkijat ovat sivuuttaneet. Historian tutkimusalueen laajentaminen on yhdistynyt uusien lähteiden ja metodien löytämiseen. Annalistien uudistustyössä on auttanut suuresti ennakkoluuloton asenne muita tieteenaloja kohtaan. Annalistien innokkaimmat ihailijat ovat puhuneet jopa ”Ranskan historiallisesta vallankumouksesta”.⁷⁴

⁷⁴ Burke 1990, 110-111; Trevor-Roper 1972, *The Annales School*/Volume III, 19; Stuart 1999, *The Annales School*/Volume I, XI.

3. ANNALISMIN VARHAISET IDEAT JA KOKONAISKUVA

3.1. Suomalaiset ”esi-annalisteina”

Annalismista käyty keskustelu alkoi Suomessa melko myöhään verrattuna Länsi-Eurooppaan ja tämä tiedostettiin myös suomalaisessa historiantutkimuksen kentässä. Syitä etsittiin maamme syrjäisestä sijainnista ja Suomen ja Ranskan välisestä perinteisesti korkeasta kielimuurista. Syynä keskustelun myöhäisyydelle oli mahdollista etsiä myös muualta, nimittäin suomalaisesta tutkimustraditiosta, jossa oli esiintynyt monia annalistisen koulukunnan periaatteista. Vaikka annalismen ohjenuorat saivat Suomessa enenevässä määrin huomiota 1980-luvulta ja niitä kehoitettiin seuraamaan, samalla suomalaisessa historiakeskustelussa todettiin suomalaisen historiantutkimuksen ”hiljaisesti” jo noudattaneen näitä ideaaleja aiempina vuosikymmeninä. Mitään suurta ohjelmajulistusta annalismen kaltaisista toimintatavoista Suomessa ei tuolloin kuitenkaan ollut tehty. Tämä ei kuitenkaan tehnyt tyhjäksi sitä, että samantyyppistä tutkimusta oli harrastettu meillä ”omatoimisesti”. Jo 1900-luvun alussa Suomessa oli vahvasti esillä Karl Lamprechtin edustama kulttuurihistoriallinen historiankirjoitus, joka oli innoittamassa myös Ranskan annalisteja.⁷⁵

Suomalainen historiatiede oli muotoutumassa uudelleen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Vilkkaan metodisen keskustelun innoittamana alkoi hahmottua uusi talous- ja sosiaalishistoriaa korostava kokonaisvaltainen yhteiskuntahistoriallinen tutkimustapa. Myöhemmin kulttuurihistorialliseksi koulukunnaksi nimetty suuntaus sai tieteelliset virikkeensä Saksasta, jossa tällöin käytiin oppikiistaa historiatieteen perusteista. Kiistan näkyvimpänä hahmona oli juuri Lamprecht, joka hyökkäsi voimakkaasti historistien edustamaa individualistista, vanhakantaista poliittista historiaa kohtaan. Uusien ajatusten leviäminen Suomessa kanavoitui paljolti Historialliseen Yhdistykseen. Vuonna 1890 perustetun yhdistyksen yhtenä tavoitteena oli ulkomaisen tutkimuksen seuraaminen.⁷⁶

Suuri merkitys uuden historiallisen ajattelutavan leviämisessä oli nuorilla maistereilla, jotka kukin kävivät opintomatalla Leipzigissa, Lamprechtin ”akatemiassa”. U.L. Lehtonen, Ernst Nevanlinna ja Gunnar Suolahti sekä nuori tohtori Väinö Voionmaa saivat voimakkaita

⁷⁵ Heikkinen 1996, 34-38; Jutikkala, ”Katsaus Suomen historiantutkimukseen ja -kirjoitukseen 1900-luvun ensipuoliskolla”, Haik 1983/2, 86-88.

⁷⁶ Ahtiainen 1991, 190.

vaikutteita matkoiltaan. Erityisesti on syytä korostaa Lamprechtin opissa olleen Gunnar Suolahden osuutta uuden ajattelutavan leviämässä. Suolahti toteutti Lamprechtin periaatteita käytännön tutkimustyössään, aihevalinnoissaan ja metodeissaan.⁷⁷

Ensinnäkin Suolahti suositti käytettäväksi vertailevaa metodologiaa. Historiantutkija ei saanut elää oman tieteenalansa ja tutkimuskohteensa määrittämässä umpiossa, vaan myös menneisyyttä oli tarkasteltava tämän päivän tieteiden tarjoamien tutkimustulosten pohjalta. Naapuritieteisiin, kuten arkeologiaan, kielitieteeseen, kansatieteeseen, uskontotieteeseen, sosiologiaan, maantieteeseen, kansantalous- ja tilastotieteeseen sekä psykologiaan tutustuminen oli erittäin suositeltavaa historioitsijalle. Ilman muilta tieteiltä saatuja vaikutteita ja perspektiivejä historiankirjoituksella ei ollut Suolahden mukaan tarpeeksi perspektiiviä. Tässä suhteessa sanoma oli sama, kuin annalistien pioneereilla, Marc Blochilla ja Lucien Febvrellä.⁷⁸

Suolahti pohti myös historiantutkimuksen kohdetta. Se, käsittelikö tutkimus kulttuurihistoriaa, paikallishistoriaa, taloushistoriaa, poliittista historiaa tai jotakin muuta, ei ratkaissut tutkimuksen merkittävyyttä. Merkittävyyden ratkaisi hänen mukaansa tutkimustapa, eli tarkasteltiinko historiaa yksilökeskeisesti vai kokonaisvaltaisempaa tutkimusmenetelmää käyttäen. Suolahden mukaan ainoakaan suuren yksilön toiminta ei tuottanut tulosta, ellei hänen takanaan ollut ”joukkojen selkänöjää”. Se, kuinka aineistoa käsiteltiin, oli myös ratkaisemassa tutkimuksen arvoa. Ei tullut tyytyä lähteiden suoraviivaiseen referointiin vaan koettaa rekonstruoida tapahtumasarjat syventymällä niiden taustalla olleisiin monisyisiin inhimillisiin vaikuttimiin. Tutkimusotteen tuli olla kokonaisvaltainen eikä yleistyksiä tai teorioitakaan tarvinnut kaihtaa. Gunnar Suolahti oli tarjoamassa vaihtoehtoja, kulttuurihistoriallista kuvaa suomalaisesta yhteiskunnasta vastapainona poliittiselle tapahtumahistorialle. Toinen tutkimussuunnan edustaja ja uranuurtaja Suomessa oli Väinö Voionmaa.⁷⁹

Suomen 1900-luvun alun kulttuurihistoriallinen koulukunta ja annalistinen koulukunta kumpikin arvostivat kollektivistista lähestymistapaa, jossa operoitiin tyypillisillä tapauksilla

⁷⁷ Ahtiainen 1991, 28-29; Heikkinen 1996, 36.

⁷⁸ Ahtiainen, ”Gunnar Suolahden käsityksiä historiasta – yksilön ja yhteiskunnan välisestä suhteesta”, HAik 1990/3, 237-238; Ahtiainen 1991, 55-59.

⁷⁹ Ahtiainen, ”Gunnar Suolahden käsityksiä historiasta – yksilön ja yhteiskunnan välisestä suhteesta”, HAik 1990/3, 237-239; Ahtiainen 1991, 83-85.

mutta myös kvantiteeteilla. Kumpikin koulukunta piti maantieteellistä ympäristöä olennaisena. Kulttuuri-, sosiaali- ja taloushistoria oli kummallakin etusijalla. Paljon annalistien esittämistä ajatuksista oli jo ilmassa ja osaksi toteutettuna suomalaisessa historiantutkimuksessa ennen kuin annalistinen koulukunta alkoi saada huomiota kansainvälisesti. Tämä oli huomion arvoinen seikka ja esitettiin Suomessa eräänlaisena puolustuksena meillä käydyn annalisti-keskustelun suhteelliselle myöhäisyydelle.⁸⁰

Paikallishistoriallinen tutkimus oli Suomessa voimakasta sotien jälkeisen ajan ja sen puitteissa pyrittiin tarjoamaan monitasoinen kuva alueista ja niiden tapahtumista. Tutkimuksissa kuvattiin ”braudellilaisittain” kolmitasoisesti maantieteellistä miljöötä, yhteiskunnallista taloudellis-sosiaalista rakennetta ja henkistä rakennetta, vaikka koko annalistisen koulukunnan olemassaoloa ei vielä tiedostettu. Suomalaiselle historiantutkimukselle annalistinen rakennehistoria ei siis ollut suuri uutuuks.⁸¹

Kulttuurihistoriallisen koulukunnan lisäksi suomalaisen historian metodologian uranuurtajan, Pentti Renvallin periaatteista voidaan löytää samankaltaisuutta verrattuna annalisteihin. Renvallin tutkimukset lähestyivät mentaliteettihistoriaa, vaikka Renvall ja annalistisen liikkeen historioitsijat päätyivätkin samanlaisiin tuloksiin kokonaan eri teitä, vailla keskinäistä vuorovaikutusta. Tämä huomattiin myös suomalaisessa annalisteista käydyssä keskustelussa. Renvall itse korosti tietoteoreettisen rakennelmansa perustuneen paljolti psykologiaan, olihan hänen oppi-isänsä Eino Kaila. Muutos oli Renvallille nimenomaan sielunelämän kehitystä. Kyseessä oli kokonaisuuksiin pyrkivä hahmopsykologia. Voidakseen selittää historiallisen muuttumisen luonnetta Renvall turvautui lisäksi kehityspsykologiaan, jolloin hänen oppi-isänsä löytyivät Saksasta. Kontaktit saksalaiseen kulttuurielämään olivat muutoinkin vahvat. Metodisiin pohdintoihin hän sai lisävaikutteita lisäksi Skandinaviasta ja Ranskasta, mutta Renvallin innoittajana oli annalisteille vastenmielinen Charles Seignobos. Annalistien ja Renvallin taustavaikuttajat olivat siis erilaiset.⁸²

⁸⁰ Ahtiainen, ”Gunnar Suolahden käsityksiä historiasta – yksilön ja yhteiskunnan välisestä suhteesta”, HAik 1990/3, 239; Jutikkala, ”Katsaus Suomen historiantutkimuksen ja -kirjoituksen 1900-luvun ensipuoliskolla”, HAik 1983/2, 86-88; Jutikkala, ”Neljä vuosisataa maailmanhistoriaa ruohonjuuritasolla”, HAik 1983/4, 283; Suvanto, ”Historiantutkimus ja traditio”, HAik 1982/2, 127-128.

⁸¹ Tommila 1989, 215-216, 264; Suomen tieteen historia, osa 2, 135-136.

⁸² Eskola, ”Pentti Renvall ja psykologia”, HAik 1983/2, 100-101; Pulkkinen 1990, 282; Rommi, ”Miten historianfilosofiaa voidaan selittää?”, HAik 1983/2, 109; Suvanto, ”Pentti Renvall historiantutkimuksen metodiopin kehittäjänä”, HAik 1983/2, 89-90.

Renvallin ihanteena oli päästä tutkimuksissa laajoihin kokonaisuuksiin, joissa eri yhteyksiä hallitsevat komponentit olivat ristiriidattomasti selitettävissä. Samalla hän painotti historiallisen prosessin erittäin suurta kompleksisuutta. Kyseessä oli kokonainen suhteiden verkosto. Hänelle tutkijan objektiivisuus oli ensisijaisen tärkeää ja siksi ihmisen toimintaa oli tutkittava mahdollisimman tasapuolisesti ja varottava projisoimasta nykyajan ihmisen arvostuksia menneen ajan problematiikkaan. Renvallin ihmiskäsitys oli kuitenkin paljon muutakin. Hänen perusnäkemyksensä oli, että ihminen on jatkuvan muutoksen alainen. Keskeiseksi historian kysymykseksi muodostui se, missä määrin ja millä tavoin ihmisluonto oli aikojen kuluessa muuttunut. Tämä oli mahdollista selvittää ymmärtämällä menneitä vuosikymmeniä, eli luomalla oman aikakautemme ihmiskäsityksen avulla ristiriidaton käsitys tutkittavan ajan tapahtumista. Eläytyminen menneeseen sen sijaan muodosti Renvallille subjektiivisuuden vaaran.⁸³

Tutkimuksen lopputavoitteeksi Renvall asetti ajatusrakennelman, joka satoi yhteen mahdollisimman paljon rinnakkain esiintyviä tekijöitä, mutta joka samalla pystyi toteamaan näissä tekijöissä esiintyvät peräkkäiset muutokset. Kunkin ajan tiede, uskonnollinen käyttäytyminen, talouselämä, politiikka, oikeussäännöt ja taide olivat sen hetkisen psyyken kehitystason ilmauksia. Tutkijan ei tullut specialisoitua taloushistoriaan tai oppihistoriaan, poliittiseen historiaan tai kulttuurihistoriaan. Sen sijaan hänen tuli erikoistua johonkin aikakauteen ja liikkua siellä kaikki eri elämänalueet tuntien. Mikään osa-alue ei ollut toista tärkeämpi tai määräävämpi. Tämä oli haastava tehtävä ja lähellä annalistista ideaalia. Renvallin lähtökohtana oli selittää struktuuri ihmisen persoonallisuuden kokonaisrakenteen avulla. Struktuuri oli Renvallille kokonaisuus, jonka pohjalta menneisyyden ilmiöt selittyivät mielekkäiksi. Laaja yhteiskunnan rakennelma tuli mielekkääksi vain, jos sen toimenpiteet nähtiin yhteisön jäsenten ajatustoimintana, 'sielullisena suhtautumisena' asioihin. Renvallia verrattiin suomalaisessa historiakeskustelussa annalisti Emmanuel Le Roy Laduriehen, joka ei selittänyt muutosta aina taloudellissosiaalisilla struktuureilla vaan massapsykologisilla tekijöillä.⁸⁴

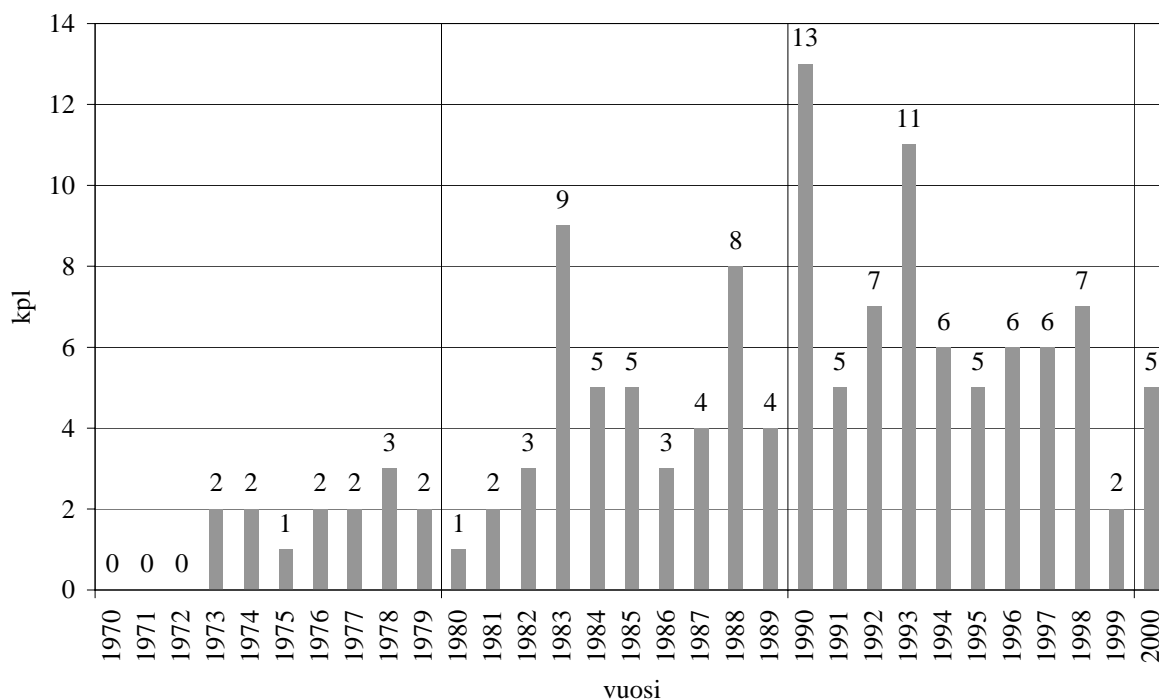
⁸³ Eskola, "Pentti Renvall ja psykologia", HAik 1983/2, 102; Pulkkinen 1990, 283-284; Suvanto, "Pentti Renvall historiantutkimuksen metodiopin kehittäjänä", HAik 1983/2, 90-91.

⁸⁴ Eskola, "Pentti Renvall ja psykologia", HAik 1983/2, 103-105; Pulkkinen 1990, 284; Suvanto, "Pentti Renvall historiantutkimuksen metodiopin kehittäjänä", HAik 1983/2, 92; Ylikangas, "Perimmäinen selitys Renvallin historianfilosofiassa", HAik 1983/2, 111-112.

Suomessa oli siis ennen 1980-lukua ilmassa runsaasti annalistisen koulukunnan periaatteita vastaavia virikkeitä, mikä osaltaan saattoi selittää annalismista käydyn keskustelun myöhäisyyttä. 1900-luvun alun kulttuurihistoriallinen koulukunta, sotien jälkeinen paikallishistoriallinen tutkimus ja Pentti Renvallin mentaliteettihistoriaa lähestyvä näkemys olivat lähellä annalistisen koulukunnan ajamia ideaaleja. Suomalaiset historiantutkimuksen periaatteet eivät olleet sidoksissa Ranskaan tai annalisteihin ennen 1980-lukua, mutta samankaltaisuus oli huomiota herättävää ja sai aikaan keskustelua Suomessa 1980-luvun alussa. Se, mikä näiden suomalaisten ”esi-annalistien” tutkimuksessa näytti jääneen taka-alalle, oli ajattelutapojen, normien ja arvojen historia sekä marginaaliryhmien historia, naisen ja perheen historia. Näiden tutkimussuuntausten kohdalla myös Suomessa oli tilausta annalisteille ja annalistien ohjenuoriin myös tartuttiin ja niistä keskusteltiin.

3.2. Annalismen vuosikymmenet Suomessa

Oheinen kuvio ilmaisee annalisteihin tehtyjen viitteiden lukumäärän suomalaisissa historian ammattijulkaisuissa vuosien 1970-2000 välisenä aikana. Pylväät on muodostettu laskemalla yhteen Historiallisessa Aikakauskirjassa ja Historisk Tidskrift för Finlandissa ilmestyneet artikkelit, joissa on viitattu annalistiseen koulukuntaan kokonaisuutena tai johonkin sen edustajista. Kuvio antaa karkean kuvan annalistien saaman huomion suuruudesta. Se ei kuitenkaan kerro viitteiden painoarvoa, vain niiden lukumäärän.

Kuvio 1. Annales-viitteiden esiintymistiheys vuosina 1970-2000 (HAik, HTF)⁸⁵

Kuten kuviosta käy ilmi, annalistien saama huomio suomalaisessa historiakeskustelussa oli melko olematonta 1970-luvulla. Ensimmäinen artikkeli, jossa käsiteltiin annalistista koulukuntaa, ilmestyi vuonna 1973 Historiallisessa Aikakauskirjassa⁸⁶. Samana vuonna ilmestyi myös toinen pidempi kirjoitus annalisteista⁸⁷, mutta näiden kannanottojen jälkeen viitteet annalisteihin pysyivät 1970-luvulla sivuhuomautuksen kaltaisia. Vuonna 1978 annalistit tosin saivat hieman enemmän huomiota makrohistoriaan liittyvän keskustelun yhteydessä.

Huomattava hyppäys huomion määrässä ja laadussa tapahtui 1980-luvun alussa. Annalisteista alettiin puhua enemmän ja heidät esiteltiin uudelleen koulukuntana. Viittaukset eivät olleet enää marginaalisia vaan annalistisen koulukunnan periaatteista keskusteltiin kokonaisvaltaisemmin. Keskustelun vilkastuminen liittyi paradigman muutokseen suomalaisessa historiantutkimuksessa. ”Uudet tarinat”, kuten naishistoria, lapsen historia, perhe- ja arkipäivähistoria, seksuaalisuuden historia sekä marginaaliryhmien historia alkoivat kiinnostaa ja saada suosiota. Tässä yhteydessä annalistit löydettiin Suomessakin –

⁸⁵ Historiallinen Aikakauskirja 1970-2000, Historisk Tidskrift för Finland 1970-2000.

⁸⁶ Huuhtanen, ”Rakennehistoria-Tapahtumahistoria. Ranskalainen ’Annales’-koulukunta strukturalistisen historiantutkimuksen edustajana”, HAik 1973/2, 133-139.

⁸⁷ Raumolin, ”Annaaleista ja historiankirjoituksen uudistuksesta”, HAik 1973/3, 209-216.

huomattavalla viiveellä verrattuna Länsi-Eurooppaan. Mentaliteettien historiasta käyty keskustelu liittyi myös olennaisesti annalisteihin. Vaikka annalistit saivat osakseen myös kritiikkiä, suurin osa kannanotoista annalismia kohtaan oli positiivisia tai suorastaan ihannoivia.

Keskustelu ”uusista historioista” ja mentaliteeteista jatkui vilkkaana vielä 1990-luvullakin eikä kiinnostus annalisteja kohtaan osoittanut laantumisen merkkejä ainakaan 1990-luvun alussa, vaikka koulukunta itse osoitti hajaannuksen merkkejä. Annalisteista käyty keskustelu oli Suomessa kuumimmillaan 1980-luvun alussa ja 1990-luvun alussa. Uudet tarinat saivat 1990-luvulla seurakseen vielä ympäristöhistorian, mihin annalistit luonnollisesti liitettiin taustavaikuttajiksi. Vuosikymmenen lopulla uskallettiin jo esittää arvioita koulukunnan kuolemasta, mutta tällaiset kommentit olivat marginaalissa.⁸⁸ Kun annalisti-keskustelussa oli viimeinkin päästy vauhtiin, se ei osoittanut hiipumisen merkkejä vielä 1990-luvun lopullakaan.

⁸⁸ Lehtonen, ”Annalismen loppu”, HAik 1993/2, 136-140.

4. ANNALISMI SAAPUU SUOMEEN

4.1. Keskustelua historian ja yhteiskuntatieteiden suhteesta 1970-luvulla

Suomalaisessa historiakeskustelussa ei puhuttu annalisteista vielä sanaakaan 1970-luvun alussa. Sen sijaan käytiin harvinaisen kiivasta keskustelua historian tutkimuksen periaatteista. Keskustelun aloittivat nuoret tohtorit Antero Heikkinen ja Heikki Ylikangas. Kiista sai impulssin yhteiskuntatieteiden suosion noususta ja kuvasti historiatieteen tarvetta itsearviointiin. Heikkisen ja Ylikankaan mukaan historiantutkimusta koskeva periaatekeskustelu oli jo vuosia keskittynyt kysymykseen, onko historiallinen metodi periaatteessa samanlainen kuin luonnon- ja yhteiskuntatieteissä. He arvelivat historiantutkimuksen arvostuksen vähentyneen, minkä vuoksi oli pakko ryhtyä etsimään keinoja, jotka mahdollistaisivat uuden arvonnousun. Kun kansallisuusaate ei enää voinut olla historiatieteen arvonantajana, tilalle täytyi keksiä jotain muuta. Nuoret tohtorit peräänkuuluttivat uniikkien ilmiöiden tutkimuksen sijaan historiallisten säännönmukaisuuksien etsimistä ja historiantutkimuksen tulosten hyödyllisyyttä yhteiskunnallisten mielipiteiden muokkaamisessa. Vanhan historian tilalle kirjoittajat ehdottivat kuvatun kaltaista ”toista historiaa”.⁸⁹

Heikkinen ja Ylikangas saivat tuomion. Historiasta ei vastaajien mukaan yksinkertaisesti voinut oppia mitään eikä löytää säännönmukaisuuksia, joten ”toista historiaa” ei voinut olla olemassa. Historioitsijoiden ryhtymistä eräänlaisiksi poliitikkojen neuvonantajiksi tai ”valtion shamaaneiksi” arvosteltiin myös. Vaikka ”toisen historian” propagoijat torjuttiinkin, heidän aloittamansa keskustelu sai aikaan periaatekeskustelua. Lopputulos oli kuitenkin se, että uuden linjan esittelijät saivat huomata kohtaavansa melkoista vastarintaa. Muutokseen ei katsottu olevan syytä.⁹⁰

Kahdesta historiasta käyty keskustelu oli sikäli ajankohtainen, että Länsi-Saksassa oli alkamassa taistelu niin kutsutun historiallisen sosiaalitieteen puolesta. Hans-Ulrich Wehler kehitti Jürgen Kockan kanssa 1970-luvun kuluessa uuden yhteiskuntahistorian. Tälle

⁸⁹ Heikkinen ja Ylikangas, ”Kaksi historiaa” HAik 1971/1, 53-56.

⁹⁰ Renvall, ”Ns. toinen historia”, HAik 1971/2, 158-163. Jutikkala, ”Historiantutkijatko valtion samaaneiksi?”, HAik 1971/2, 165-166. Lisäksi ks. esim. Kalela, ”Kenen hyödyksi kaksi historiaa?”, HAik 1971/2, 166-172; Selén, ”Tutkijan tappolinja”, HAik 1971/3, 278; Rommi, ”Ensimmäinen historia”, HAik 1971/3, 284-285; Heikkinen ja Ylikangas, ”Aina kaksi yhden voittaa”, HAik 1971/4, 355-361.

suuntaukselle oli ominaista rakennehistoriallinen lähestymistapa, pyrkimys teorianmuodostukseen, monitieteisyys ja kokonaisvaltaisuus. Suuntaus koski Saksassa lähinnä poliittista sosiaalishistoriaa ja erosi tässä suhteessa ranskalaisesta annalistien koulukunnasta, jonka kanssa sillä muutoin oli selviä yhtymäkohtia. Näiden koulukuntien samankaltaisuudelle oli yhtenä syynä taustalla olevat lamprechtalaiset vaikutteet.⁹¹

1970-luvulla käytiin jatkuvaa keskustelua historian ja yhteiskuntatieteiden suhteesta ja siitä, tulisiko historian uudistaa omia metodejaan vai pitäytyä entisessä säilyttäen leimallisen ominaisluonteensa. Suomalaisen yhteiskunnan jouduttua syvään taloudelliseen, sosiaaliseen ja poliittiseen murrokseen myös ideologinen taso oli murroksessa. Yhteiskuntatieteistä tuli suosittuja ja historialla näytti olevan yhä vähemmän annettavaa. Vähitellen myös historian piirissä alettiin hyväksyä vastustuksesta huolimatta yhteiskuntatieteiltä lainattuja metodeja.⁹²

Toinen suomalaisessa historiankirjoituksessa 1970-luvulla pinnalla ollut tema oli akateemisen historian tutkimuksen ja lisääntyvää suosiota saaneen marxilaisen teorian suhde. Kiinnostus marxilaiseen teoriaan kietoutui poliittisen historian kasvaneeseen suosioon 1960- ja 1970-luvuilla. Renvallin neutraalin tulkinnan ihanne oli hetken uhattuna, kun marxilainen historiantulkinta alkoi levitä suomalaisen opiskelijanuorison ja nuorten tutkijoiden keskuuteen. Tiede ja aate limittyivät toisiinsa ja historiantutkimuskin ammensi voimaansa ajanjakson kiihkeästä poliittisesta elämästä. Marxisteille tutkimuksen ja poliittisen käytännön kytkeytyminen toisiinsa ei ollut uhka historian tieteellisyydelle. He näkivät historian kulkevan eri yhteiskuntamuotojen kautta kohti täydellistymistään, riistojärjestelmistä kohti luokatonta kommunistista yhteiskuntaa.⁹³

Kansainvälisissä konferensseissa kävi selvästi ilmi idän ja lännen välinen näkökulmaero historiantutkimuksessa. Ideologiset erimielisyydet herättivät jatkuvasti huomiota. Neuvostoliittolaisten tutkijoiden mukaan marxilainen historianfilosofia oli luonnollisesti parempi, sillä se osoitti historiallisessa prosessissa vallitsevat objektiiviset lait, nimittäin vallankumouksen jaksottelun. Marxilaiset historioitsijat pitivät historiaa tärkeänä aineena koulu- ja yliopisto-opetuksessa, sillä sen avulla voitiin osoittaa yhtenäisessä maailmassa vallitsevat lait ja tehdä tämän perusteella tarvittavat poliittiset johtopäätökset. Lännen

⁹¹ Ahtiainen-Tervonen 1996, 134-136; Tommila 1989, 214.

⁹² Ahtiainen-Tervonen 1994, 8-9; Kettunen ja Turunen, ”Elintilaa etsimässä: näkökohtia poliittisen historian historiasta Suomessa”, HAik 1976/3, 240-250.

⁹³ Ahtiainen-Tervonen 1990, 29-30; Ahtiainen-Tervonen 1996, 131-133.

historioitsijat sen sijaan pysyivät mielipiteessään, ettei marxismia oltu tieteellisesti todistettu ja että kyseessä oli usko lakien ohjaamaan historiaan.⁹⁴

Marxilaisuuden ja historian suhteen suomalaisten historian aikakauslehtien akateemisessa kommentoinnissa näkyi varovaisuutta, joka heijasteli Suomen ja Neuvostoliiton välisiä erityislaatuisia suhteita 1970-luvulla. *Historisk Tidskrift för Finlandin* sivuilla todettiin neuvostoliittolaisen Suomen historian tutkimuksen lisääntyneen, mutta samaan hengenvetoon huomautettiin, ettei omassa maassamme ole tutkittu Suomen historiaa marxilaisen inspiraation pohjalta.⁹⁵ Saman huomion oli tehnyt *Historiallisen Aikakauslehden* ”Ulkomaisten kollegojen ääni” –palstalla kommentoinut neuvostoliittolainen tohtori A.S. Kan, jonka mukaan ”kokonaisuudessaan porvarillisen historiatieteen traditionaaliset tukipylväät ovat sangen lujat Suomessa, toisin kuin ajoittain tavattavat osoitukset suomalaisten yhteiskuntapoliittisten piirien radikalisoitumisesta”. Tästä huolimatta Kanin mukaan ”Suomen ja Neuvostoliiton tutkijoiden menestyksellistä käytännön yhteistyössä on sovellettu kirjaamatonta periaatetta, että osapuolet eivät puutu toistensa sisäisiin asioihin”.⁹⁶

Suomalaisten ja neuvostoliittolaisten yhteistyö oli siis mahdollista ja suomalaiset historioitsijat onnistuivat luovimaan ajan poliittisessa ristiaallokossa. Marxilainen historianharrastus säilyi elinvoimaisena 1980-luvulle asti, mutta se ei koskaan noussut akateemisen ”normaalihistorian” todelliseksi haastajaksi. Suomalaisen historiatieteen vahva lähdekriittinen valtavirtaus piti pintansa vuosikymmenestä toiseen ja kesytti myös vasemmistolaisesti sävyttyneen historiantutkimuksen.⁹⁷

Tieteellis-objektiivisen tutkimusideaalin ylivalta ei siis historiantutkimuksessa järkkynyt yhteiskunnallisten, poliittisten, aatteellisten muutosten paineessa, mutta uusia vivahteita siihen tuli. Akateemisen vasemmistolaisuuden esiinmarssi ja tämän ilmiön taustalta löytyvä suomalaisen yhteiskunnan voimakas rakennemuutos jättivät jälkensä historiantutkimukseen – tosin poliittisesta ja dogmaattisesta painolastistaan riisuttuna. Historia ikään kuin yhteiskunnallistui, kun sen piiriin ujuttautui yhteiskuntatieteellisiä termejä ja ajatusmalleja.

⁹⁴ Kemiläinen, ”Kansainvälinen historiatieteiden kongressi San Franciscossa”, HAik 1976/1, 48-56.

⁹⁵ Jungar, ”Finlands historia i Sovjetunionen”, HTF 1974/2, 114.

⁹⁶ Jussila, ”Neuvostoliittolainen näkemys Suomen historiantutkimuksesta”, HAik 1976/2, 186-187.

⁹⁷ Ahtiainen-Tervonen 1996, 131-133.

Historiaa selitettiin nyt usein yhteiskunnan taloudellisista ja sosiaalisista ulottuvuuksista käsin.⁹⁸

4.2. Ensimmäiset annalistiset impulssit: struktuureja ja makrohistoriaa

Ensimmäiset puheenvuorot annaliteista käytettiin suomalaisessa historiakeskustelussa vuonna 1973. Kansainvälistä mainetta jo pidempään nauttinut koulukunta esiteltiin nyt ensimmäistä kertaa laajemmin suomalaiselle historiasta kiinnostuneelle yleisölle. Annalistiset ideat kiersivät Historiallisen Aikakauskirjan sivuille ensimmäistä kertaa englanninkielisen historian ammattilehdistön kautta. Kimmoke näytti tulleen *The Journal of Modern History*-aikakauslehden vuoden 1972 viimeisestä numerosta, joka oli omistettu annalistiselle koulukunnalle. Huomionarvoista oli myös, että Braudellin Välimerestä kertova teos oli viimeinkin käännetty englannin kielelle vuonna 1973. Heikkisen ja Ylikankaan aloittama keskustelu historian ja yhteiskuntatieteiden suhteesta oli yksi syy annalistien esittelylle. Annalistiset ajatukset olivat yksi vaihtoehto pohdittaessa historiallisten lainalaisuuksien mahdollisuutta.⁹⁹

Ensimmäisessä annaliteja koskevassa puheenvuorossa annalistien edustama rakennehistoria ja tavanomainen tapahtumahistoria asetettiin vastakkain. Annalistien luoma rakennehistoria (*histoire structurelle*) asettui vastustamaan varsinkin saksalaista valtiollis-poliittista historian tutkimusta, jota annalistit kutsuivat sankarihistoriaksi. Heidän mukaansa historiallisen tapahtumisen keskeisenä tekijänä oli ihminen yhteisön jäsenenä. Historiantutkimuksessa olisi ”suuren yksilön” sijaan asetettava etualalle ”kadun mies”. Historiallinen tapahtuminen oli käsitettävä totaaliseksi. Oli olemassa vain yksi historia, joka rakentui kaikista historioista.¹⁰⁰

⁹⁸ Ahtiainen-Tervonen 1996, 134-136.

⁹⁹ Huuhtanen, ”Rakennehistoria-Tapahtumahistoria. Ranskalainen ’Annales’-koulukunta strukturalistisen historian tutkimuksen edustajana”, HAik 1973/2, 133-139.

¹⁰⁰ Huuhtanen, ”Rakennehistoria-Tapahtumahistoria. Ranskalainen ’Annales’-koulukunta strukturalistisen historian tutkimuksen edustajana”, HAik 1973/2, 134.

Annalistit esiteltiin positiivisessa valossa, jopa ihannoiden. Jo alkuun tehtiin selväksi, että kyse oli todella merkittävästä ryhmästä, jonka ajatuksiin oli syytä perehtyä. Koulukunnan keskeinen idea tiivistettiin Ernest Labroussen teeseihin:

”Poliittis-diplomaattiset tapahtumat tosin ovat vaikuttaneet historian kulkuun, mutta ne muodostavat vain julkisivun. Niiden tutkiminen jää sen vuoksi helpoimmin näkyvien ilmiöiden selvittelyksi ja johtaa vääjäämättömään pintahistoriaan. ... Yksityistapaus voidaan ymmärtää vain suhteessa yleiseen kehitykseen, kehitys vain suhteessa sosiaalisen elämän perustekijöihin.”

Puheenvuoro kannusti historiantutkijoita rekonstruoimaan yhteiskunnan kokonaisrakenteen, jonka luomaa taustaa vasten tapahtumat oli asetettava. Kirjoituksessa peräänkuulutettiin annalistien propagoimia laajempia linjoja ja katsauksia historiaan - rakenteellista, strukturaalista historiaa.¹⁰¹

Rakennehistoriaan kannustavassa puheenvuorossa kiinnitettiin huomiota luonnollisesti myös Fernand Braudelliin ja tämän kuuluisaan väitökseen Välimerestä, jota nimitettiin annalistisen koulukunnan kulminaatioksi. Teoksen kolmijakoinen aikakäsitys esiteltiin nyt ensimmäistä kertaa Suomen historiatieteen kentässä. Braudellin teos nähtiin kritiikkinä saksalaista idealistista historiankirjoitusta kohtaa, joka operoi lähinnä lyhyen ajanjakson kuluessa tapahtuneilla ilmiöillä. Braudellin kiinnostuksen kohteena olivat päinvastaisesti hyvin hitaasti muuttuvat rakenteelliset tekijät. Braudellin historianäkemyksellä nähtiin olevan yhtymäkohtia Lamprechtin ja Toynbeen selitysmalleille.¹⁰²

Myös mentaliteetti-termi esiteltiin nyt suomalaisessa historian kentässä. Tämä tapahtui Braudellin seuraajan Ernest Labroussin ajatusten kautta. Labrousse pyrki saamaan selville sellaisia tekijöitä, jotka edistivät muuttumista ja sellaisia, jotka sitä jarruttivat. Kaikkein hitaimmin muuttuvaa yhteiskunnallista ominaisuutta hän kutsui nimellä *le mental*. Mentaliteetti viittasi uskomuksiin, uskontoon ja ihmisen käsityksiin perimmäisistä kysymyksistä.¹⁰³

¹⁰¹ Huuhtanen, ”Rakennehistoria-Tapahtumahistoria. Ranskalainen ’Annales’-koulukunta strukturalistisen historiantutkimuksen edustajana”, HAik 1973/2, 133.

¹⁰² Huuhtanen, ”Rakennehistoria-Tapahtumahistoria. Ranskalainen ’Annales’-koulukunta strukturalistisen historiantutkimuksen edustajana”, HAik 1973/2, 134-136.

¹⁰³ Huuhtanen, ”Rakennehistoria-Tapahtumahistoria. Ranskalainen ’Annales’-koulukunta strukturalistisen historiantutkimuksen edustajana”, HAik 1973/2, 137.

Ensimmäisessä annalismia käsittelevässä puheenvuorossa todettiin, että strukturalistisen historiankirjoituksen arvostelijat olivat useimmiten keskittyneet polemiikkiin valtiollis-poliittisen historian puolesta. Pohdittaessa, mitä annettavaa näillä annalistisilla strukturalisteilla sitten oli suomalaisille tutkijoille, huomioitiin, että suomalaisen historiantutkimuksen rakennekokonaisuus-tulkinta poikkesi olennaisesti strukturalistien tulkinnasta. Annalistit liittivät struktuurit aika-käsitteeseen ja totaalisen historiankirjoituksen vaateeseen. Strukturalistien selkeäksi metodiseksi ansioksi luettiin tilastollisten menetelmien käyttö perinteisten historian tutkimusmenetelmien rinnalla. Tällöin saatiin esiin yleisemmät linjat eikä takerruttu yksittäisiin tapahtumiin tai henkilöihin. Suomalaisittain rakennekokonaisuus puolestaan tarkoitti sellaista ilmiöryhmää, jonka osat eivät olleet toisistaan irrallaan, vaan suhteessa toisiinsa jonkin hallitsevan tekijän kautta. Avoimeksi kysymykseksi jäi, voitiinko annalistien vaatimaa totaalista, universaalista rakennehistoriaa ylipäänsä kirjoittaa.¹⁰⁴

Ensimmäinen, annalisteja ihannoiva puheenvuoro sai pian ironisoivaa vastakaikua. Annalistikeskustelun toisessa puheenvuorossa todettiin heti aluksi:

”Kun Fernand Braudellin loistelas fresko Välimerestä on käännetty parikymmentä vuotta ilmestymisensä jälkeen englanniksi, saatetaan Suomessakin havaita, että myös saksalaisen, anglosaksisen ja venäläisen maailman ulkopuolella kirjoitetaan historiaa.”¹⁰⁵

Suomalaisen akateemisen maailman suhteellinen rajoittuneisuus vaikutteiden omaksumisessa sai näin kritiikkiä osakseen. Ranskalaisista ajatuksista saatettiin kuulla Suomessa vasta, kun ne oli käännetty englanniksi.

Annalistit saivat osakseen nyt kriittisen arvion:

”Annaalien perustajien ohjelmaa on toteutettu ja toteutumatta. On kirjoitettu totaalista historiaa eikä ole kirjoitettu totaalista historiaa. Kontakteja on luotu eri tieteiden välille, mutta samalla tieto on lisääntynyt ja erikoistunut.”

Annalistien alkuperäiseen ohjelmaan kuulunut totaalinen historia, jossa ei tullut tehdä eroa taloudellisen, henkisen ja sosiaalisen välille ja joka hyljeksi valtiollis-poliittista

¹⁰⁴ Huuhtanen, ”Rakennehistoria-Tapahtumahistoria. Ranskalainen ’Annales’-koulukunta strukturalistisen historiantutkimuksen edustajana”, HAik 1973/2, 138-139.

¹⁰⁵ Raumolin, ”Annaaleista ja historiantutkimuksen uudistumisesta”, HAik 1973/3, 209.

tapahtumahistoriaa, oli sängen korkea tavoite, johon vain harvat annalisteistakaan olivat yltäneet.¹⁰⁶

Fernand Braudellin käsitys ajasta sai toistamiseen huomiota 1970-luvun lopulla, kun vuonna 1978 pidetystä Pohjoismaisten historiantutkijain 14. metodikonferenssista (Leikangerissa 22.-24.5.1978) raportoitiin. Konferenssin keskustelut koskivat etupäässä makroteorian käsitettä yleensä. Konferenssissa ”makro”-sanankäytöstä oltiin yhtä mieltä niin pitkälle, että se oli jotain suurta ja kokonaisvaltaista, mutta sitten näkemykset hajaantuivat. Annales-koulukunta ja erityisesti Braudellin pitkään, keskipitkään ja nopeaan tapahtumiseen keskittyneen *La Méditerranée* -teoksen kerrottiin hedelmöittäneen ranskalaista historiankirjoitusta. Mielenkiintoista oli se, että konferenssiraportissa annalistit käsiteltiin jonkinlaisena uutuuksena, vaikka Fernand Braudel oli 1970-luvun lopulla jo astunut syrjään annalistien ryhmän johdosta ja hänen Välimeren käsittelevä teoksensa oli julkaistu jo lähes kolmekymmentä vuotta ennen metodikonferenssin järjestämistä.¹⁰⁷

Ensimmäisissä puheenvuoroissa esitettiin oikeastaan annalistisen koulukunnan keskeisimmät teesit, mutta syntyikö kahden ensimmäisen painokkaan puheenvuoron jälkeen lisää keskustelua annalisteista? Kysymykseen on vastattava pääosin kielteisesti. Vaikeneminen annalisteista oli 1970-luvun puolella lähes silmiinpistävää. Laajempaa keskustelua ei koulukunnasta käyty lukuun ottamatta ohuita, epäsuoria viitteitä annalisteihin muiden ulkomaisten aikakauskirjojen ja metodikonferenssin esittelyn yhteydessä. Koulukunnan ja sen edustajien olemassaoloa alettiin tiedostaa, mutta suurempaa keskustelua koulukunnan ideoista ei käyty. Vaikka annalistit olivat saavuttaneet mainetta oman maansa rajojen ulkopuolella Keski-Euroopassa ja myöhemmin myös Englannissa, suomalainen innostus antoi odottaa itseään.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Raumolin, ”Annaaleista ja historiankirjoituksen uudistumisesta”, HAik 1973/3, 213- 215.

¹⁰⁷ Luntinen, Huuhtanen, Kaukiainen, ”Makroteoriat historiantutkimuksessa”, HAik 1978/3, 264, 266.

¹⁰⁸ Ks. Engman, ”En kristisk kollega”, HTF 1975/1, 55-56; Rask, ”Festkrift till professor Jerker Rosén”, HTF 1976/4, 266; Engman, ”Social History”, HTF 1977/2, 179

5. ANNALISMI JA ”UUSI SUOMALAINEN HISTORIA”

5.1. Paradigman muutos ja tutkimusalojen erikoistuminen suomalaisessa historiantutkimuksessa 1980- ja 1990-luvuilla

Niiden periaatekeskustelujen jälkeen, joita käytiin 1970-luvulla, suomalaisen historiantutkimuksen kenttä eli 1980-luvulta eteenpäin aina 1990-luvulle saakka voimakasta moniarvoistumisen aikaa. Suomen akateemiseen maailmaan kotiutui monia uusia tutkimussuuntauksia. Suomessa kritisoiin historiantutkimuksen keskittyneen vain ”suuriin kysymyksiin”, kuten politiikkaan ja sotaan. Nyt oli ”pienien” asioiden, arkipäivän ja historian tutkimuksesta aiemmin syrjittyjen aika. ”Uusien historioiden” hetki oli koittanut. Naisten ja lasten historia saivat lisääntyvää huomiota osakseen. Sosiaalhistorian sisällä alettiin 1980-luvun alussa kiinnostua yhä enemmän perheinstituutiosta ja kotitalouksista esiteollisissa yhteiskunnissa. Mentaliteettien historia, eli historiallisten ilmiöiden tulkitseminen ihmisten katsomusten, uskomusten ja käyttäytymisen pohjalta, kasvatti suosiotaan. Tämä oli osin vanhaa aate- ja oppihistoriaa uusissa leileissä, osin uusia ajatuskuvioita. Uutuutena suomalaisessa historiantutkimuksen kentässä esiteltiin myös psykohistoria, jonka tavoitteena oli ihmismielen historian kytkeminen yhteiskuntaelämän laajempiin mekanismeihin¹⁰⁹

Näin ollen valtio horjui 1980-luvulla vanhalta alustaltaan tutkimuksen kohteena. Alettiin kiinnittää huomiota valtiota pienempiä yksiköitä kohti. Muutosten mittavuuden ja epävarmuustekijöiden keskellä etsittiin jotain kestäväää, yksittäistä ihmistä koskettavaa. Tämä jokin oli ihmisarvo. Ihmisen ei tarvinnut tehdä suuria tekoja tullakseen tärkeäksi tutkimuskohteeksi eikä hänen arvoaan mitattu enää sillä, kuinka suuria palveluksia hän oli tehnyt valtiolle ja kansakunnalle. Huomattiin, että ihmiset määrittivät identiteettinsä monen muunkin asian kuin kansallisuuden tai valtiokansalaisuuden kautta. Ihmiset sitoutuivat paitsi kansaan, myös ammattiin, kotiseutuun, poliittiseen liikkeeseen, uskontoon, etniseen taustaansa tai vaikka sukupuoleensa. Mikrohistoria alkoi vallata alaa makrohistorialta. Kvantitatiivisten menetelmien rinnalla alettiin korostaa voimakkaasti kertovaa, narratiivista

¹⁰⁹ Heikkinen arvostelee Yvonne Hirdmanin teosta ”Matfrågan. Mat som mål och medel. Stocholm 1870-1920”, HTF 1984/1, 72; Hentilä, ”Vardagens historia – historieforskningens nya paradigm?”, HTF 1988/2, 171-172, 175; Jalava, ”Psykohistoria suomalaisen historiantutkimuksen kentässä”, HAik 2003/1, 65; Lyytinen, ”Ranskan uusimman historiantutkimuksen yleispiirteitä”, HAik 1981/3, 242; Moring, ”Hushåll i perferin – ett bidrag till diskussionen om den europeiska familjen”, HTF 1984/1, 1; Ollila, ”Kulttuurihistorian houkutus”, HAik 2003/1, 44; Pulma arvostelee David Gauntin teosta ”Familjeliv i Norden” sekä Hans Normanin teosta ”Den utsatta familjen”, HTF 1984/3, 318-321.

historiaa. Valtiollis-poliittisesta ”suurten miesten” historiasta käännyttiin kohti tavallista ihmistä, naista ja lasta.¹¹⁰

”Uudet tarinat” paitsi laajensivat historiantutkimuksen tieteensaisäistä kenttää, olivat myös avoimen yhteiskuntakriittisiä. Esimerkiksi köyhien ja marginalisoitujen ryhmien historiallinen tutkimus nähtiin keinoksi lisätä demokratiaa ja kohottaa nyky-yhteiskunnan alistettujen tietoisuutta omasta asemastaan. Vihreä liike ja naisasialiike vauhdittivat osaltaan uudenlaisen tarkastelukulman kehittymistä. Vakiintuneita teorioita ja metodeja oli yhä vaikeampi ottaa annettuina, sillä tutkijat alkoivat tiedostaa entistä selvemmin oman sosiaalisen ympäristönsä sijainnin eli sen, miten heidän tutkimuksensa liittyi erilaisiin yhteiskunnallisiin järjestelmiin, valtarakenteisiin, sosiaalisiin suhteisiin ja kirjoitustapoihin.¹¹¹

Suomessa huomattiin, että niin britti-, ruotsalais-, saksalais- kuin ranskalaistutkijatkin olivat paneutuneet näihin uusiin aiheisiin. Ranska nähtiin tärkeänä yhteiskuntatieteellisen keskustelun keskuksena. Annalistista koulukuntaa esiteltiin osana Ranskan uusinta historiantutkimusta, mikä sinänsä osoitti suomalaisen kiinnostuksen myöhäisyyttä Länsi- ja Keski-Eurooppaan sekä Iso-Britanniaan verrattuna – olihan koulukunta alkanut kiinnostaa Ranskan rajojen ulkopuolella jo 1960-luvun lopulla. Meilläkin huomattiin annalistien antaneen innoitusta talous- ja sosiaalhistorian tutkimukseen Ranskassa ja saattaneen ranskalaisen historiantutkimuksen johtavaan asemaan Euroopassa toisen maailmansodan jälkeen.¹¹²

Heti 1980-luvun alussa annalistit saivat suomalaisessa historiakeskustelussa enemmän huomiota, kuin koko edellisen vuosikymmenen aikana yhteensä. Annalistien koulukunnan periaatteita esiteltiin 1970-luvulla, mutta 1980-luvun alussa katsottiin aiheelliseksi esitellä koulukuntaa uudelleen. Koulukunnan kerrottiin kohdistavan huomiota pinnallisen tapahtumahistorian alapuolisiin kerrostumiin, kuten luonnonolojen hitaaseen muutokseen, väestökehitykseen ja talouselämän pidemmän aikavälin sykleihin. Väestöhistoria ja kulttuurihistoria mainittiin ranskalaisen nykytutkimuksen suosikeiksi. Mentaliteettien historia

¹¹⁰ Ahtiainen- Tervonen, ”Riktlinjer i finsk historiografi”, HTF 1991/3, 403; Ahtiainen-Tervonen 1996, 163, 168-169; Sihvola, ”Historian kansallinen tehtävä ennen ja nyt”, HAik 2003/1, 6; Tommila 1989, 261, 291-292.

¹¹¹ Engman, ”Den ogifta kvinnans arbete, myndighet och samlevnadsproblem”, HTF 1984/3, 201; Jalava, ”Psykohistoria suomalaisen historiantutkimuksen kentässä”, HAik 2003/1, 64.

¹¹² Lyytinen, ”Ranskan uusimman historiantutkimuksen yleispiirteitä”, HAik 1981/3, 242-245; Lyytinen, ”Annalistien historiankirjoituksen vaikutuksia Ranskan ulkopuolella”, HAik 1982/1, 31-33.

liittyi kiinteästi annalistiseen koulukuntaan. Annalistisen koulukunnan ideaalit sopivat oivallisesti ”uusien historioiden” taustatueksi ja suomalaisessa keskustelussa annalismi liittyikin kiinteästi juuri ”uusiin historioihin”. Ranskalaisen historiantutkimuksen anniksi mainittiin 1980-luvun alussa metodikysymysten korostuminen, uusien tarkastelukulmien avautuminen ja niiden vaatimien apuvälineiden lainaaminen muilta aloilta. Tieteiden ja erityisesti historian ja yhteiskuntatieteiden välinen yhteistyö esiteltiin annalistien antina. Koulukunnan pioneerien, kuten Febvren ja Braudellin lisäksi annalistien kolmannen polven painotukset huomioitiin keskustelussa.¹¹³

Suomen historiantutkimuksen kentässä pohdittiin ääneen sitä, oliko annalisteista käyty keskustelu pahasti myöhässä, kun siihen herättiin vasta 1980-luvulla. Vahvat kontaktit muun muassa Saksaan olivat aiemmin vieneet huomiota Ranskalta historiankirjoituksen maana.¹¹⁴ Ääneen valiteltiin myös ranskankielen taidon olevan Suomessa harvinaista ja hidastavan ellei peräti rajoittavan historiallisen ammattilehdistön tutustumista ranskalaiseen tutkimukseen.¹¹⁵ Annalisteille oli varsinaista tilausta ja tilaa vasta, kun Suomen historiantutkimuksen kenttä oli vahvassa myllerryksen tilassa uusien historioiden noustua esiin. Tällöin huomattiin, ettei uuden historian tutkijoiden tarvinnut olla yksin, vaan heillä oli vahvoja esikuvia myös ulkomailla, ennen kaikkea Ranskassa. Toisaalta myöhäisen kiinnostuksen syitä voidaan etsiä suomalaisen historiantutkimuksen perinteistä. Ohjenuoraksi kehoitettiin ottamaan Ranskan annalistien vaatimus totaalisesta historiasta, johon sisältyvät poliittis-taloudellisten tekijöiden lisäksi muun muassa väestölliset, kulturellit, ekologiset ja arkipäivän elämänluonteeseen kuuluvat tekijät.¹¹⁶

Uudet tarinat eivät menettäneen kiinnostavuuttaan 1990-luvullakaan, vaikka Neuvostoliiton romahdus saikin aikaan erityislaatuisen kiinnostuksen poliittista historiaa kohtaan – olihan tällöin avautumassa mahdollisuus päästä käsiksi aivan uusiin lähdemateriaaleihin. Niin sanotun perinteisen historian eli valtiollis-poliittisen historian ja uusien historian alojen välisestä tärkeysjärjestyksestä käytiin keskustelua, mutta yksimielisyyttä tuskin saavutettiin. Perinteisen poliittisen historian rinnalle oli nyt noussut pysyvästi uusi historia. Historiantutkimuksen kenttä jatkoi jakaantumista yhä uusiin tutkimusalueisiin. Yhtenä uutena

¹¹³ Lyytinen, ”Ranskan uusimman historiantutkimuksen yleispiirteitä”, HAik 1981/3, 243; Rinne,

”Civilisationskritisk historieforskning om folk- och grundskolan i Finland”, HTF 1986/1, 148.

¹¹⁴ Hietala-Setälä, ”Yleinen historia – rajaton ja välttämätön”, HAik 1982/1, 47, 49.

¹¹⁵ Jutikkala, ”Neljä vuosisataa maailmanhistoriaa ruohonjuuritasolla”, HAik 1983/4, 283.

¹¹⁶ Suvanto, ”Historiantutkimus ja traditio. Virkaanastujaisesityelmä 19.5.1982”, HAik 1982/2, 127; Virkankoski, ”Suomen historia”, HAik 1983/1, 12.

tutkimuskohteena esiteltiin 1990-luvulla ympäristöhistoria, jonka taustavaikuttajiin annalistit lukeutuivat. Ennen vuosituhannen vaihdetta suomalainen historian tutkimus oli laajempaa, monipuolisempaa ja jakautuneempaa kuin koskaan aikaisemmin – huolimatta lamavuosista. Aihevalikoiman laajenemisen sijaan puhuttiin myös kritisoiden fragmentaatiosta. Post-moderni pluralismi näyttäytyi myös suomalaisessa historian tutkimuksen kentässä.¹¹⁷

5.2. Mentaliteetit huomion keskiössä

Suomalaisessa historiakeskustelussa 1980-luvun alussa monet korostivat historian tutkimuksen varsinaisen kohteen olevan ihminen kokonaisuudessaan ja erityisesti hänen henkensä eli sielunsa. Annalisiin hengessä maailmankuvan, ajattelutavan ja mentaliteetin kehitys nähtiin tärkeiksi tutkimuskohteiksi. Tämän ”uuden historian” kerrottiin keskittyvän tutkimaan muun muassa suhtautumista uskontoon, kuolemaan, tunteisiin, seksuaalikäytöksiin, vapaa-aikaan ja juhliin. Sen ajateltiin käsittelevän tiedostamatonta ja kollektiivista. Annalistit saivat olla uuden historian lipunkantajina. Näitä teemoja ei ollut lupa jättää pelkästään sosiologien tai perinteentutkijoiden harteille, vaan tarvittiin historian koulutuksen saaneita tutkijoita. Toki historioitsijoiden tuli kyetä yhteistyöhön muiden tieteenhaarojen edustajien kanssa.¹¹⁸

Mentaliteetti-termi herätti myös kysymyksiä. Kriitikot pitivät termiä vielä liian häilyvänä ja peräänkuuluttivat sen tarkempaa määrittelyä 1980-luvun puolivälissä. Tämä johtui siitä, että vain harvat mentaliteettien tutkijat julkaisivat metodologisia artikkeleita tai pohtivat tutkimuksissaan työnsä lähtökohtia. Avuksi ehdotettiin perehtymistä annalistiseen traditioon.¹¹⁹

Mentaliteeteille annettiin 1980-luvun kuluessa hyvin monenlaisia määritelmiä. ”Mentaliteetti” saattoi merkitä esimerkiksi yhteiskunnan perusvirettä tai ajattelutapaa, mielenlaatua. Saatettiin

¹¹⁷ Engman, ”Nordiska forskningsöversikter”, HTF 1998/1, 50; Mikkeli, ”Kulttuurin kurjuus vai valo yössä?”, HAik 1995/2, 96-97; Mikkeli, ”Kello on 2000 ja kaikki on hyvin?”, HAik 1999/4, 305; Pulma, ”Expansion och differentiering. Linjer inom finländsk historieforskning på 1990-talet”, HTF 1998/1, 72-73, 75, 79.

¹¹⁸ Virkankoski, ”Suomen historia”, HAik 1983/1, 12. Lyytinen, ”Ranskan uusimman historian tutkimuksen yleispiirteitä”, HAik 1981/3, 244-245; Lyytinen, ”Annalistien historiankirjoituksen vaikutuksia Ranskan ulkopuolella”, HAik 1982/1, 31-33; Ramsay, ”Den könsbundna arbetsfördelningen och mentalitetshistoria”, HTF 1985/4, 514.

¹¹⁹ Knif, ”Nordisk metodkonferens 1985, mentalitetsförändringen”, HTF 1985/3, 388-389; Peltonen, ”Johtolankoja ja tiheää kirjoitusta. Mitä uutta mentaliteettien historian on tuomassa?”, HAik 1988/4, 279.

puhua myös totaalista henkisestä ilmastosta. Mentaliteetin saatettiin ajatella olevan jotain sellaista, mikä yhdisti tietyn ajanjakson ihmisiä riippumatta heidän kulttuurisista tai sosiaalisista eroistaan. Annalisti Jacques Le Goffin määritelmää käytettiin myös. Hän puhui ryhmän psyykkisestä kollektiivisesta värityksestä, joka vaikutti ajattelu- ja tuntemistapaan. Mentaliteetti oli hänelle jotain sellaista ei-persoonallista, joka saattoi yhdistää Caesarin ja hänen legioonalaisensa tai Kolumbuksen ja hänen matruusinsa. Mentaliteettia ei saanut Le Goffin mukaan käsitellä irrallaan, autonomisina, vaan ne tuli liittää sosiaalisiin struktuureihin.¹²⁰

Kaikki määritelmät tavoittivat varmasti jotain olennaista mentaliteetti-termin merkityksestä. Aivan kuten mentaliteetin merkitystä oli vaikea vangita vain yhteen määritelmään, keskusteltiin myös siitä, kuinka runsaasti erilaisia aiheita mentaliteettien tutkimus saattoi sulkea sisäänsä. Erilaiset asenteet, uskomukset, arkielämä, kuolema, tunteet, lapsuus ja seksuaalisuus olivat vain osa mentaliteettien tutkimuksen mahdollisista osa-alueista. Toisaalta tämä laajuus saatettiin nähdä epämääräisyyden lisäksi myös rikkautena. Ehkä ei ollut mielekästä asettaa tiukkoja raja-aitoja tämän tutkimussuuntauksen ympärille.¹²¹

Se, ettei mentaliteetin käsite ollut uusi, huomattiin 1980-luvun lopulla. Kun aiemmin oli viitattu lähinnä annalistien nuoremman polven edustajiin, kuten Le Goffiin ja Le Roy Laduriehen, nyt havaittiin jo Marc Blochin ja Lucien Febvren ottaneen termin käyttöön. Gunnar Suolahti sai ansaittua kunniaa mentaliteettihistorioitsijan ottein tehdyistä tutkimuksistaan 1900-luvun alussa. Mentaliteetin sukulaiskäsitteiksi mainittiin maailmankuva, maailmankatsomus, ideologia, elämäntapa ja elämäntyyli. Nyt vedottiin jo sen puolesta, että pohdintaa mentaliteetin käsitteestä voitaisiin jättää vähemmälle ja puhua mieluummin tutkimustavasta, jonka kohteena eivät olleet korkeakulttuuriset ajatusjärjestelmät vaan arjen suhtautumistavat. Mentaliteettihistorian lähdemateriaaleiksi nimettiin muun muassa sadut, lastenkirjat ja hautakirjoitukset. ”Ruohonjuuritason” historian selvittämistä ja porautumista menneisyyteen ohi ”virallisen” lähdemateriaalin pidettiin haasteellisena, mutta mahdollisena tehtävänä. Tällaisen tutkimuksen katsottiin edellyttävän poikkitieteellistä

¹²⁰ Hinkkanen, ”En sjöman älskar havets våg. Sjömannens upplevelse- och erfarenhetsvärld som exempel på mentalitetshistorisk metodologi”, HTF 1988/3, 440-441, 449.

¹²¹ Hinkkanen, ”En sjöman älskar havets våg. Sjömannens upplevelse- och erfarenhetsvärld som exempel på mentalitetshistorisk metodologi”, HTF 1988/3, 441-442.

käsittelytapaa, jossa yhdistyisivät niin historia, uskontotiede, sosiologia, kansatiede, psykologia kuin arkeologiakin.¹²²

Yritykset määritellä mentaliteettia ja mentaliteettien historiaa eivät tyrehtyneet. Lähestymistavaltaan ja metodeiltaan mentaliteettihistoria luettiin eräässä puheenvuorossa sosiaalishistoriallisimmaksi aatehistorian muodoksi. Tulkinnan kohteeksi nimettiin tutkittaville ihmisille itsestään selvät, tiedostamattomat, reflektoimattomat, normit, oikean ja väärän käyttäytymisen kriteerit. Mentaliteeteilla käsitettiin suurin piirtein samaa kuin asennoitumisella, ajattelutavalla, käyttäytymistäipumuksella tai –valmiudella. Mentaliteetin ja ideologian välinen ero oli siinä, että ideologiaa pyrittiin tietoisesti perustelemaan – kunnes siitäkin ajan myötä tuli itsestäänselvyys, siis mentaliteetti. Tutkittaessa menneiden aikojen mentaliteettia oli Lucien Febvren mallin mukaan ”unohdettava” omat itsestään selvänä pitämämme normit. Tulkinta oli sitä vaikeampaa, mitä kauempana tulkittava ilmiö oli ajallisesti tai paikallisesti. Febvre mainittiin yhdeksi mentaliteettihistorian tunnetuimmista edustajista.¹²³

Se, että vanha aatehistoria ja mentaliteettien historia rinnastettiin toisiinsa, sai aikaan kritiikkiä. Kritiikin mukaan mentaliteettien historia ei ollut paluuta aatehistoriaan, vaan kuten Jacques Le Goff oli ajatellut, sen katsottiin olevan suorastaan oppositioasemassa aatehistoriaan nähden. Vanhan kulttuurihistorian parhaiden edustajien, kuten Huizingan tai Lucien Febvren, lähdemateriaalina olivat olleet tieteen ja taiteen huipputuotteet. Mentaliteettien historian katsottiin tuoneen niiden rinnalle alhaiset ja vähäarvoiset materiaalit, kuten julisteet ja muun populaarikulttuurin ”rihkaman”. Käsitys siitä, mitkä vaiheet ja alueet ihmiselämästä sisältyivät historiantutkimuksen tutkimuskohteeseen, näytti selvästi laajentuneen. Muutos ei tapahtunut vain suhteessa vanhaan valtiokeskeiseen historiaan vaan myös suhteessa vanhaan talous- ja sosiaalishistoriaan. Myös alempien kerrosten yksilöistä tuli subjekteja, kun aiemmin kulttuurihistoriassa oli keskitytty taiteilijoihin ja tiedemiehiin. Annalistien pioneerit Febvre ja Bloch nähtiin nyt vanhan aatehistorian edustajina, joita kiinnosti lähinnä korkeakulttuuri. Uudemman mentaliteettitutkimuksen edustajiksi mainittiin

¹²² Ahtiainen, ”Nyky aika, historia ja mentaliteetti”, HAik, 1988/4, 273-274; Peltonen, ”Johtolankoja ja tiheää kirjausta. Mitä uutta mentaliteettien historia on tuomassa?”, HAik 1988/4, 277.

¹²³ Hyrkkänen, ”Aatehistorian mieli”, HAik 1989/4, 329-331.

annalisteista Emmanuel Le Roy Ladurie. Natalie Zemon Davis, Carlo Ginzburg, A.J. Gurjevits ja Mihail Bahtin mainittiin annalistien koulukunnan ulkopuolelta.¹²⁴

Uudentyyppisten lähdeaineistojen ja uusien historian subjektien lisäksi mentaliteettihistorialla oli tarjottavanaan myös ajankäsityksen syveneminen. Alettiin puhua ajan moninaisuudesta tai eriaikaisuuden samanaikaisuudesta. Suomalaisessa historiakeskustelussa Fernand Braudel sai yllättävän kunnian olla aikakäsityksen rikastajana mentaliteettitutkimuksessa, vaikka häntä ei yleensä ole liitettykään mentaliteetteihin. Braudel puhui henkisistä rakenteista ”pitkän keston vankiloina”.¹²⁵

Yleisesti ottaen 1980-luvun lopulla väännettiin kättä mentaliteettihistorian paikasta historian tutkimuksen kentässä eikä selkeään yksimielisyyteen päästy. Määrittely-yritykset olivat moninaisia ja kuvastivat hämmennystä termin merkityksestä. Suomalaisessa keskustelussa viitattiin sekä annalistisen koulukunnan pioneereihin Lucien Febvreen ja Marc Blochiin että koulukunnan kolmannen sukupolven edustajiin mentaliteettien yhteydessä. Febvre nimettiin vuoroin yhdeksi mentaliteettihistorian kuuluisimmista edustajista, vuoroin mentaliteettihistorialle vastakkaisen vanhoillisen aatehistorian edustajaksi, jolla ei ollut mitään tekemistä nykyaikaisen, arkipäivän ilmiöihin keskittyvän tutkimuksen kanssa. Vaikka mentaliteettikeskustelu liittyi tiiviisti annalisteihin, heidän lisäksi oikeutettua huomiota saivat myös muut ulkomaiset mentaliteettihistorioitsijat.

Emmanuel Le Roy Ladurien teos *Montaillou, Village Occitan de 1294 à 1324* (1975), suomennettiin nimikkeellä *Montaillou. Ranskalainen kylä 1294-1324*. Suomennos ilmestyi vuonna 1984 ja arvosteltiin lähes kymmenen vuotta alkuteoksen ilmestymisestä, mutta suomennoksen saaminen oli sinänsä merkkitapaus Suomen kokoisessa maassa ja oli itse asiassa laukaisemassa koko suomalaista keskustelua mentaliteeteista. Teoksen arvostelussa todettiin, että harva ranskalaisen kielialueen historian tutkimuksen tuote oli saanut Suomessa osakseen yhtä suurta mielenkiintoa, kuin Montaillou-kylän kuvaus. Teoksen saama suosio Ranskassa ja ulkomailla innoitti mitä luultavimmin käännöksen tekoon, mutta myös

¹²⁴ Peltonen, ”Johtolankoja ja tiheää kirjausta. Mitä uutta mentaliteettien historia on tuomassa?”, HAik 1988/4, 275-276, 278.

¹²⁵ Hinkkanen, ”En sjöman älskar havets våg. Sjömannens upplevelse- och erfarenhetsvärld som exempel på mentalitetshistorisk metodologi”, HTF 1988/3, 461-462; Peltonen, ”Johtolankoja ja tiheää kirjausta. Mitä uutta mentaliteettien historia on tuomassa?”, HAik 1988/4, 277.

tutkimuksen teema oli puhutteleva Suomessa 1980-luvun puolivälissä uusien historioiden saadessa suosiota.¹²⁶

Montaillou oli eteläranskalainen kyläpahanen Pyreneitten vuoristoseudulla. Draaman ainekseksi kylä joutui siksi, että se oli kataarilaisen kerettiläisliikkeen viimeinen pesäke 1300-luvun alussa saaden katolisen kirkon inkvission kimppuunsa. Kataarilaisuuden opillisena harhana oli usko kahteen periaatteeseen, jotka edustivat hyvää ja paha. Kaikkialla oli vastakkaisuus valon ja pimeyden, henkisen ja maallisen välillä. Kuinka sitten Montaillon kylän elämänvaiheita voitiin yhä tutkia? Kunniakin lankesi ahkeralle Pamièrsin piispalle, joka pyrki kitkemään kerettiläisyyden kylästä ja asetti kyläläisiä inkvission tuomioistuimen eteen. Le Roy Ladurie käytti hyväkseen inkvission kuulusteluasiakirjoja ja selvitti niiden perusteella sitä valtavaa yhteisöllistä murrosta, joka tapahtui oikeudenkäynnin varjossa. Katsomalla oikeudenkäynnin pöytäkirjojen varsinaisen tekstin taakse, hän saattoi selvittää Montaillon kylän arkea ja juhlaa, käsityksiä elämästä, kuolemasta ja uskonnosta sekä sosiaalisia kerrostumia. Le Roy Ladurien teosta pidettiin historiantutkimuksen merkittävänä virstanpylväänä. Arvostelussa kirjan arveltiin herättävän jokaisessa lukijassa halun pohtia tieteellisen historiantutkimuksen perimmäisiä kysymyksiä.¹²⁷

Montaillou-teoksen suomalaisena vastineena ilmestyi vuonna 1988 Antero Heikkisen tutkimus *Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa*. Heikkinen asetti esikuvakseen Emmanuel Le Roy Ladurien teoksen ja samoin kuin Ladurie, myös Heikkinen otti tarkasteltavakseen pienen rajakylän ihmiskohtalot ajanjaksona, jolloin vanha perinnäinen kulttuuri oli vielä elinvoimainen, mutta uusi jo teki tuloaan. Heikkisen kirjan keskipisteenä olivat Kuhmon kappeliseurakunnan asukkaiden elämä ja vaiheet aikana, jolloin nämä vielä hankkivat toimeentulonsa suoraan luonnosta, keskeisimpänä työvälineenään kirves. Tätä ”kirveskansaa” odottivat suuret muutokset, joiksi Heikkinen nimesi isonjaon, herännäisyyden nousun ja siirtymisen kaskaista tervakulttuuriin. Tätä kaikkea Heikkinen tarkasteli ”ainoastaan” erään tapahtumasarjan puitteissa, jossa poltettiin Kuhmon kirkko ja pappila, ja saatettiin valtaosa kuhmolaisista talonpojista käräjäsaliin kapinasta syytettynä. Kuhmolainen yhteisö astui tässä yhteydessä parrasvaloihin.¹²⁸

¹²⁶ Huuhtanen, ”Elinvoimaiset kerettiläiset ja heidän kukistajansa”, HAik 1985/1, 48.

¹²⁷ Huuhtanen, ”Elinvoimaiset kerettiläiset ja heidän kukistajansa”, HAik 1985/1, 49.

¹²⁸ Ahtiainen, ”Kuva kirveskansan elämästä”, HAik 1989/3, 246.

Heikkisen tutkimuksen lähtökohdat olivat juuri mentaliteettien historiassa, joka pyrki porautumaan menneen ajan ihmisten ”tavalliseen”, jokapäiväiseen toimintaan ja käyttäytymiseen. Aivan kuten Le Roy Ladurie, myös Antero Heikkinen antoi oikeudenkäyntimateriaalin kertoa ihmisten kohtaloista ja edesottamuksista. Hän kykeni tarjoamaan monipuolisen kuvan kuhmolaisyhteisön jokapäiväisestä elämästä, askareista ja ennen kaikkea vallinneista arvoista ja asenteista.¹²⁹

Emmanuel Le Roy Ladurie sai 1990-luvun alussa lisää huomiota Suomessa, kun hänen teoksensa *Le Carnaval de Romans* (1979) suomennettiin. Teos sai nimen *Karnevaalit. Kynttelinpäivästä 1579-Piinaviikolle 1580* ja julkaistiin vuonna 1990. Suomennoksen saaminen oli merkki kiinnostuksesta annalismia ja mentaliteetteja kohtaan ja harvinainen merkkitapaus sinänsä. Kuten *Montaillou*, myös *Karnevaalit* käsitteli nimenomaan kansan historiaa. Nyt aineistona olivat Romansin kaupungin arkistot ja lukuisat paikallishistorialliset tutkimukset. Teos kertoi talous- ja sosiaalishistoriallisin taustatiedoin varustettuna, kuinka uskonsotien repimässä Kaakkois-Ranskassa sosiaaliset vastakohtaisuudet kärjistyivät ja kuinka ne johtivat Romansin kaupungissa vuoden 1579-1580 kuluessa kaupungin eri säätyjen yhteenottoon, joka huipentui verisissä karnevaaleissa. Teoksen kiinnostavinta antia oli suomalaisen arvion mukaan Le Roy Ladurien kuvaus rituaalien ja symbolisten muotojen käytöstä konfliktin yhteydessä. Teos jäi kuitenkin vaatimattomammaksi, kuin *Montaillou*, ja arvostelijan mukaan suurin syy teoksen suomentamiseen olikin juuri *Montailloun* saama suosio.¹³⁰

Yhtenä uutena, joskin vielä melko tutkimattomana mentaliteettihistorian alueena esiintyi suomalaisessa historiakeskustelussa tunteiden historia, ja erityisesti pelon ja ahdistuksen historia. Annalisti Jean Delumeaun tutkimukset, kuten *La Peur en Occident XIVe-XVIIIe siècles* (1978), olivat inspiroimassa keskustelua 1990-luvun puolivälissä. Myös Michel de Montaignen esseet kuoleman, kivun, häpeän, rangaistuksen ja tulevaisuuden pelosta herättivät kiinnostusta. Onnettomuuskuvausten nousukautena oli 1700-luku, mutta Delumeaun mukaan peloista puhuttiin uuden ajan murrosvaiheessa ehkä enemmän kuin koskaan aiemmin länsimaissa. Pelkojen kohteena olivat musta surma, muslimit, juutalaiset, saatana ja nainen. Yksilö alettiin nähdä yhä useammin vitsausten syynä ja syntyi kokonainen syyllisyyden kulttuuri. Eskatologinen maailmanlopun pelko oli myös tyypillinen uuden ajan alulle.

¹²⁹ Ahtiainen, ”Kuva kirveskansan elämästä”, HAik 1989/3, 246.

¹³⁰ Lehtonen, ”Populaarihistoriaa sanan kahdessa merkityksessä”, HAik 1991/2, 169-171.

Suomalaisessa keskustelussa tunteiden historiankeskeisimpänä kysymyksenä esitettiin se, miten sitten pitäisi ottaa huomioon esimodernin tunnemaailman radikaali toiseus suhteessa nykypäivään. Vaikka tunteiden historia esiintyi todella haasteellisena uutena tutkimusalueena, sitä pidettiin vähintään positiivisen ihmettelyn arvoisena.¹³¹

Turun yliopiston yleisen historian oppiaineen 22.-23.9.1995 järjestämässä *Onnettomuus, kriisi ja katastrofi*-seminaarissa pelon tunne sai enemmänkin huomiota. Käsittelyssä oli erityisesti se, kuinka katastrofi määriteltäisiin ja millaisia katastrofeja ihmiskunta oli kokenut aikojen saatossa, ja mikä tärkeintä, kuinka niihin oli eri aikoina suhtauduttu. Esimerkkeinä suomalaisista katastrofeista olivat 1800-luvun nälänhädät. Katastrofien historia liitettiin seminaarissa mentaali-, talous- ja ympäristöhistoriaan.¹³²

Eino Jutikkalan teos *Kuolemalla on aina syynsä. Maailman väestöhistorian ääriivivoja* ilmestyi 1987. Arvostelijan mukaan Suomesta oli teoksen ilmestymiseen saakka puuttunut tämän tyyppinen tutkimus. Teos kuvasi kronologisesti eri aikakausien elinehtoja aina antiikin ajoista saakka. Erityistä huomiota sai ihmisten taistelu sairauksia vastaan. Jutikkalan mukaan kuolleisuus oli ratkaiseva tekijä asutuksen muotoutumisessa ja ihmisten liikkeessä aina moderniin aikaan saakka.¹³³

Tautien historiaa selvitettiin myös Suomen osalta. Aikakautena oli keskiaika ja tautina rutto. Rutolla oli muitakin vaikutuksia kuin ihmisten kuolema. Keski-Euroopassa taudin aiheuttama epätoivo vaikutti ihmisten uskomuksiin, työvoiman hintaan ja sosiaaliseen järjestykseen. Epätoivo ja rikollisuus lisääntyivät. Koska Suomen sijainti oli syrjäisempi, ajateltiin maan ehkä säästyneen paremmin taudilta. Suomella oli kuitenkin siteitä Ruotsiin, Baltian maihin ja Venäjälle ja ruton oli aivan mahdollista levitä maahamme. Myöskään kylmyys ei ollut este taudin leviämislle. Jatkuva kuoleman läheisyys ja pelko eivät voineet olla vaikuttamatta ihmisiin sydänkeskijällä. Philippe Arièsin ja Jacques Le Goffin tutkimukset rutosta ja kuolemasta olivat yhtenä lähdemateriaalina ja taustatiedon antajana tautien historialle.¹³⁴

¹³¹ Salmi, ”Elämän tragedia – katastrofin pelon historiaa”, HAik 1995/3, 195-203.

¹³² Kaartinen, ”Onnettomuus, kriisi ja katastrofi-seminaari”, HAik 1995/3, 212-217.

¹³³ Moring arvostelee Eino Jutikkalan teosta ”Kuolemalla on aina syynsä. Maailman väestöhistorian ääriivivoja”, HTF 1990/2, 355-356.

¹³⁴ Kallioinen, ”Pestepidemierna och bosättningsexpansionen i det medeltida Finland”, HTF 1998/3, 433-452.

Aiheeltaan aivan toista laataa tunteiden historiassa verrattuna pelon, tautien ja kuoleman historiaan edusti keskustelu naurusta ja narreista. Narrit olivat naurun ja iloisen pilailun henkilöitymiä niin hovissa ja yläluokan pidoissa kuin torien esiintymislavoillakin. Kuvauksia narreista saattoi löytää kaskukirjoista ja näytelmäteksteistä. Narri-kuvausten avulla oli mahdollista selvittää nauramisen kulttuureja eri yhteiskuntaluokissa. Ranska mainittiin suomalaisessa keskustelussa naurun tutkimuksen johtomaana, mutta myös Peter Burken ja Mihail Bahtinin tutkimuksia tarkasteltiin. Emmanuel Le Roy Ladurien teos karnevaaleista liittyi olennaisesti asiaan.¹³⁵

Mentaliteetit olivat olennainen osa suomalaista ”uutta historiaa” 1980- ja 1990-luvuilla ja termin merkityksestä käytiin runsaasti keskustelua. Eksaktia määritelmää oli hankala löytää, sillä mentaliteetilla saattoi viitata moniin ihmiselämän piirteisiin. Mikään inhimillinen ei ollut vierasta mentaliteettien yhteydessä. Tietylle aikakaudelle ja alueelle tyypillinen mielenlaatu tai pelkkä yksittäinen tunne saattoi olla tutkimuskohteena. Suomalaisessa mentaliteetti-keskustelussa annalistit olivat olennainen osa ja heihin viitattiin usein. Erityisesti Emmanuel Le Roy Ladurien teos *Montaillou* oli innoittamassa koko keskustelua ja tutkimusta, mutta myös annalistisen liikkeen pioneerit saivat huomiota.

5.3.Naiset, lapset, perhe ja arki

Naishistoria, lapsen historia, perheen historia, seksuaalihistoria, arjen historia ja marginaaliryhmien historia sekä muut samankaltaiset uudet tutkimussuuntaukset kyseenalaistivat 1980-luvun alussa ”normaalihistorian” teoreettiset taustaoletukset ja vakiintuneet tutkimuskohteet. Historiantutkijat alkoivat käyttää uudentyyppisiä lähteitä ja esittää perinteisille asiakirjalähteille uusia kysymyksiä antaakseen äänen sellaisille menneisyyden ilmiöille, joista oli aiemmin vaiettu tai joita ei pidetty yleisesti merkittävänä tutkimuskohteina. Nämä tutkimusalueet edustivat sitä ”uutta historiaa”, jolle annalistit olivat osaltaan antamassa virikkeitä. Toisaalta näiden uusien historioiden edustajien suhde annalismiini saattoi olla ambivalentti tai jopa kriittinen.¹³⁶

¹³⁵ Korhonen, ”Hauskat, hupsut ja hullut – narrius ja nauru renessanssin Englannissa”, HAik 1996/2, 109-122.

¹³⁶ Jalava, ”Psykoistoria suomalaisen historiantutkimuksen kentässä”, HAik 2003/1, 64.

Naishistoria oli vahvasti esillä suomalaisessa historiakeskustelussa 1980-luvun lopulla. Naishistoria sai kimmokkeen feministisestä liikkeestä ja ajatuksesta, että aiemmin kirjoitettu historia oli kirjoitettu nimenomaan miesten näkökulmasta, miesten laatimien lähteiden perusteella. Nyt haluttiin tuoda nainen historian näyttämölle. Yhdysvalloissa naisliike syntyi kansalaisoikeusliikkeiden heräämisen myötä 1960-luvulla, jolloin alettiin vastustaa muun muassa rasismia. Naiset kokivat, että heidän tuli itse vapauttaa itsensä. Haluttiin rakentaa oman sukupuolen piiriin vankka itsetietoisuus, alettiin vaalia omaa historiaa, kulttuuria ja etsiä omaa identiteettiä. Feminismistä kehitettiin oma tieteenala ja naishistorialla oli jo vakiintunut asema Yhdysvaltain yliopistomaailmassa 1970-luvulla. Ajatukset alkoivat levitä kansainvälisesti, muun muassa Saksaan.¹³⁷

Suomessa naistutkimuksen juurtumista akateemiseen maailmaan tuki osaltaan valtion tasa-arvopolitiikka, jota oli pohjustanut 1960-luvun yhteiskunnallinen keskustelu ja kansalaistoiminta. Valtio perusti naisten asemaa tutkivan komitean, jonka mietintö valmistui vuonna 1970. Opetusministeriöön perustettiin työryhmä selvittämään tiedenaisten uralla etenemisen esteitä ja vuonna 1980 Suomen Akatemialle myönnettiin naistutkimusmääräraha. Naishistoria ei kuitenkaan 1980-luvulla rakentunut vain valtion tasa-arvopolitiikan varaan. Voimistumisen pohjalla oli karttuva tutkimus, muiden oppialojen kanssa käyty vuoropuhelu, ulkomaalaiseen tutkimukseen perehtyminen, kansainvälisten yhteyksien vilkastuminen sekä säännöllisen opetuksen ja ohjauksen alkaminen. Vuonna 1982 käynnistyi Suomen Akatemian ensimmäinen naisten historiaa kartoittava projekti, ”Naisen aseman kehitys Suomessa autonomian aikana”. Naishistorian opetus alkoi muutamissa yliopistoissa ja pian ilmestyivät ensimmäiset artikkelikokoelmat ja tieteellisten lehtien teemanumerot, joissa yliopistotutkijat kirjoittivat naisten menneisyydestä.¹³⁸

Naishistorioitsijoiden tavoite ei ollut vaatimaton. Heidän aikeenaan oli kirjoittaa koko ihmiskunnan historia uudelleen siten, että naisten historia olisi siinä tasapuolisesti esillä miehiin nähden. Tavoitteena oli uuden kokonaiskuvan luominen. Naiset haluttiin tehdä näkyviksi kaikilla yhteiskunnan aloilla eikä pelkästään perheessä. Naishistorian ei haluttu olevan pelkkää kurjuuskertomusta naisten alistamisesta historian saatossa ja heidän emansipaatiokamppailustaan. Vahvuus- ja arvostustutkimus olivat modernin naishistorian merkki. Naishistoria liittyi uuteen sosiaalihistoriaan, jonka kohteena olivat

¹³⁷ Hentilä, ”Naishistoria – feminististä oppositiotiedettä?”, HAik 1988/1, 37-38; Pulma 1990, 93-95.

¹³⁸ Katainen 2005, 325-326.

historiankirjoituksessa laiminlyödyt teemat. Tärkeä kysymys oli, *miten elettiin*, eikä se, *mikä historiassa oli tärkeätä*, jolloin vastaukseksi saatiin lähinnä miesten tekoja. Naishistorian suuntautuminen sosiaalihistoriaan oli luonnollista, sillä molemmat tieteenalat etsivät uusia lähteitä ja metodeja. Oli käytettävä monitieteellisiä apukeinoja, elämänkertoja, muistitietoa, antropologiaa, arkeologiaa ja kansatiedettä, jotta perinteiset lähteet voitiin saada puhumaan.¹³⁹

Keskustelu annalistien inspiroimasta mentaliteettihistoriasta yhdisti pohjoismaisia naishistorioitsijoita 1980-luvun puolivälissä. Ajateltiin, että naishistorian tuli käyttää hyödyksi myös mentaliteettihistorian mahdollisuuksia, mutta naishistorian erityiseksi tehtäväksi ja velvollisuudeksi määriteltiin saattaa sukupuoli yhteiskunnalliseksi peruskategoriaksi niin mentaliteetti- kuin muuhunkin historiaan. Vaikka annalistit voitiin käsittää naishistorian liittolaisiksi, suhde ei ollut aivan yksinkertainen. Mentaliteettihistoriaa ja etenkin annalistien klassikoita kritisoitiin puhtaasti miehisestä mentaliteettinäkemystä. Sen sijaan monien ranskalaisten naistutkijoiden nähtiin päässeen lähemmäksi naisten maailmaa ja mentaliteetteja esimerkiksi kirjoittamalla lastenhoidon historiaa. Akateeminen naistutkimus ei saanut sortua miestieteellisen akateemisen valtarakenteen sudenkuoppaan, vaan sen tuli hakea suora yhteys tavallisten naisten elämään.¹⁴⁰

Suomalaisen antiikin tutkimuksen piirissä annalisteja ja antropologeja pidettiin naishistorian liittolaisina. Antiikin historia sai uutta suosiota ja innostusta osakseen naisnäkökulman heräämisen myötä. Naishistoriallinen keskustelu syvensi käsityksiä antiikin perhesuhteista. Naishistorioitsijoiden mukaan perheen jäsenten kesken oli saattanut vallita oletettua voimakkaampia riippuvuussuhteita. Tämä johti pohtimaan julkisen ja yksityisen elämän suhdetta. Naishistorioitsijoiden keskuudessa annalistisen koulukunnan meriitiksi tunnustettiin se, että koulukunnan piirissä oli huomattu, että eurooppalaisessa menneisyydessä oli jako julkiseen ja yksityiseen ja että näiden välillä oli jännitteitä. Myös annalistien seksuaalitutkimusten huomattiin virkistäneen antiikin tutkimusta. Koska päivänselvä oli usein näkymätöntä, tuli antiikista etsiä annalistien tapaan ”sielullisen varustuksen luetteloa” ja

¹³⁹ Hentilä, ”Naishistoria – feminististä oppositiotiedettä?”, HAik, 1988/1, 38-41; Markkola, ”Suomalaisen naishistorian vuosikymmenet”, HAik 2003/1, 61; Pulma 1990, 97-98; Ramsay 1990, 107; Setälä, ”Naistutkimuksen haaste antiikintutkimukselle”, HAik 1993/1, 3-4.

¹⁴⁰ Pulma, ”Naisten työt ja mentaliteetit”, HAik 1988/4, 346-347.

”inhimillisen tunteen historiaa” naisen elämän kannalta. Näin nainen voitiin saada esiin antiikista, vanhojen lähteiden perusteella.¹⁴¹

Perhehistoria oli suhteellisen uusi tutkimusalue Suomessa 1980-luvulla. 1980-luvun lopulla keskityttiin selvittämään muun muassa suurperheen historiaa 1600-1800-luvuilla ja perhettä ideologisenä kategoriana 1800-luvulla. Kumpikin oli Suomen Akatemian rahoittama tutkimusprojekti. Vaikka omaa tutkimusta pidettiin kansainvälisestikin vertailukelpoisena, aiheen uutuus sai aikaan myös keskustelua. Metodiset valinnat ja se, mitä perhetutkimus ylipäänsä sisälsi, herättivät kysymyksiä. Tuliko tutkia vain perhe- ja kotitalousrakenteita vai sisältyivätkö sukulaissuhteet ja perheiden sisäiset suhteet tutkimukseen? Olivatko perhe tai kotitalous käytännöllisiä yksiköitä analyysissä vai eivät? Mikä oli perhehistorian suhde naisten ja lasten historiaan?¹⁴²

Suomessa seurattiin eurooppalaista perhehistoriallista keskustelua. Euroopassa tutkimus näytti saaneen paljon virikkeitä antropologian tavasta analysoida yhteisöä ja sen toimintamekanismeja. Perhehistorialla oli siteitä antropologian lisäksi myös sosiologiaan. Vertaileva tutkimus koettiin hedelmälliseksi. Eurooppalaisen tutkimuksen tavoitteena oli löytää selitysmalleja Länsi- ja Itä-Euroopan perhemuotojen erilaiselle kehitykselle. Läntiselle kotitaloudelle oli ominaista yksinkertainen muoto, sillä kotitalouden muodosti yksi aviopari. Idässä taas kotitaloudessa saattoi olla kaksi tai useampia aviopareja. Suomen läpi näytti kulkevan mielenkiintoinen idän ja lännen välinen raja myös perhemuodoissa. Itäsuomalaista perhelaitosta koskevat analyysit edustivat meillä perhehistoriallista tutkimusta ja ne koettiin tarpeelliseksi osaksi eurooppalaista keskustelua. Annalistisen koulukunnan edustajista Philippe Arièsia pidettiin yhtenä perhehistorian tutkimuksen tunnetuimmista edustajista.¹⁴³

Lapsuuden historia tutki uutena tutkimussuuntauksena lasten maailmaa. Suomessa alan tutkimus alkoi kukoistaa 1990-luvun alussa nais- ja perhehistorian myötä. Aihe herätti kiinnostusta ja kiistelyä ja tutkimus laajeni jatkuvasti. Tutkijat kiistelivät muun muassa siitä, oliko lapsuus muuttunut aikojen saatossa vai pysynyt jollain tapaa samana. Äidin rakkaus oli kiinnostava teema. Lasten oli aika saada huomiota, sillä he olivat olleet pitkään naisten tavoin

¹⁴¹ Setälä, ”Naistutkimuksen haaste antiikintutkimukselle”, HAik 1993/1, 5- 6,8,11.

¹⁴² Rogers arvostelee Panu Pulman teosta ”Den problematiska familjen”, HTF 1992/1, 126-127, 132-133.

¹⁴³ Katajala arvostelee Kirsi Sirénin teosta ”Suuresta suvusta pieneen perheeseen”, HAik 2000/1, 72-76; Waris, ”Perheen ja yhteisön jäljillä. Perhehistoriallinen tutkimus antropologian ja demografian kohtauspaikkana”, HAik 1995/2, 125-131.

historian hiljaista enemmistöä. Perinteinen mentaliteettien historia esiintyi positiivisemmassa valossa lapsuuden historian yhteydessä.¹⁴⁴

Philippe Ariès sai ansaittua tunnustusta erityisesti suomalaisessa keskustelussa lapsuuden historiasta. Arièsiin viittaamatta oli lähes mahdotonta kirjoittaa lapsuuden historiaa. Teoksellaan *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien regime* (1960) hän antoi ratkaisevan impulssin tämän uuden tutkimussuuntauksen synnylle. Kun lapset olivat aiemmin olleet sivussa historiankirjoituksessa, he astuivat nyt Arièsin ansiosta historian areenalle, parrasvaloihin. Ariès maalasi kurjaa kuvaa lapsien oloista historian saatossa. Keskiajalla lapsia tuskin kohdeltiin Arièsin mukaan edes ihmisinä. Vasta porvaristo ja aateliset ”keksivät lapsuuden”. Moderni lapsuus syntyi koulutuksen ja perheen yksityistymisen kautta. Teos käännettiin suhteellisen pian englanniksi ja sai nimekseen *Centuries of Childhood. A Social History of Familylife*” (1962). Euroopassa alkoi tämän jälkeen virrata tutkimuksia lapsuuden historiasta, joista osa oli luonnollisesti myös kriittisiä suhteessa Arièsin tutkimuksiin – myös Suomessa.¹⁴⁵

Suomessa pohdittiin kriittisesti esimerkiksi Arièsin tapaa tehdä johtopäätöksiä lapsia ja aikuisia esittävien kuvien perusteella. Arièsin mukaan siitä, että keskiajalla lapset puettiin samalla tavoin kuin aikuiset, saattoi päätellä, ettei erillistä lapsuutta ollut olemassa. Suomalaisessa keskustelussa huomautettiin, ettei näin suoraa johtopäätöstä voinut tehdä. Lapsethan saatettiin nähdä yhtä arvokkaiksi kuin aikuiset, koska heidät puettiin kuten aikuiset. Annalistin lähteissä ja tulkintatekniikassa nähtiin puutteita. Ylipäänsä oli vaikea uskoa, että lapsuus olisi ”keksitty” vasta uudella ajalla. Kritiikistä huolimatta Ariès säilytti kuitenkin kunnia-asemansa lapsuuden historian isänä.¹⁴⁶

Suomalaista lapsuuden tutkimus oli monipuolista 1990-luvulle tultaessa ja keskustelua aiheesta käytiin runsaasti. Tutkimus lapsista kriisiaikoina kätki alleen sotaorjapuden ja löytölapsien tarkastelun. Lastenkodit liittyivät luonnollisesti teemaan. Kysyttiin esimerkiksi, kuka löysi hylätyt lapset, kuka piti heistä huolta, mitä löytölapsista tuli myöhemmin ja kuinka he näkivät maailman. Lastensuojelu sai oman historiansa 1980-luvun lopulla. Tutkimuksessa

¹⁴⁴ Engman, ”Barn i kristid”, HTF 1990/3, 398; Pulma, ”Naisten työt ja mentaliteetit”, HAik 1988/4, 346.

¹⁴⁵ Moring, ”Allmogens barnsyn i det agrara Finland och överhetens vantolkning av densamma”, HTF 1993/1, 16; Rahikainen, ”Det farliga barnet. Om förhållandet mellan barn och vuxna i nya tidens Europa”, HTF 1993/4, 513-528.

¹⁴⁶ Essen, ”Vad är ett barn?”, HTF 1998/1, 159-161; Rahikainen, ”Det farliga barnet. Om förhållandet mellan barn och vuxna i nya tidens Europa”, HTF 1993/4, 513-516.

sidottiin yhteen lainsäädäntöä, lääketieteellistä näkemystä ja lapsuuden sosiaalista kehitystä aina 1600-luvulta alkaen. Lasten yhteiskunnallinen asema oli tutkimuksen keskiössä. 1990-luvun lopulla lasta alettiin käsitellä kokijana ja toimijana sen sijaan, että olisi korostettu yksipuolisesti aikuisten vallankäyttöä lapsiin. Leikkikalut ja leikit kiinnostivat tutkijoita – olihan leikin maailma leimallisesti lasten maailma. Leikkikalujen katsottiin heijastavan lapsen asemaa yhteiskunnassa ja osin heidän omaa kulttuurireviiriään.¹⁴⁷

5.4. Ympäristön historiaa

Modernin ympäristöhistorian synty oli yhteydessä länsimaissa 1960- ja 1970-luvuilla tapahtuneeseen kehitykseen, jossa ympäristökysymykset alkoivat nousta yhä näkyvämmiin esille yhteiskunnallisessa keskustelussa. Sen taustatekijöinä olivat synkät ennusteet maapallon tulevaisuudesta. Happosateet, otsonikato, jätevuorten kasvu, vesien saastuminen, ydinonnettomuuksien uhka ja tuhansien kasvi- ja eläinlajien kuoleminen sukupuuttoon tulivat ihmisten tietoisuuteen. Ympäristöliikkeiden voimakas nousu eri maissa johti elämänarvojen uudelleenarviointiin ja kulttuurireformiin. Moderni ympäristöhistoria sai alkunsa moraalista huolestumisesta ja vahvasta poliittisesta sitoutumisesta tähän näkökantaan, mutta vähitellen siitä tuli tutkimussuuntaus, jolla ei ollut yhtä ainoaa moraalista, ideologista tai poliittista ohjelmaa ajettavanaan. Suomalaisen modernin ympäristöhistorian tutkimuksen ensimmäisenä merkittävänä merkkipaaluna voidaan pitää Sven-Erik Åströmin teosta *Natur och Byte* (1978).¹⁴⁸

Ympäristöhistoria herätti paljon kiinnostusta Suomessa 1990-luvun alussa ja aiheen tiimoilta järjestettiin vuonna 1990 seminaari Helsingissä Historiallisen yhdistyksen ja Historiallisen seuran tuella. Lisäksi järjestettiin ympäristöhistoriaa käsitteleviä kokouksia ympäri Suomea. Helsingin yliopiston Lammin biologisella asemalla vuonna 1992 järjestetty kansainvälinen

¹⁴⁷ Engman, ”Barn i kristid”, HTF 1990/3, 397-398; Engman, ”Hittébarnets värld i 1700- och 1800-talets Europa – Findelhuset i S:t Petersburg och Finland”, HTF 1990/3, 400; Lönnqvist, ”Varför studera leksaker?”, HTF 1990/3, 524-525; Sulkunen arvostelee Panu Pulman ja Oiva Turpeisen teosta ”Suomen lastensuojelun historia”, HTF 1990/3, 533- 534, Tuomaala arvostelee Pirjo Korkiakankaan teosta ”Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa”, Haik 1999/2, 191-193.

¹⁴⁸ Hollsten, ”Miljöhistorien – ett nytt perspektiv på det förflutna”, HTF 1996/1, 89; Louekari 2002, 48-49, 52; Massa, ”Ympäristöhistoria tutkimuskohteena”, HAik 1991/4, 294; Myllyntaus, ”Ympäristöhistoria – mitä se on?”, HAik 1991/4, 291; Siiskonen, ”Lammin läpimurrosta Johannesburgin haasteeseen. Ympäristöhistoria suomalaisessa historian tutkimuksessa”, HAik 2003/1, 166.

ympäristöhistorian symposiumi osoittautui todelliseksi käännekohdaksi suomalaisessa alan tutkimuksessa ja opetuksessa. Haluttiin selvittää ja keskustella siitä, mitä ympäristöhistoria oikeastaan oli ja mistä se kumpusi. Luonnon ja yhteiskunnan välisen suhteen tutkimus ei sinänsä ollut mitään uutta historian tutkimuksessa, sillä olihan Suomessa tutkittu metsien historiaa ja agraarihistoriaa, mutta moderni ympäristökysymys herätti historioitsijat pohtimaan kysymystä uudesta näkökulmasta. Modernia historiaa ei kannanottojen mukaan tullut kirjoittaa ilman ekologista tietoa eikä ekologiaa ilman historiallista tietoa. Ympäristöhistorian katsottiin jääneen historiankirjoituksessa sivuosaan, vaikka se olisi ollut ”hyvä ehdokas pääosaan”.¹⁴⁹

Ympäristöhistoria lukeutui ”uusien historioiden” joukkoon 1990-luvun alun suomalaisessa historiakeskustelussa, vaikka sen juuret ulottuivatkin jo kauemmas menneisyyteen. Ympäristöhistoria oli ”uutta”, koska se nähtiin yhdeksi niistä tutkimussuuntauksista, joilla oli annettavanaan uusi näkökulma siitä, miten Suomen historiaa oli tarkasteltava. Tarkasteltavana oli laajempi ilmiökenttä kuin perinteisesti oli ollut tapana. Ympäristöhistoria oli myös kriittinen tutkimussuuntaus, niin kuin useimmat muutkin ”uudet tarinat”. Ympäristöhistorian katsottiin olevan ”historiaa alhaalta” vastakohtana perinteiselle historialle, jossa valokeilaan pääsivät suurmiehet. Se pyrki kyseenalaistamaan kanonisoituja historian tulkintoja ja murskaamaan vuosikymmeniä hellittyjä myyttejä. Suuntauksen taustalla oli oma arvojärjestelmänsä, jonka perusteella historian ilmiöitä tarkasteltiin.¹⁵⁰

Erään määritelmän mukaan ympäristöhistorian tutkimuskohde oli ihmisen ja luonnon suhde menneisyyden näkökulmasta. Keskeiseksi perusongelmaksi nähtiin ihmisen ja luonnon eriytyneisyys. Tutkimussuuntauksen tarkoituksena voitiin nähdä nykyisen tilanteen ymmärtäminen ja tulevaisuuden ongelmien ratkaiseminen. Ympäristöhistoria saattoi tarjota taustatietoja ja monitahoisen kontekstin, joista olisi apua ympäristöongelmien yhteydessä. Ympäristöhistorian tuli pyrkiä luovaan synteisiin: sen tuli yhdistää vanhoja tutkimusaiheita ja olemassa olevaa tietoutta uusiin näkökulmiin. Poikkitieteellisyys nähtiin tärkeäksi. Erityisesti ekologia ja maantiede olivat merkittäviä aputieteitä. Vanha, jo pitkään olemassa ollut aineisto

¹⁴⁹ Engman, ”Historisk natur”, HTF 1990/1, 5-8; Hollsten, ”Miljöhistorien – ett nytt perspektiv på det förflutna”, HTF 1996/1, 86; Louekari 2002, 36, 58-59; Massa, ”Ympäristöhistoria tutkimuskohteena”, HAik 1991/4, 294; Myllyntaus, ”Ympäristöhistoria – mitä se on?”, HAik 1991/4, 291; Pietiläinen, ”Ympäristö – ihmislajin ongelma”, HAik 1991/4, 363; Siiskonen, ”Lammin läpimurrosta johannesburgin haasteeseen. Ympäristöhistoria suomalaisessa historian tutkimuksessa”, HAik 2003/1, 167.

¹⁵⁰ Hollsten, ”Miljöhistorien – ett nytt perspektiv på det förflutna”, HTF 1996/1, 78, 95; Myllyntaus, ”Ympäristöhistoria – mitä se on?”, HAik 1991/4, 292.

tuli järjestää uudella tavalla viimeaikaisen kokemuksen valossa. Ympäristöhistoriaa voitiin tarkastelukulmasta riippuen nimittää luonnon talous-, sosiaali- ja kulttuurihistoriaksi tai luontokeskeiseksi yhteiskuntahistoriaksi. Päätaavoitteena oli uusi ekologinen synteesi maailmanhistoriasta.¹⁵¹

Modernin ympäristöhistorian tehtävänä oli palauttaa ihminen osaksi luontoa, erääksi tämän planeetan olosuhteisiin vaikuttavaksi tekijäksi, joka kuitenkin oli riippuvainen elinympäristöstään ja koko maapallon luonnon tilasta. Kun perinteinen, ”vaistonvarainen ympäristöhistoria” lähestyi luontoa pääsääntöisesti antroposentrisestä näkökulmasta, moderni ympäristöhistoria alkoi painottaa ekosentristä lähestymistapaa sijoittamalla ihmisen ekosysteemin osaksi. Ihminen ei siis ollut luonnosta erillinen olio, ”luomakunnan kruunu”, jonka tiede, tekniikka tai uskonto olisi vapauttanut luonnon asettamista rajoista. Juuri teknologian avulla ihminen sai aikaan nykyisen ekologisen häiriön. Maata viljelevä yhteiskunta aloitti ympäristön aktiivisen muokkaamisen, mutta teollistumista pidettiin ryöstötalouden käänneasteena. Saastumisesta ja ympäristön tuhoutumisesta tuli yleinen teollista sivilisaatiota luonnehtiva piirre. Miksi ympäristötuhon historiaa oli havahduttu tutkimaan vasta nyt? Syyksi esitettiin ”modernin edistyksen myyttiä”, joka merkitsi uskoa rajoittamattomaan ja ikuisesti jatkuvaan edistykseen. Historian tulkitseminen taantumukseksi tai luonnon ryöstöksi ei sopinut tähän kuvaan.¹⁵²

Kansainvälisessä ympäristöhistorian tutkimuksessa innovaatiokeskuksia oli ainakin kolme. Suomalaisessa keskustelussa ympäristöhistorian esikuvaksi nousi Yhdysvalloissa vuonna 1976 perustettu ympäristöhistoriallinen seura ja seuran oma lehti *Environmental History Review*. Toisena innovaatiokeskuksena nähtiin Kanada. Harold Innisin tapuliteoreettinen koulukunta pyrki kytkemään maan historian instituutioiden ja teknologian lisäksi myös ympäristöön. Kolmantena innovaatiokeskuksena mainittiin Ranska ja etenkin annalistinen koulukunta. Marc Blochin ja Lucien Febvren vuonna 1929 perustaman *Annales d'histoire économique et sociale*- aikakauskirjan ympärille syntyneen koulukunnan huomattiin

¹⁵¹ Massa, ”Ympäristöhistoria tutkimuskohteena”, HAik 1991/4, 299; Myllyntaus, ”Ympäristöhistoria – mitä se on?”, HAik 1991/4, 291-292.

¹⁵² Hollsten, ”Miljöhistorien – ett nytt perspektiv på det förflutna”, HTF 1996/1, 79; Massa, ”Ympäristöhistoria tutkimuskohteena”, HAik 1991/4, 299-300; Myllyntaus, ”Ympäristöhistoria – mitä se on?”, HAik 1991/4, 292-293; Siiskonen, ”Lammin läpimurrosta Johannesburgin haasteeseen. Ympäristöhistoria suomalaisessa historiantutkimuksessa”, HAik 2003/1, 165.

keskittyneen myös ympäristöhistoriaan. Näin ollen annalistit olivat tämänkin ”uuden historian” taustalla.¹⁵³

Suomalaisessa keskustelussa yhdeksi annalistien anneista nähtiin ”historian maantieteellistäminen”. Tämä olikin erityisesti Lucien Febvren missio. Hänen teoksensa *La Terre et l'évolution humaine: introduction géographique à l'histoire* (1922) huomioitiin suomalaisessa keskustelussa yhdeksi varhaisimmista ympäristöhistoriallisista teoksista. Teos oli laaja essee ja ilmensi suuressa määrin Febvren opettajan Vidal de la Blachen ideoita. Febvren mukaan fyysinen ympäristö ei asettanut lopullisia esteitä ihmisen toiminnalle. Febvren mukaan ihminen kykeni kekseliäisyydellään - omilla ideoillaan - voittamaan luonnon asettamat esteet, kuten vuoret tai joet. Valtakuntienkin rajat olivat Febvrestä varsin keinotekoisia, ainakin historiallista tarkastelua rajaavina linjoina. Febvressä yhdistyivät teosta tehdessä sekä maantieteilijä, historioitsija että sosiologi. Ylipäänsä maantiede oli kiinteä osa annalistien arsenaalia. Suomessa katsottiin historiallisen maantieteen edustajille olevan ominaista suurten kehityslinjojen vetäminen, joka näkyi myös annalistien töissä.¹⁵⁴

Erillisistä lehtijulkaisuista *Annales*-aikakausjulkaisun vuonna 1974 ilmestynyttä ympäristöhistorian teemanumeroa *Environnement et histoire* pidettiin urauurtavana. Numerossa Emmanuel Le Roy Ladurie esitteli lyhyen ympäristöhistoriallisen ohjelman. Hän kirjoitti ympäristöhistorian yhdistävän historian vanhimmat teemat uusimpaan moderniin historiaan. Epidemioiden, ilmaston ja luonnonmullistusten kehitys tuli yhdistää luonnontuhoihin. Le Roy Ladurie oli noudattanut omaa ohjelmaansa julkaistessaan maailman mikrobien historiaa käsittelevän teoksen *Un concept: l'unification microbienne du monde* (1973). Le Roy Ladurieta pidettiin Suomessa ympäristöhistorian varhaisena puolestapuhujana.¹⁵⁵

Fernand Braudellin idea pitkän keston historiasta (*histoire de la longue durée*) nähtiin ympäristöhistorian kannalta erityisen tärkeänä. *La Méditerranée* oli ympäristöhistoriallisen pitkän keston tarkastelun manifesti. Braudellin teoksessa ilmasto ja maantiede näyttelivät

¹⁵³ Hollsten, ”Miljöhistorien – ett nytt perspektiv på det förflutna”, HTF 1996/1, 82; Massa, ”Ympäristöhistoria tutkimuskohteena”, HAik 1991/4, 294-295; Myllyntaus, ”Ympäristöhistoria – mitä se on?”, HAik 1991/4, 294.

¹⁵⁴ Burke 1973, *The Annales School*/Volume IV, 5-6; Throop 1961, ”Lucien Febvre, 1878-1856” teoksessa *The Annales School*/Volume IV, 13-14; Baker 1984, *The Annales School*/Volume II, 100; Hollsten, ”Miljöhistorien – ett nytt perspektiv på det förflutna”, HTF 1996/1, 82; Kostiainen, ”Näkökulmia historialliseen maantieteeseen”, Haik 1990/1, 88.

¹⁵⁵ Hollsten, ”Miljöhistorien – ett nytt perspektiv på det förflutna”, HTF 1996/1, 82.-83; Myllyntaus, ”Ympäristöhistoria – mitä se on?”, HAik 1991/4, 294.

lopulta suurimmat roolit historian kulussa. Tämän historian muutos on lähes huomaamaton, hidasta, syklistä ja itseään toistavaa. Koko *La Méditerranée*-teoksen perusosa käsitteli ihmisen suhdetta ympäristöönsä. Braudel kutsuu tätä perustavanlaatuisinta historiaa geohistoriaksi. Hänen mullistavan teesinsä mukaan tapahtuma- tai rakennehistoriallisia muutoksia ei voinut ymmärtää ilman maantieteellisten, pitkäkestoisten muutosten huomioimista. Braudel omistikin lähes kolmesataa sivua vuorille ja tasangoille, rannikkolinjoille ja saarille, ilmastolle, maa- ja meriteille. Eri alueiden fyysisillä eroilla saattoi selittää osittain myös kulttuurien eroja.¹⁵⁶

La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II onnistui laajentamaan käsitystä historiankirjoituksen mahdollisuuksista ja genrestä. Teoksen geohistoriallinen ote siirsi valtion pois historian keskeisen määrääjän paikalta tehden poliittisesta historiasta sekundaarista.¹⁵⁷ Teos oli keskeinen inspiraation lähde ympäristöhistorioitsijoille.¹⁵⁸ Suomalaisessa keskustelussa ympäristöhistoriasta painotettiin pitkän keston lisäksi myös ”tilaan kohdistuvaa laaja-alaisuutta”, kokonaisvaltaisuutta tavoittelevia, jopa globaaleja näkökulmia.¹⁵⁹

Ympäristöhistorian erikoisteemana oli Suomessa 1990-luvun lopulla meri. Yleisesti ottaen vesi oli tullut aiempaa intensiivisen kiinnostuksen kohteeksi. Tämä oli merkki historiantutkimuksen alati uusia alueita valtaavasta ekspansiosta. Merihistorian alalta sai 1990-luvulla myös opetusta Helsingin yliopistosta ja erityisesti Itämeri sai Suomessa huomiota osakseen. Pohdittaessa, mitä uutta meret saattoivat tuoda historiantutkimukseen, vastaukseksi saatiin ainakin näkökulman muutos. Meriä pyrittiin tarkastelemaan kulttuurialueina sekä näkemään merellisten yhteyksien merkitys kansakuntien kehityksessä. Itsestään selvänä meren historian merkkiteoksena mainittiin Fernand Braudellin Välimeri-klassikko, jonka nähtiin lisänneen tällaisen tarkastelutavan suosiota. Suomalaisessa keskustelussa Itämerta pyrittiin vertaamaan Välimereen.¹⁶⁰

Itämeren historiaa pidettiin epäyhtenäisenä tutkimusalueena. Käsitteen alle saattoi yhdistää useamman maan historiaa koskevia yleisesityksiä. Asteikon toisessa laidassa olivat kaupan ja

¹⁵⁶ Burke 1990, 36-37.

¹⁵⁷ Burke 1990, 42; Kinser 1981, *The Annales School*/Volume III, 140, 156.

¹⁵⁸ Hollsten, ”Miljöhistorien – ett nytt perspektiv på det förflutna”, HTF 1996/1, 82.

¹⁵⁹ Pietiläinen, ”Ympäristö – ihmislajin ongelma”, HAik 1991/4, 362.

¹⁶⁰ Hinkkanen, ”Meri”, HAik 1997/3, 199; Kaukiainen, ”Itämeri, pohjoisen Euroopan Välimeri”, HAik 1997/3, 211-217.

merenkulun historiaan liittyvät tutkimukset, joissa Itämeri nähtiin toimintaympäristönä. Tämän suppeammin ymmärretyn Itämeren historian osalta voitiin puhua vahvasta ja selkeästi rajattavasta historiankirjoituksen perinteestä. Toisaalta huomautettiin, että Itämeren historiasta puuttui täysin se tutkimusnäkökulma, jota Braudellin tutkimus Välimerestä edusti. Braudellin mukaan Välimeren ympärillä asuvien kansojen historioiden yhtäläisyydet johtuivat itse merestä, kun taas suomalaisessa tutkimuksessa tätä näkökulmaa oli pohdittu vain vähän.¹⁶¹

Kun asiaa sitten pohdittiin ”braudellilaisittain”, huomattiin, että Itämeren ja Välimeren luonteessa oli luonnollisesti eroja. Vaikka kumpikin oli sisämeri, Välimeri oli tietenkin maantieteellisesti tarkasteltuna paljon suurempi ja syvempi. Välimeri oli suolaisempi ja ennen kaikkea eri ilmastovyöhykkeellä kuin Itämeri. Nämä kaikki olivat tietenkin yleisesti tunnettuja asioita, mutta paljon vaikeampi oli arvioida, miten nämä seikat olivat vaikuttaneet inhimilliseen kulttuuriin eri aikoina. Joka tapauksessa korkeakulttuurit kehittyivät Välimeren alueella paljon aikaisemmin kuin muualla Euroopassa, sillä alueella oli aikaisemmin pysyvää asutusta. Suomalaisessa keskustelussa huomautettiin, että Itämeren pienempi koko ja korkeakulttuurin suhteellinen nuoruus selittivät osaksi sen, että Itämeri on muotoutunut varsin yhtenäiseksi kulttuurialueeksi. Tietenkin meri oli myös kynnyks. Kansatieteelliset tai murrerajat eivät juuri koskaan ylittäneet merta.¹⁶²

Niin tärkeä kuin meri olikin, suomalaisessa keskustelussa huomautettiin, ettei niiden avulla voitu ymmärtää kulttuurivaikutusten koko kirjoa. Sitä paitsi 1800-luvun alkupuolelta lähtien kansalliset erot pikemminkin kasvoivat kuin pienenivät. Tämä saattoi johtua erityisesti siitä, että meren merkitys kulkutienä väheni maayhteyksien parantuessa muun muassa rautateiden keksimisen myötä. Samaan aikaan tapahtunut Itämeren alueen kansakuntien voimakas kansallinen herätys oli omiaan lisäämään alueiden erityisyyttä enemmän kuin yhtäläisyyttä. Loppujen lopuksi todettiin, että kaikkien merien kiintoisin osa oli lopulta niiden ranta.¹⁶³

¹⁶¹ Kaukiainen, ”Itämeri, pohjoisen Euroopan Välimeri”, HAik 1997/3, 212.

¹⁶² Kaukiainen, ”Itämeri, pohjoisen Euroopan Välimeri”, HAik 1997/3, 213, 215.

¹⁶³ Kaukiainen, ”Itämeri, pohjoisen Euroopan Välimeri”, HAik 1997/3, 216-217.

5.5. Fernand Braudel ja aika

Annalistisen koulukunnan kansainvälisesti tunnetuin edustaja Fernand Braudel sai paitsi kansainvälistä, myös suomalaista erityishuomiota. Erityisesti Braudellin aikakäsitys alkoi kiinnostaa 1980-luvulla. Kiinnostus liittyi yleisesti ”uusien historioiden” esiintuloon. Kun monet historian totunnaisista kategorioista kyseenalaistettiin, myös ajan käsite joutui uudelleenpohdittavaksi. Historiallinen aika problematisoitiin. Tässä yhteydessä Braudel esitettiin historiallisen ajan teoreetikkona ja vaihtoehdon tarjoajana perinteiselle aikakäsitykselle.¹⁶⁴

Sitä aikajärjestelmää, johon 1980-luvun aikakiinnostus ja –kritiikki ennen muuta kohdentui, nimitettiin ”moderniksi”. ”Moderni aikakäsitys” muotoutui 1300- ja 1400-luvuilla ja teki läpimurtonsa 1700- ja 1800-luvuilla. Sen katsottiin liittyneen olennaisesti eurooppalaiseen kulttuuriin. Yksinkertaistaen tämä aikakäsitys oli luonteeltaan lineaarinen, suoraviivainen ja sitä edeltänyt aikakäsitys puolestaan oli syklinen, jaksottainen. Läpimurtonsa tehnyt ”moderni aika” oli mekaanista kelloaikaa. Aika itsenäistyi ja siitä tuli abstrakti käsite, joka oli suhteessa vain itseensä – ei luontoon, ei yhteisöön eikä ihmisten toimintoihin. Historiantutkimuksen kehittymisen myötä myös historiallista aikaa alettiin pitää lineaarisesti etenevänä kehityksenä, joka johti ennen pitkää yhä korkeampiin tiedon, tekniikan ja yhteiskuntaorganisaation muotoihin. Modernin ja postmodernin ajan rajalla myös aikakäsitys oli uudelleenarvioitavana.¹⁶⁵

Suomalaisen historian metodologian uranuurtajan Pentti Renvallin mukaan historioitsijan tutkimustyön tuli olla tähdennettynä kahteen tavoitteeseen. Ensinnäkin tuli sitoa yhteen mahdollisimman paljon rinnakkain esiintyviä tekijöitä ja toiseksi liittämään näissä tekijöissä esiintyvät peräkkäiset muutokset toisiinsa. Tämä oli yksi suomalaisessa keskustelussa kritisoiduista näkemyksistä. Ilmiöt, jotka yhdessä tutkimuksessa oli perusteltua tarkastella samanaikaisina, saattoivat toisessa tutkimuksessa olla eriaikaisia. Renvallin tendenssi käsittää aika yksitasoiseksi ja lineaariseksi joutui arvostelun kohteeksi.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Kalela, ”Historiallisen prosessin käsitteellistäminen ja historiallinen aika”, HAik 1987, 121; Kalela, ”Onko historian aika mennyt sijoiltaan?”, HAik 1990/1, 54.

¹⁶⁵ Kalela, ”Onko historian aika mennyt sijoiltaan?”, HAik 1990/1, 39-40, 48-49.

¹⁶⁶ Kalela, ”Onko historian aika mennyt sijoiltaan?”, HAik 1990/1, 40-41.

Pohdittaessa ilmiöiden samanaikaisuutta ja eriaikaisuutta esimerkiksi otettiin Fernand Braudellin tapa käsitteellistää historiallinen aika. Tunnettua oli jo se, kuinka Braudel korosti tapahtumien, sosiaalisten rakenteiden ja ekologisten ilmiöiden erilaisia kestoja. Sen sijaan nyt haluttiin korostaa Braudellin ajatusta yhdestä objektiivisesta ajasta. Tämä historian aika rinnastui Braudellilla orkesteriin, jossa erikestoiset ja vaihtuvarytmiset osat sulautuivat kokonaisuudeksi. Braudellin vertausta käytettiin suomalaisessa keskustelussa muistuttamaan, ettei historiallista aikaa voinut käsittää yksitasoiseksi. Samalla orkesteri-metafora osoitti, että ”rinnakkain esiintyvien tekijöiden yhteensitomisen” varsinaiset metodologiset ongelmat liittyivät näiden tekijöiden todelliseen eritasaisuuteen, niiden kuulumiseen erilaisiin systeemeihin ja struktuureihin. Menneisyydessä katsottiin olevan niin monia ulottuvuuksia, että sen jäsentämistä pelkäsi lineaariseksi kronologiaksi pidettiin todellisuuden väkivaltaisena yksinkertaistamisena.¹⁶⁷

Historiallinen aika ja koko historia-käsite alkoi saada uutta sisältöä suomalaisessa keskustelussa. Historia-käsite muuttui avoimeksi kysymykseksi. Braudellin ajatukset historiallisesta ajasta ja hänen pyrkimyksensä universaaliin historiaan, jolla ei ollut erityistä suoraviivaista *telosta*, päämäärää, tuntui houkuttelevalta tässä yhteydessä. Braudellin Välimeri-teoksen yksinkertaisesta kronologiasta luopuminen nähtiin uudenlaisena kerronnan muotona.¹⁶⁸

1980-luvun alussa ei kuitenkaan enää keskitytty raportoimaan pelkästään Braudellin urauurtavaa väitöstä Välimerestä, vaan hänen toinen suurtyönsä *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XV-XVIII siècle* sai myös huomiota Suomessa. Myös tämän teoksen yhteydessä keskusteltiin Braudellin tavasta määritellä aika. Tämän kolmiosaisen teoksen viimeinen osa ilmestyi Ranskassa vuonna 1979 ja käännettiin englanniksi vuosina 1981, 1982 ja 1984 sekä ruotsiksi vuonna 1982, mikä innoitti teoksen arvosteluun myös Suomessa.¹⁶⁹

Teoksen arvosteluissa valotettiin laajemmin paitsi Braudellin elämänvaiheita, myös tämän historiakäsitystä, jonka keskeisenä piirteenä pidettiin ajan jakamista eri nopeudella eteneviin tasoihin ja näiden eri tasojen vaikutuksen pohtimista. Hyvin hitaasti muuttuva ihmisen

¹⁶⁷ Kalela, ”Onko historian aika mennyt sijoiltaan?”, HAik 1990/1, 41, 43.

¹⁶⁸ Kalela, ”Onko historian aika mennyt sijoiltaan?”, HAik 1990/1, 52-53; Salmi, ”Historiallisen kerronnan rakenteesta”, HAik 1992/3, 258.

¹⁶⁹ Jutikkala, ”Neljä vuosisataa maailmanhistoriaa ruohonjuuritasolla”, HAik 1983/4, 283; Lyytinen, ”Fernand Braudel ja pitkän keston maailmanhistoria”, HAik 1985/1, 44, 47.

ympäristön historia ja yhteiskunnan taloudellisten ja poliittisten valtarakenteiden pidemmän aikavälin muutos oli Braudellille tärkeämpää, kuin lyhytkestoinen tapahtumahistoria. Globaalin ja totaalisen, kaiken kattavan näkökulman mainittiin olevan Braudellin historiankirjoituksessa erityisen tärkeä, mutta sisältävän samalla vaaroja. Lucien Febvren nähtiin vaikuttaneen keskeisellä tavalla Braudellin historiakäsityksen muotoutumiseen, mutta myös Marc Bloch oli innoittamassa Braudellia vertailevaan tutkimukseen.¹⁷⁰

Braudellin kunnianhimoisen maailmahistorian ensimmäinen osa käsitteli omavaraistaloutta ja ihmisen jokapäiväistä elämää siinä: ravintoa, asumista, vaatetusta, teknistä kehitystä, energiankäyttöä, kaupungistumista ja vähittäistä siirtymistä rahatalouteen. Toisessa osassa tarkasteltiin kapitalismin ja omavaraistalouden vastakohtaisuutta sekä markkinatalouden kehitystä kulkukaupasta aina kansainväliseen kauppajärjestelmään saakka. Kolmas osa pyrki selittämään kapitalismin hengen ja käytännön syntymisen ja leviämisen koko maailmaan. Kapitalismi satoi Braudellin mukaan taloudellisesti yhteen miltei koko maailman. Ainoana lakina kapitalismin ohjailussa oli sen ehdoton valinnan vapaus eli oikeus hakeutua sinne, missä voitto oli suurin. Teollinen vallankumous antoi läntisen Euroopan maille taloudellisen kasvun, mutta myös aseet sotilaallisen ja poliittisen ylivallan saavuttamiseksi. Kun Eurooppa ja muu maailma olivat käyneet kehityksessä tasajalkaa keskiajalta 1800-luvulle, avautui niiden välille jälleen kuilu vuoden 1850 jälkeen. Kuilu alkoi laajeta muodostaen nykymaailman keskeisen taloudellisen, yhteiskunnallisen ja moraalisen ongelman.¹⁷¹

Braudellin teoksen arvostelijoiden mukaan kokonaisuuksien esittäminen jättevästi ja vauhdikkaalla, jännittävällä tavalla, oli Braudellin erityinen anti historiankirjoitukselle. Braudellin voimana ei nähty uusien aineistojen valoon tuomista, vaan tutkimuskokonaisuuksien valintaa, valaisevaa vertailua ja suurien synteisien rakentamista. Erityisen kiinnostavana tällaista braudellilaista historiankirjoitusta pidettiin ”pieniin osakysymyksiin keskittyvien monografioiden aikana”. Kuitenkin pyrkimys totaaliseen historiaan sisälsi arvostelijoiden mukaan väistämättä pinnallisuuden vaaran ja monin paikoin Braudellin analyysi jäikin varsin ohueksi. Erityisesti poliittisen ja kulttuurihistorian osalta käsittely oli arvostelijoiden mielestä suppeaa. Aatehistoriallisista teemoista, kuten uskonnosta, Braudel vaikenä lähes täysin, mitä arvostelijat pitivät selkeänä puutteena. Vaikka Braudellin

¹⁷⁰ Lyytinen, ”Fernand Braudel ja pitkän keston maailmanhistoria”, HAik 1985/1, 44-45, 47.

¹⁷¹ Lyytinen, ”Fernand braudel ja pitkän keston maailmanhistoria”, HAik 1985/1, 46.

teos saikin osakseen positiivista huomiota ja sen laajaa perspektiiviä arvostettiin, teos ei säästynyt kritiikiltä myöskään Suomessa.¹⁷²

Fernand Braudellin aikakäsitys sai erikoishuomiota Suomessa, kuten kansainvälisestikin – olihan hänen uusi tapansa käsittää historiallista aikaa yksi annalistisen koulukunnan keskeisistä innovaatioista. Teokset *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II* (1949) sekä *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XV-XVIII siècle* (1979) kuvastivat Braudellin tapaa hahmottaa aikaa kolmitasoisesti, mutta silti yhtenä. Hänen ajatuksensa vaikuttivat inspiroivilta, kun Suomessa alettiin problematisoida ajan käsitettä ”uuden historian” nousun myötä. Braudellin aika huomattiin myös Suomessa, mutta huomattavalla viiveellä.

¹⁷² Kallioinen, ”Onko makrohistoriaa olemassa?”, HAik 1997/1, 30; Jutikkala, ”Neljä vuosisataa maailmanhistoriaa ruohonjuuritasolla”, HAik 1983/4, 283; Lyytinen, ”Fernand braudel ja pitkän keston maailmanhistoria”, HAik 1985/1, 47.

6. *ANNALES ET FINLANDE* – SUMMA SUMMARUM

Ranskalainen annalistien koulukunta sai alkunsa, kun historioitsijat Lucien Febvre ja Marc Bloch perustivat *Annales d'histoire, économique et sociale*- aikakausjulkaisun vuonna 1929. Julkaisun tarkoituksena oli toimia kanavana uudentalaiselle, tieteiden rajat rikkovalle kokonaisvaltaiselle historialle, jossa sosiaali-, talous- ja kulttuurihistoria olivat etusijalla suhteessa perinteiseen valtiollis-poliittiseen historiaan. Febvre ja Bloch nimittivät näkemystään uudeksi historiaksi, *la nouvelle histoire* ja asettuivat vastustamaan ranskalaisen historiankirjoituksen valtavirtaa. Toisen maailmansodan jälkeen tämän kapinallisen kaksikon ajatukset eivät olleet Ranskassa enää marginaalissa, vaan keskiössä. Uudesta historiasta oli tullut valtavirtaa ja annalistisen koulukunnan edustajilla oli huomattava asema Ranskan akateemisessa maailmassa.

Toisen maailmansodan jälkeen aikakausjulkaisun ja koulukunnan johto siirtyi Febvren oppilaalle, Fernand Braudellille. Samalla aikakausjulkaisun nimi muuttui. Vuodesta 1946 alkaen nimenä oli *Annales: Économies, Sociétés, Civilisations*. Talous- ja sosiaalhistorian lisäksi korostuivat sivilisaatiot. Braudellin aikana annalistinen koulukunta alkoi saada kuuluisuutta myös Ranskan rajojen ulkopuolella. Braudellin väitöskirja *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II* (1949) oli koko annalistisen tradition siihenastinen tiivistelmä ja kansainvälisen suosion perusta. Mullistavaa teoksessa ei ollut ainoastaan sen laajuus, vaan uudenlainen tapa hahmottaa historiallista aikaa.

Braudellin näkemys ajasta oli kolmitasoinen. Kaikkein hitaimmin muuttui hänen mukaansa ihmisen fyysinen ympäristö, luonto. Braudellin mukaan tämä oli kaikkein syvintä muutosta, jota saattoi havainnoida ainoastaan hyvin pitkällä, vuosituhansien aikaväleillä. Toiseksi hitaimmin muuttuivat yhteiskunnan sosiaaliset ja taloudelliset rakenteet. Tätä muutosta saattoi havainnoida vuosisatojen aikavälillä. Kaikkein nopeimmin muuttui poliittinen tapahtumahistoria, jota Braudel piti kaikkein pinnallisimpana historian muutoksena. Braudel kritisoi perinteistä historiankirjoitusta, joka keskittyi hänen mukaansa useimmiten nimenomaan valtiollis-poliittiseen ”pintahistoriaan”.

Braudellin aikana annalistiselle koulukunnalle oli tyypillistä kvantitatiivisten metodien käyttö historian suurten talous- ja sosiaalhistoriallisten kehityskulkujen selvittämiseksi. Tavoitteena oli kirjoittaa totaalista historiaa. Koulukunnan pioneerit Febvre ja Bloch olivat aikoinaan

peräänkuuluttaneet tällaisen historian lisäksi myös mentaliteettien historiaa, jolle oli ominaista tietyn aikakauden henkisen mielenlaadun selvittäminen. Mentaliteettien historiassa uskonnolla, kulttuurilla ja tavalla tuntea oli keskeinen sija. Tällainen historia joutui marginaaliin Braudellin hallitessa dynastiaansa rautaisella kädellä.

Braudel väistyi annalistisen koulukunnan johdosta 1960-luvun lopulla ja antoi tilaa nuoremmalle polvelle. Emmanuel Le Roy Ladurie, Jacques Le Goff, Georges Duby ja Marc Ferro nousivat liikkeen tunnetuimmiksi edustajiksi. Vaikka Le Roy Ladurieta pidettiin Braudellin lahjakkaimpana oppilaana, Braudellin jälkeen koulukunnalla ei ole ollut selkeää johtajaa. Myös tutkimusaiheet hajautuivat moneen suuntaan 1970-luvulla. Monet puhuivatkin koulukunnan pirstaloitumisesta tai jopa hajoamisesta. Vaikka aikakausjulkaisun toimittamista jatkettiin, annalistinen liike kärsi selkeän linjan puutteesta. Toisaalta koulukunnan piirissä oli nyt tilaa monipuolisemmalle tutkimukselle kuin Braudellin aikana.

Osa annalistisen liikkeen kolmannelta sukupolvesta jatkoi Braudellin viitoittamalla tiellä. Osa kuitenkin palasi mentaliteetteihin. Mentaliteettihistorian saralla Emmanuel Le Roy Ladurien teos *Montaillou, Village Occitan de 1294 à 1324* (1975) sai huomattavaa kansainvälistä huomiota ja oli innoittamassa mentaliteettien tutkimukseen myös Ranskan ulkopuolella. Paluu mentaliteetteihin ja kerronnalliseen, narratiiviseen historiaan oli merkittävä käänne. Samalla liikkeen parissa esiintyi yrityksiä uudistaa annalistien perinteisesti hyljeksimää poliittista historiaa. Liike tarjosi vaikutteita moneen suuntaan Braudellin väistyttyä.

Annalistista koulukuntaa on sekä ylistetty että kritisoitu koko sen olemassaolon ajan. Kiistämätöntä lienee koulukunnan innovatiivisuus ja huomattava merkitys historian tutkimuksen perspektiivin laajentamisessa niin Ranskassa kuin kansainvälisestikin. Annalistit ovat haastaneet etsimään historiaa myös perinteisen valtiollis-poliittisen historian ulkopuolelta. Heidän ”uusi historiansa” on merkinnyt talous-, sosiaali- ja kulttuurihistorian asettumista etusijalle ja pitkien kehityskulkujen huomaamista lyhyiden aikavälien takaa. Se on merkinnyt myös mentaliteettien tutkimista. Annalistit eivät ole lakanneet etsimästä uusia uria historiantutkimuksessa. Aikakauskirjaa julkaistaan yhä, mutta nykyään se kantaa nimeä *Annales: Histoire, Sciences Sociales*.

Onko annalistinen koulukunta on inspiroinut oman maamme historiankirjoitusta? Tähän kysymykseen voi antaa myöntävän vastauksen, mutta Suomeen annalistiset ajatukset tulivat

kansainvälisesti mitattuna viiveellä – huomattiinhan koulukunnan tarjoama uusi historia Ranskan rajojen ulkopuolella jo 1960-luvulla. Suomalaisessa historiankirjoituksen kentässä kyllä huomioitiin annalistit ensimmäisen kerran 1970-luvun alussa ja heidän ajatuksiaan esiteltiin historiasta kiinnostuneelle yleisölle, mutta mitään laajempaa keskustelua annalisteista ei tuolloin vielä käyty. Aika olisi ollut otollinen, sillä maassamme käytiin kiihvasta keskustelua historian ja yhteiskuntatieteiden suhteesta ja annalisteista käytetyssä ensimmäisessä puheenvuorossa esiteltiin annalistista rakennehistoriaa vastapainoksia perinteiselle tapahtumahistorialle. Ensimmäinen puheenvuoro ei saanut suurta vastakaikua ja annalismen suosio antoi vielä odottaa itseään 1970-luvun ajan.

Suomalaisen historiantutkimuksen kentässä tapahtui huomattava paradigman muutos 1980-luvun alussa, kun ”uudet tarinat” alkoivat tehdä tuloaan. Suomalaisten ”uusien historioiden” taustalla oli erilaisia tasa-arvoa vaativia kansalaisliikkeitä, kuten feministinen liike. Vaikka suomalaisessa historiankirjoituksessa olikin vahva sosiaali-, talous- ja kulttuurihistoriallinen perinne, Suomessa kritisoitiin historiantutkimuksen keskittyneen vain ”suuriin kysymyksiin”, kuten politiikkaan ja sotaan ja näihinkin lähinnä miesten näkökulmasta. Naiset, lapset, perhe ja erilaiset marginaaliryhmät olivat nyt historiantutkimuksen kohteena ja ”pienistä tarinoista” tuli tärkeitä suurten rinnalla. Historia saattoi olla myös jotain arkista eikä sen tarvinnut etsiytyä valtakunnan päättäjien suuriin saleihin. Uusista historioista käytiin 1980- ja 1990-luvuilla runsaasti keskustelua ja annalistinen koulukunta alkoi kiinnostaa tässä yhteydessä Suomessa aivan uudella tavalla.

Annalistit siis esiteltiin uudestaan Suomessa 1980-luvun alussa. Mentaliteetit olivat olennainen osa uutta historiaa ja yksi ensimmäisistä teemoista, joiden ansiosta annalistit alkoivat saada huomiota maassamme. Kiinnostus mentaliteetteja kohtaan heräsi Emmanuel Le Roy Ladurien *Montaillou, Village Occitan de 1294 à 1324* (1975) -teoksen myötä. Teos sai osakseen paljon kansainvälistä suosiota ja suomennettiin, harvinaista kyllä. Le Roy Ladurie selvitti ranskalaisen Montailloun kylän arkea ja juhlaa, käsityksiä elämästä, kuolemasta ja uskonnosta sekä sosiaalisia kerrostumia. Nämä olivat mentaliteettien historian olennaisia teemoja. Suomalaisen arvostelun mukaan teos oli yksi historiankirjoituksen virstanpylväistä ja teoksen toivottiin herättävän suomalaiset historioitsijat pohtimaan historiantutkimuksen periaatteita.

Mentaliteetti-termin sisällöstä ja mentaliteettien historiasta käytiinkin vilkasta keskustelua koko 1980-luku. Termille annettiin monia merkityksiä ja termin epäselvyys oli kritisoinnin kohteena. Toisaalta tutkimuksen kenttä haluttiinkin pitää avoimena eikä tehdä liian suoraviivaisia rajoituksia. Mentaliteetilla saatettiin tarkoittaa vaikkapa yhteiskunnan perusvirettä, ajattelutapaa tai mielenlaatua. Saatettiin puhua myös henkisestä ilmastosta.

Suomalainen mentaliteettien historia kätkikin alleen monenlaista tutkimusta. Suomessa *Montaillou* toimi suorana esikuvana Antero Heikkisen teokselle *Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa* (1988). Kuten Le Roy Ladurie, Heikkinen pyrki porautumaan kuhmolaisten arkiseen elämään, työhön ja askareisiin sekä heidän arvoihinsa ja uskomuksiinsa. Mentaliteettien historian saralla tutkittiin myös kuolemaa, katastrofeja ja tunteita, kuten pelkoa. Pelon lisäksi tarkastelussa olivat naurut ja narrit. Aiheet olivat siis moninaiset. Annalisteista noteerattiin Le Roy Ladurien lisäksi mentaliteetit ”lanseeranneet” annalistien pioneerit Febvre ja Bloch sekä tunteiden historian saralla pelkoa tutkinut Jean Delumeau.

Naishistorian juuret olivat Yhdysvaltain naisasialiikkeessä ja tämän ”uuden historian” tavoitteena oli viimeinkin antaa naisille tilaa ja kuuluvuutta miesvaltaisessa historiankirjoituksessa. Suomessa annalistit nähtiin naishistorian liittolaisina sikäli, että heidän ansiostaan kansainväliseen historian kenttään oli tullut uusia virikkeitä ja oli harrastettu myös muuta, kuin valtiollis-poliittista historiaa. Etenkin mentaliteettien historia nähtiin mahdollisuutena suomalaisten naishistorioitsijoiden parissa. Mentaliteetit tarjosivat mahdollisuuden etsiä ”inhimillisen tunteen historiaa”. Suhde annalisteihin ei kuitenkaan ollut suoraviivaisen myönteinen, sillä annalistien mentaliteettien tutkimusta pidettiin liian miehisenä. Tavoitteeksi asetettiin naisnäkökulman tuominen myös tähän historian lajiin.

Perhehistoria oli uutta Suomessa 1980-luvulla. Suomessa seurattiin eurooppalaista perhehistoriallista keskustelua etenkin erilaisista perhetyypeistä. Itäeurooppalainen perhe oli paljon laajempi kuin länsieurooppalainen käsittäen useampia samassa taloudessa asuvia aviopareja, kun läntinen perhe käsitti yhden avioparin. Suomi näyttäytyi tutkimuksessa idän ja lännen välisenä rajamaastona myös perhetyyppien suhteen. Tutkimussuuntauksella oli siteet antropologiaan ja sosiologiaan, mitkä olivat innoittamassa myös annalisteja. Erityisen esikuvan perhehistorialle tarjosi annalistisen koulukunnan piiristä Philippe Arièsin teoksellaan *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien regime* (1960).

Lasten historia alkoi kiinnostaa Suomessa nais- ja perhehistorian yhteydessä. Philippe Ariès oli antamassa impulsseja paitsi perhehistorian tutkimukselle, aivan erityisesti lasten historialle. Suomessakin oli lähes mahdotonta käydä keskustelua lasten historiasta mainitsematta Arièsia. Teos *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien regime* oli innoittamassa kokonaisen uuden tutkimussuuntauksen syntyä ja tutkimuksen arvona olikin sen innovatiivisuus aihevalinnassa. Tutkimuksen tuloksia ei kuitenkaan purematta nieltä – ei maailmalla eikä meilläkään. Arièsin kirjoittama kurjuuskertomus lasten historiasta ja ylipäänsä hänen kuvien tulkintaan perustuva metodinsa saivat kritiikkiä osakseen. Suomessa lasten historiaa kirjoitettiin sekä institutionaalisisesta että lasten omasta näkökulmasta käsin.

Mentaliteettien historian sekä naisten, lasten ja perheen historian lisäksi annalismi tarjosi vaikutteita myös modernille ympäristöhistorialle. Tämä ”uusi historia” herätti Suomessa kiinnostusta erityisesti 1990-luvulla. Mielenkiinnon taustalla olivat 1970-luvulla alkunsa saanut ympäristöliike sekä kasvava huoli luonnon tilasta. Ympäristöhistorian tavoitteeksi asetettiin tarjota taustatietoja ja monitahoinen konteksti ympäristöongelmien ratkaisemiseksi. Nykyisen tilanteen ymmärtämiseksi oli tärkeää selvittää aiempia vaiheita. Keskeiseksi perusongelmaksi nähtiin ihmisen ja luonnon eriytyneisyys. Tässä yhteydessä annalistit nostettiin yhdeksi ympäristöhistorian esikuvista.

Ympäristöhistorian esikuvia löytyi jokaisesta annalistisen koulukunnan sukupolvesta. Lucien Febvren teos *La Terre et l'évolution humaine* (1922) oli varhainen esimerkki ympäristöhistoriasta. Febvren kiinnostus maantieteeseen nousi tutkimuksessa esiin ja hänen sanotaankin ”maantieteellistyneen historian”. Suomessakin maantiede oli ekologian lisäksi ympäristöhistorian selkeä seuralainen. Fernand Braudellin läpimurtoteos ja pitkäkestoista ympäristön muutosta ensisijaisena historiallisena muutoksena esitelty *La Méditerranée* (1949) oli luonnollinen valinta ympäristöhistorian esikuvaksi. Emmanuel Le Ladurie oli puolestaan kiinnostunut epidemioiden, ilmaston ja luonnonmuutosten kehityksestä ja tästä esimerkkinä suomalaisessa keskustelussa noteerattiin hänen teoksensa *Un concept: l'unification microbienne du monde* (1973). Annalistisen koulukunnan selkeänä ansiona nähtiin ympäristön esiintuominen historiallisen tarkastelun kohteena.

Suomalaisen historiantutkimuksen kenttä laajentui huomattavasti ”uusien historioiden” myötä. Laajentunut käsitys historiasta johti myös sellaisen historian peruskäsitteiden kuin ajan problematisointiin. Suomessa arvostelun kohteeksi joutui ”moderni aika”, jonka

syntyajankohdaksi määriteltiin 1300- ja 1400-luku ja läpimurtoajaksi 1700- ja 1800-luvut. Tämä aikakäsitys ei ollut enää syklinen, vaan lineaarinen, suoraviivainen ja yksitasoinen. ”Moderni aika” oli abstraktia kelloaikaa, joka ei ollut suhteessa ihmiseen, yhteisöön eikä luontoon, vaan ainoastaan itseensä. Jos historian tutkimuksessa omaksuttiin tällainen aikakäsitys, vaarana oli yksitasoinen, yksioikoinen historia, jossa uskottiin suoraviivaiseen kehitykseen. Vaihtoehdoksi tällaiselle näkemykselle tarjottiin Braudellin aikakäsitystä.

Fernand Braudellin aikakäsitys oli yksi annalistisen koulukunnan kuuluisimmista innovaatioista ja sai huomiota myös meillä. Kolmitasoinen jako hyvin hitaaseen luonnonmuutoksen, keskinopeaan taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden muutokseen sekä pinnalliseen, nopeaan poliittiseen tapahtumahistoriaan tarjosi aivan uudenlaisen tavan käsittää historiallista muutosta. Näkemys tuli esiin Braudellin *La Méditerranée*-teoksesta, mutta myös myöhemmin ilmestyneestä kapitalismin maailmanhistoriasta *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XV-XVIII siècle* (1979). Huolimatta Braudellin tavasta jakaa aika kolmeen tasoon, suomalaisessa keskustelussa haluttiin korostaa Braudellin ajatusta yhdestä objektiivisesta ajasta. Kiinnostusta herätti tässä yhteydessä Braudellin sinfonia-vertaus. Historian aika rinnastui Braudellilla orkesteriin, jossa erikestoiset ja vaihtuvarytmiset osat sulautuivat loppujen lopuksi yhdeksi kokonaisuudeksi. Braudellin monia ulottuvuuksia sisältävä aikakäsitys nähtiin vastaläkkeenä lineaariselle, kronologiselle historialle, jota pidettiin todellisuuden väkivaltaisena yksinkertaistamisena. ”Uusien historioiden” lisäksi esiin astui nyt myös uudenlainen aika.

Annalistinen koulukunta huomattiin Suomessa siis 1970-luvulla, mutta todellista keskustelua koulukunnasta, sen periaatteista ja edustajista käytiin vasta 1980- 1990-luvuilla. Kysyä sopii, miksi ajatukset rantautuivat Suomeen näin huomattavalla viiveellä verrattuna vaikkapa läntiseen Eurooppaan, jossa annalistinen koulukunta toimi historiankirjoituksen innovaation lähteenä jo 1960-luvun lopulla. Syynä voidaan pitää tietenkin Suomen ja Ranskan välistä, perinteisesti korkeaa kielimuuria ja Suomen syrjäistä sijaintia, mutta syytä käydyn keskustelun myöhäisyyteen voidaan etsiä myös maamme historiankirjoituksen traditiosta. Ehkä annalisteille ei yksinkertaisesti ollut meillä varsinaista tilausta ennen 1980-lukua ja ”uusien historioiden” nousua.

Suomessa vaikutti 1900-luvun alussa saksalaiselta Karl Lamprechtilta vaikutteita saanut kulttuurihistoriallinen koulukunta, jonka tunnetuimpia edustajia olivat Gunnar Suolahti ja

Väinö Voionmaa. Tämä koulukunta korosti talous-, sosiaali- ja kulttuurihistoriaa, jotka olivat myös annalisteille ensisijaisia suhteessa perinteiseen valtiollis-poliittiseen historiaan. Kulttuurihistoriallisen koulukunnan mukaan tieteiden välistä yhteistyötä pidettiin ensiarvoisen tärkeänä. Tutkimusotteen tuli olla kokonaisvaltainen eikä yleistyksiä tai teorioitakaan tarvinnut kaihtaa. Tätä annalismille sukua olevaa historiankirjoitusta pidettiin Suomessa yllä, vaikka valtiolliset, poliittiset tapahtumat ja sotahistoria kuuluivatkin olennaisena osana maamme historiantutkimuksen kenttään.

Suomalainen paikallishistoriallinen tutkimus puolestaan oli voimakasta sotien jälkeisellä ajalla ja noudatti ”braudellilaista” kolmijakoista tarkastelua ilman Braudellin vaikutusta. Tutkimuksissa pyrittiin antamaan minitasoinen kuva alueista. Maantieteellinen ympäristö, paikallisen yhteisön taloudellisosiaalinen sekä henkinen rakenne olivat useimmiten paikallishistorioiden tarkastelun kohteena. Kolmijakoinen tarkastelu oli siis ”keksitty” Suomessa ilman annalistejakin.

Suomalaisen historian metodologian uranuurtajan Pentti Renvallin tutkimuksen lähestyivät mentaliteettien historiaa, vaikka Renvallin taustavaikuttimet olivatkin erilaiset kuin annalisteilla. Renvallilla oli vahvat siteet Saksaan ja Suomessa hänen suuri oppi-isänsä oli Eino Kaila. Renvallin tietoteoreettinen rakennelma perustui paljolti psykologiaan ja muutos oli hänelle nimenomaan sielunelämän kehitystä. Ihanteena oli päästä laajoihin kokonaisuuksiin ja hahmottaa laaja suhteiden verkosto. Historioitsijan ei tullut erikoistua mihinkään tiettyyn historian alaan, vaan tiettyyn aikakauteen. Tavoite oli korkea ja muistutti suuresti annalistisia ihanteita laaja-alaisesta tutkimuksesta.

Suomalaisessa historiantutkimuksessa oli siis esillä monia annalistien tärkeänä pitämiä periaatteita jo aivan 1900-luvun alusta lähtien. Niihin teemoihin, jotka maamme historiantutkimuksessa näyttivät kaikesta huolimatta jääneen paitsioon, alettiin kiinnittää huomiota 1980- ja 1990-luvuilla. Naiset, lapset, perhe ja monet marginaaliryhmät marssivat nyt pitkän hiljaisuuden jälkeen historiantutkimuksen näyttämölle. Myös mentaliteetit herättivät uutta kiinnostusta. Huolestuneisuus ympäristöstä synnytti modernin ympäristöhistorian. Perinteistä lineaarista aikakäsitystä alettiin problematisoida. Kaikkien näiden teemojen kohdalla annalisteille ja heidän periaatteilleen oli tilausta. Suomalainen ”uusi historia” etsi vaikutteita osaltaan annalistiselta koulukunnalta. Annalistinen *la nouvelle histoire* toimi innoituksen lähteenä suomalaiselle historiankirjoitukselle niiltä osin, kuin

koulukunnan ideaaleja ei ollut jo toteutettu tutkimuksessamme. Vaikka ”uusien historioiden” kohdalla eniten huomiota maassamme saivatkin annalistisen koulukunnan kolmannen sukupolven edustajat, myös pioneerit ja etenkin Fernand Braudel huomioitiin. Annalistisesta traditiosta poimittiin varsin monipuolisesti vaikutteita rikastamaan suomalaista historiankirjoitusta.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

AIKAKAUSLEHDET

Historiallinen Aikakauskirja 1970-2000. Suomen Historiallinen Seura, Historian Ystävien Liitto, Helsinki.

Historisk Tidskrift för Finland 1970-2000. Historiska Föreningen i Finland, Helsinki.

Historiallinen Aikakauskirja 2003/1. Teemanumero ”Historiantutkimuksen tila ja tulevaisuus”. SHS, Suomen Historian Ystävien Liitto, Helsinki.

Jalava, Marja. Psykohistoria suomalaisen historiantutkimuksen kentässä.

Leino-Kaukiainen, Pirkko. Historiallinen Aikakauskirja 100 vuotta.

Markkola, Pirjo. Suomalaisen naishistorian vuosikymmenet.

Ollila, Anne. Kulttuurihistorian houkutus.

Sihvola, Juha. Historian kansallinen tehtävä ennen ja nyt.

Siiskonen, Harri. Lammin läpimurrosta Johannesburgin haasteeseen.

Ympäristöhistoria suomalaisessa historiantutkimuksessa.

ARTIKKELIKOKOELMAT

The Annales School. Critical Assessments 1999. Edited by Stuart Clark. Routledge, London.

Volume I: Histories and Overviews

Aymard, Maurice 1972. “The *Annales* and French Historiography (1929-72)”.

Burke, Peter 1990. “The *Annales* in Global Context”.

Clark, Stuart 1999. “General Introduction”.

“Introduction to Volume I”.

“The *Annales* Historians”.

Harsgor, Michael 1978. “Total History: The *Annales* School”.

Hunt, Lynn 1986. “French History in the Last Twenty Years: The Rise and Fall of the *Annales* Paradigm”.

Volume II: The *Annales* School and Historical Studies

- Baker, Alan R.H 1984.** “Reflections on the Relations of Historical Geography and the *Annales* School of History”.
- Bintliff, John 1991.** “The Contribution of an *Annaliste*/Structural History Approach to Archeology”.
- Burguière, André 1978.** “The New *Annales*: A Redefinition of the Late 1960s”.
- Burke, Peter 1986.** “Strengths and Weaknesses of the History of Mentalities”.
- Clark, Stuart 1999.** “Introduction”.
- Gurevich, Aaron J. 1983.** “Medieval Culture and Mentality According to the New French Historiography”.
- Hutton, Patrick H. 1981.** “The History of Mentalities: The New Map of Cultural History”.
- Le Goff, Jacques 1971.** “Is Politics Still the Backbone of History?”.

Volume III: Fernand Braudel

- Burke, Peter 1981.** “Material Civilisation in the Work of Fernand Braudel”.
- Hexter, J.H. 1972.** ”Fernand Braudel and the *Monde Braudellien*...”.
- Kinser, Samuel 1981.** “*Annaliste* paradigm? The Geohistorical Structuralism of Fernand Braudel”.
- Makkai, Lászlò 1983.** “Ars Historica: On Braudel”.
- Trevor-Roper, H.R. 1972.** “Fernand Braudel, the *Annales*, and the Mediterranean”.

Volume IV: Febvre, Bloch and Other *Annales* Historians.

- Burke, Peter 1973.** “A New Kind of History from the Writings of Febvre”.
- Davies, R.R. 1967.** “Marc Bloch”.
- Glidden, Hope H. 1981.** “Le Roy Ladurie and The *Annales* School of Historiography”.
- Mansfield, Bruce E. 1960-1961.** “Lucien Febvre and the Study of Religious History”.
- Throop, Palmer A. 1961.** “Lucien Febvre, 1878-1956”.

KIRJALLISUUS

Ahtiainen, Pekka 1991. Kulttuuri, yhteisö, yksilö. Gunnar Suolahti historiantutkijana. Historiallisia Tutkimuksia 162. SHS, Helsinki.

Ahtiainen, Pekka ja Tervonen, Jukka 1996. Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen. SHS, Vammala.

Bloch, Marc 2003. Historian puolustus. (Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien.) Artemisia edizioni, Helsinki.

Braudel, Fernand 1969. Écrits sur l'histoire. Flammarion, Paris.

Burke, Peter 1990. The French Historical Revolution. The Annales School 1929-89. Polity Press, Worcester.

Heikkinen, Antero 1996. Menneisyyttä rakentamassa. Yliopistopaino, Helsinki.

Historiankirjoituksen historia 1983. Toimittaneet Päivi Setälä, Pekka Suvanto ja Martti Viikari. Gaudeamus, Tampere.

Nevakivi, Jukka. Ranskan 1900-luvun historiankirjoitus.

Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta 1990. Toimittaneet Ahtiainen et al. WSOY, Juva.

Ahtiainen, Pekka ja Tervonen, Jukka. Historiatiede oman aikansa tulkkina. Katsaus suomalaisen historiankirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden ajalta.

Engman, Max. Valtakunnallinen, suomalainen vai suomenruotsalainen näkökulma? Ruotsinkielisestä historiantutkimuksesta suomessa.

Pulkkinen, Tuija. Pentti Renvall ja laadun vaatimus.

Pulma, Panu. Naishistorian vuosikymmen.

Ramsay, Alexandra. Sukupuoli ja politiikka – naishistoriantutkijana Suomessa.

Historia, sosiologia ja Suomi 1994. Toimittaneet Ahtiainen, Pekka; Rätty, Teuvo; Strömberg, John; Tervonen, Jukka. Hanki ja jää, Helsinki.

Ahtiainen, Pekka ja Tervonen, Jukka. Traditio vai muutos? Historian ja sosiologian vaikea veljeys.

Oma pöytä. Naiset historiankirjoittajina Suomessa 2005. Toimittaneet Katainen, Elina; Kinnunen, Tiina; Packalén, Eva; Tuomaala, Saara. Historiallisia Tutkimuksia 221. SHS, Jyväskylä.

Katainen, Elina. Naishistorian tutkimusta ja opetusta 1970-1980-luvulla.

Suomen tieteen historia 2000, osa 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet; historia. Päätoim. Tommila, Päiviö. WSOY, Porvoo.

Tommila, Päiviö 1989. Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia. WSOY, Porvoo.

Ympäristöhistorian monet kasvot – kirjoituksia suomalaisesta ympäristöhistoriasta 2002. Toimittanut Saukkonen, Anna. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 62. Turku.

Louekari, Sami. Ympäristö suomalaisessa historiankirjoituksessa.

WWW-SIVUSTOT

Annales. Histoire, Sciences Sociales – aikakauskirjan kotisivut

http://www.editions-sedes.com/Annales_hss/Annales_hss.html luettu 18.8.2004